

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

Katedra obecné antropologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VÝSLECHOVÉ STRATEGIE V RANÉM NOVOVĚKU

**Výslechové postupy soudců a obranné strategie
delikventů v případě cizoložství, incestu a bigamie
v raně novověkých Čechách a na Moravě**

Autorka: *Bc. Lenka Pinzová*

Vedoucí práce: *Mgr. Daniela Tinková, Ph.D.*

Praha 2009

Prohlašuji, že jsem předloženou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a pramenů. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v knihovně Univerzity Karlovy a v elektronické databázi vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři téže univerzity a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 26. 6. 2009

.....
Lenka Pinzová

Ráda bych touto cestou poděkovala v první řadě *Mgr. Daniele Tinkové, Ph.D.* za opětovnou milou spolupráci a odborné vedení této práce. Dále děkuji též *Dr. phil. Pavlu Himlovi* za zajímavé podněty a postřehy při konzultacích. Zvláštní poděkování patří *PhDr. Lucii Storchové, Ph.D.*, jež s nesmírnou ochotou a laskavostí poskytovala bezpočet cenných rad k obsahové i formální podobě (nejen) této práce v rámci diplomního semináře i mimo něj, a byla tak výbornou školitelkou psaní odborných textů. V neposlední řadě děkuji samozřejmě i mým nejbližším, neboť bez zázemí, lásky a klidu, jež mi poskytují, by tato práce nemohla vzniknout.

OBSAH

ABSTRAKT 1

ÚVOD 3

I. TEORETICKÁ ČÁST 6

1.	PRAMENNÁ ZÁKLADNA A DOSAVADNÍ BĀDÁNÍ	7
1.1.	Pramenná základna	7
1.1.1.	<i>Smolné knihy</i>	7
1.1.2.	<i>Raně novověké trestní zákoníky</i>	11
1.2.	Dosavadní bádání	12
1.2.1.	<i>Trestněprávní literatura</i>	12
1.2.2.	<i>Koncept genderu v historiografii</i>	17
1.2.3.	<i>Ostatní literatura</i>	24
2.	ZLOČIN A ČEST V RANÉM NOVOVĚKU	26
2.1.	Trestní právo v raném novověku	26
2.1.1.	<i>Střední a západní Evropa</i>	26
2.1.2.	<i>Čechy a Morava</i>	29
2.2.	Čest v raném novověku	34
2.2.1.	<i>Čest a stavovská příslušnost</i>	35
2.2.2.	<i>Bezectnost v raném novověku</i>	36
2.3.	Shrnutí	39

II. EMPIRICKÁ ČÁST 40

3.	VÝSLECH Z POHLEDU TRESTNĚPRÁVNÍ LEGISLATIVY (VÝSLECHOVÉ POSTUPY SOUDCŮ)	41
3.1.	Úvod	41
3.2.	Výslech obecně	42
3.2.1.	<i>Praktické záležitosti</i>	43
3.2.2.	<i>Všeobecné otázky</i>	44
3.2.3.	<i>Způsob kladení otázek</i>	45
3.3.	Výslech u konkrétních deliktů	49
3.3.1.	<i>Cizoložství</i>	50
3.3.2.	<i>Incest</i>	53
3.3.3.	<i>Bigamie</i>	56
3.4.	Shrnutí	58

4. VÝSLECH Z POHLEDU SOUDNÍ PRAXE (OBRANNÉ STRATEGIE DELIKVENTŮ) 61

4.1.	Úvod	61
4.2.	Korespondence s vrchním právem	63
4.3.	Obranné strategie	67
4.3.1.	<i>Opilost</i>	68
4.3.2.	<i>Příslib manželství</i>	70
4.3.3.	<i>Svedená versus svůdce</i>	73
4.3.4.	<i>Jiný souložník</i>	77
4.3.5.	<i>Násilí</i>	81
4.3.6.	<i>Nevědomost</i>	84
4.3.7.	<i>Nemoc a věk</i>	85
4.3.8.	<i>Kouzla a čáry</i>	90
4.3.9.	<i>Mimosoudní obranné strategie (infanticidium a vražda)</i>	91
4.4.	Shrnutí	94

ZÁVĚR 98

LITERATURA A PRAMENY 103

Raně novověké trestněprávní texty	103
Editované smolné knihy	103
Odborná literatura	105

PŘÍLOHY 109

ABSTRAKT

Abstrakt:

Tato diplomová práce navazuje na práci bakalářskou, jejímž ústředním tématem byl rozbor tří mravnostních deliktů (cizoložství, incestu a bigamie) v raně novověkých Čechách a na Moravě. Předložená práce navazuje na obecnou klasifikaci výše zmíněných deliktů a pojednává o problematice soudního výslechu ve stejném období a oblasti. Představuje detailnější tematické studium výslechových postupů soudců a obranných strategií obžalovaných mužů a žen s ohledem na genderový aspekt. Pojednává tedy na jedné straně o postupech, které soudci měli k dispozici, aby dosáhli přiznání obžalovaných, na straně druhé zkoumá taktiku, kterou jednotliví obžalovaní užívali na svou obranu ve snaze přesvědčit soud o své nevině a obhájit svou čest. Práce se též věnuje problematice raně novověkého obrazu femininity a maskulinity, jaký nám ukazuje trestněprávní teorie a soudní praxe. Tento obraz můžeme vidět jak v jazyce trestních zákoníků, tak ve výpovědích obžalovaných mužů a žen u soudu. Tato diplomová práce je založena na studiu raně novověkých legislativních textů (trestních zákoníků) a editovaných smolných knih.

Klíčová slova: *výslechové postupy, obranné strategie, mravnostní delikty, cizoložství, incest, bigamie, maskulinita, femininita, trestněprávní teorie, soudní praxe, raný novověk*

Abstract:

This diploma thesis is a follow-up to an earlier bachelor thesis, whose main theme was a study of three immoral offences (adultery, incest and bigamy) in early modern Bohemia and Moravia. Subsequent thesis follows the general classification of the above mentioned offences and deals with the problems of the court interrogation itself in the same period and territory. It presents more detailed thematic survey of inquiry methods of judges and defence strategies of accused men and women with respect to the gender aspect. Thus it shows on one hand the methods the judges have on their's disposal to achieve a confession of the accused ones, on the other hand it concerns the tactic that the accused ones were using to defend themselves in quest of persuading the court of their innocence and justifying their honour. The thesis also deals with the problems of an early modern model of femininity and masculinity that can be found in criminal theory and judiciary practice. We can see it in the language of early modern criminal codes and in the court statements of accused men and women as well. The thesis is based on a study of early modern legislative texts (criminal codes) and edited court books.

Key words: *inquiry methods, defence strategies, immoral offence, adultery, incest, bigamy, masculinity, femininity, criminal theory, judiciary practice, early modern period*

ÚVOD

Zatímco dnes mají u soudu všichni dle zákona právo na obhájce – tedy i ti, co stojí ve společnosti nejnižší či ti, kteří jsou evidentně vinní – v raném novověku se obyčejní lidé museli spolehnout jen sami na sebe – na své rétorické nadání, výmluvnost, schopnost zapůsobit na lidi i herecký talent. To znamenalo zvolit správnou strategii, pomocí které by svou vinu co nejlépe zakryli, a tak obhájili svůj život a především zachránili svou čest. Způsob, jakým se muži a ženy bránili před soudem, zároveň odhaluje, jak prezentovali sami sebe. K těmto sebezprezentacím v této práci přistupujeme s předpokladem, že vypovídají o tom, jaké kolektivně sdílené představy o maskulinitě a feminitě v raném novověku převládaly, tj. jaké atributy byly mužům a ženám v této době přisuzovány a od nich očekávány.

Předložená diplomová práce navazuje na problematiku mravnostních deliktů v rámci manželství, jež byla zpracována v mé předešlé práci bakalářské s názvem *Cizoložství, incest a bigamie v raně novověkých českých a moravských městech a vesnicích*¹. Jejím ústředním tématem byla klasifikace a způsob postihu tří mravnostních deliktů (cizoložství, incestu a bigamie), ukázání rozporu mezi trestněprávní teorií a soudní praxí a hledání rozdílu v postihu mužů a žen. V návaznosti na ni se v diplomové práci detailněji soustředíme na výslechové postupy stanovené v jednotlivých raně novověkých zákonících a obranné strategie obžalovaných mužů a žen v případech výše zmíněných deliktů. Jedním z cílů této práce je tedy srovnání teoretické a praktické roviny výslechu mužů a žen obviněných z cizoložství, incestu a bigamie.

Prvním úkolem této práce je analýza mužského a ženského způsobu obrany jakožto reakce na postupy soudců ve snaze zachránit svůj život a čest. Tato práce plně vychází z van Dülmenova pojetí raně novověké cti jakožto specifické „vnější“, tj. na společnosti zcela závislé hodnotě či kategorii, jež rozhodovala o sociálním statusu, sociální existenci

---

¹ Viz PINZOVÁ, L.: *Cizoložství, incest a bigamie v raně novověkých českých a moravských městech a vesnicích*. Praha 2006, 160 stran. (bakalářská práce, FHS UK, Knihovna společenských věd T. G. Masaryka v Jinonicích)

a v podstatě i o životě jedince, a jejíž ztráta znamenala v raném novověku, kde bylo soukromí kolektivní hodnotou, sociální smrt. O raně novověkém pojetí cti pojednává samostatná kapitola.

Druhým úkolem této práce je nastínění obecně sdílených představ o raně novověké maskulinitě a feminitě, jež odhalují jak raně novověké normativní právní texty, tak výpovědi delikventů u soudu. Na základě rozboru formulací obsažených u jednotlivých deliktů v trestních zákonících na jedné straně a obranných strategiích užitých v soudní praxi na straně druhé, se pokusíme ukázat, jaké představy o maskulinitě a feminitě byly v této době obecně sdílené, a tedy společností vyžadované.

Naším cílem není vyčerpávajícím způsobem představit výslechovou teorii a praxi v raném novověku. Stejně tak nemáme v úmyslu sestavit reprezentativní vzorek kauz a podat zobecňující výklad o běžném chování soudců a obžalovaných v případě námi zvolených deliktů. Tento výzkum je spíše jakousi sondou do českého a moravského trestního soudnictví raného novověku, na jejímž základě se pokusíme zodpovědět níže uvedené otázky a nabídnout prostor k otázkám dalším.

Tato práce si klade za cíl zodpovědět následující otázky:

- 1. Jaké výslechové postupy stanovují raně novověké legislativní texty v případě deliktů cizoložství, incestu a bigamie a došlo v průběhu 16. – 18. století k jejich proměně?*
- 2. Jaké obranné strategie uplatňují delikventi obvinění z cizoložství, incestu či bigamie před raně novověkým soudem a shodují se tyto strategie u mužů a žen?*
- 3. Jaká byla úspěšnost těchto strategií ve vybraném vzorku případů?*
- 4. Lze vysledovat v raně novověkých legislativních textech na jedné straně a soudních výpovědích na straně druhé nějaké obecně sdílené představy o raně novověké maskulinitě a feminitě?*

Pramennou základnu tvoří editované smolné knihy a raně novověké legislativní texty. Ze sekundární literatury čerpáme především z publikací zabývajících se problematikou raně novověkého trestního práva, s ohledem na mravnostní delikty a výslechové strategie. Dále vycházíme z monografií z dějin každodennosti, s důrazem na raně novověké chápání cti, a též se opíráme o literaturu věnující se konceptu genderu

v historiografii, resp. otázce dobově odlišného způsobu konstruování femininity a maskulinity. S prameny a sekundární literaturou se podrobněji seznámíme v první kapitole.

Vzorek případů cizoložství, incestu a bigamie, jenž je podroben této analýze, je zvolen na základě toho, co nám nabízejí edice smolných knih. Případy proto pokrývají období zhruba od 2. poloviny 16. století do poloviny 18. století a pocházejí z rozličných oblastí dnešního území Čech a Moravy. Tímto poměrně velkým záběrem si práce rozhodně nečiní nárok postihnout celkový obraz mravnostní kriminality ve stanoveném období a prostoru. Jedná se spíše o sondu do dané problematiky, jež je limitovaná charakterem editovaných smolných knih jako pramene a nečiní si nárok na reprezentativnost.

Diplomová práce je rozdělena do dvou částí. Teoretická část je tvořena dvěma kapitolami obecnějšího charakteru. V první kapitole je představena pramenná základna a stručně nastíněn vývoj dosavadního dějepisného bádání zejména z oblasti raně novověké soudní praxe a konceptu genderu v historiografii. V druhé kapitole je podrobně rozebrána problematika raně novověkého trestního práva a raně novověkého pojetí cti. Empirická část diplomové práce se již týká vlastního výzkumu a je taktéž tvořena dvěma kapitolami. První kapitola se týká výsledku z pohledu trestněprávní legislativy, tj. ukazuje, jaké výsledkové postupy měly na základě raně novověkých legislativních textů soudci k dispozici. Druhá kapitola pojednává o výsledcích z pohledu soudní praxe, tj. věnuje se obranným strategiím jednotlivých delikventů, jejich typologii, četnosti užití, úspěšnosti a zejména jejich genderový aspekt.

I. TEORETICKÁ ČÁST

---

1. PRAMENNÁ ZÁKLADNA A DOSAVADNÍ BĀDÁNÍ

V první kapitole se seznámíme s prameny, se kterými v této práci pracujeme, a s literaturou, z níž čerpáme. Hlavní úlohu v této diplomové práci mají prameny trestněprávní povahy. V oblasti soudní praxe pracují zejména s tzv. smolnými knihami² v jejich tištěné ediční formě z 19. až 20. století.³ Jinou rovinou bádání a doplněním studia smolných knih jsou pak raně novověké zákoníky. Jedním z úkolů, které si v této práci klade, je srovnání trestněprávní teorie a soudní praxe. Z hlediska sekundární literatury se tato práce opírá především o trestněprávní publikace, monografie z dějin každodennosti a literaturu z oboru *gender history*.

1.1. Pramenná základna

1.1.1. Smolné knihy

Studium smolných knih ve dvacátém století prokázalo, nakolik jsou tyto prameny cenné a kolik nám toho mohou sdělit o „obyčejných“ lidech. Ačkoli vznikaly de facto pouze pro evidenční a trestněprávní účely, „obyčejný“ člověk – hůře „uchopitelný“ prostřednictvím jiného druhu pramene – je zde aktérem číslo jedna, hrdinou, jenž skrze svůj zločin (či skrze křivé obvinění) odhaluje svůj myšlenkový svět. Svě hodnoty a postoje odkrývá formou určité „hry“ mezi ním a soudcem, díky níž umožňuje nahlédnout dobovou realitu z jiného úhlu pohledu. Smolné knihy jsou jedinečné prameny v tom ohledu, že se díky nim můžeme přiblížit každodennímu životu a myšlenkovému světu obyčejných lidí v různých historických obdobích – a to právě proto, že se ocitli před soudem. Ačkoli tyto prameny primárně vypovídají o spáchaných deliktech a trestech uvalených za ně, otevírají široké pole dalšího možného bádání. Dnes se smolnými knihami nepracují pouze právní

---

² Volba smolných knih jako hlavního pramene pro zkoumání soudní praxe naznačuje, že tato studie se plně soustředí na soudní řízení trestní neboli inkviziční a nikoli civilní, jemuž odpovídají zcela odlišné prameny. Podrobně a důkladně se problematice odlišení civilního (akuzačního) a trestního (inkvizičního) procesu věnuje Petr Kreuz. Viz KREUZ, P.: K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Sborník z příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.-22.9. 1995. Pardubice 1996, s. 63-100.

³ Bibliografický seznam použitých edic viz seznam použité literatury a pramenů v závěru práce.

historici, nýbrž jsou stále hojněji používány i ke studiu každodennosti⁴, venkovského obyvatelstva⁵, a stávají se též pramennou základnou pro historiky a historičky oboru *gender history*. Z hlediska „obyčejného“ člověka mají však velkou vypovídací hodnotu též hojně dochované trestněprávní písemnosti měst a především panství. Podobný, avšak poněkud stručnější obraz, který se nám předkládá ve smolných knihách, můžeme získat též z ortelních manuálů pražského apelačního soudu a komorního soudu.⁶ Tato práce se však v oblasti soudní praxe soustředí výlučně na prameny vydané či editované.

Chceme-li zkoumat obranné strategie obžalovaných, jako nejvhodnější materiál se zdají být smolné knihy, jež byly sepsány responsoriální formou, tj. formou otázek a odpovědí či alespoň podrobným zaznamenáním výpovědi vyslychaného. Ty obsahovaly zevrubné zápisy jednotlivých případů a vznikaly nejspíš postupně jako evidenční a důkazní pomůcka. Naopak nedostačující jsou vzhledem k charakteru této práce smolné knihy psané registovou formou, tj. formou pouhého výtahu.⁷ Často v nich chybí zevrubnější popis toho, jak se konkrétní zločin udál, nedozvíme se nic o zločincových pohnutkách, které ho k činu vedly, a nemáme žádné informace o tom, kdo o zločinu věděl, kdo zločince udal, či kdo mu naopak pomáhal. Registová forma je sice přehlednější a pro kvantifikující závěry vhodnější, ale nepřináší nám zdaleka tak komplexní pohled na skutek jako takový. Právě otázky, na které delikvent či svědek odpovídal, jsou tím nejzajímavějším, neboť se z nich dozvídáme i podrobnosti ze života obžalovaného a jeho rodiny. Neméně zajímavá je i korespondence městských soudů s vyšším právem.⁸

Byť jsou smolné knihy pramenem velice cenným a v jistém smyslu jedinečným, při práci s nimi je třeba si uvědomit i jejich limity, které nutí k obezřetnosti a znemožňují činit neuvážené zobecňující závěry. Na následujících několika řádcích tyto limity stručně

---

⁴ Někteří autoři se domnívají, že spojení studia dějin každodennosti se studiem kriminality zaručuje vědeckou a literární kvalitu. Srv. ČECHURA, B.: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha 2008, s. 40.

⁵ Jiní autoři sdílejí přesvědčení, že studium kriminality je třeba začlenit do širšího kontextu historiografie zabývající se obecně dějinami venkovského obyvatelstva. Jedině tak se tato část historiografie plně začlení do celku historického bádání. Viz DIBELKA, J.: K novým možnostem studia trestněprávní problematiky. *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650-1750)*. *Český časopis historický*, 2008, 1, s. 37n.

⁶ Přestože byly zmíněné soudy hlavními instancemi, na něž se hrdelní soudy jednotlivých měst obracely o právní ponaučení, po dlouhou dobu zachycovaly pouze zlomek skutečné agendy městského soudnictví. Až do pol. 17. století byly pouze odvolací instancí a jejich zápisy byly z toho důvodu velmi krátké a obsahovaly většinou jen rozsudky. Šlo prakticky o tytéž případy, které jsou k nalezení ve smolných knihách.

⁷ Tyto vznikly pravděpodobně jednorázově a retrospektivně, nejspíš pro účely právního naučení. Obsahovaly obvykle pouze informace o době, kdy probíhal výslech, stručné informace o delikventovi, o trestném činu, místě jeho spáchání, informace o spolupachatelích, o způsobu výpovědi (zda byla dobrovolná či vynucená mučením), o době a způsobu vykonání trestu a případnou závěrečnou poznámku. Viz PINZOVÁ, L.: *Cizoložství, incest a bigamie v raně novověkých českých a moravských městech a vesnicích*, s. 40.

⁸ Více o smolných knihách, typologii, způsobu zápisu, limitech práce s nimi apod. viz *ibid.*, s. 39-46.

shrňme.⁹ V první řadě se jedná o nestejný stav jejich dochování pro různé lokality a nejednotnost způsobu výslechu, mučení i trestání. Smolné knihy měly dlouhou dobu lokálně omezenou platnost. Jejich počáteční nejednotnost šla ruku v ruce s nejednotností městského soudnictví.¹⁰ Některá města dávala přednost trestání vězením, před vymrskáním či pardusem neboli bitím, jiná naopak upřednostňovala potupné stání před kostelem či v kostele před ocejchováním. Teprve *Práva městská Království českého a Markrabství moravského* Pavla Kristiána z Koldína městské právo sjednotila. V souvislosti s vydáním trestního zákoníku Josefa I. byla na počátku 18. století sjednocena řízení také mezi soudy městskými a šlechtickými, jež se dosud lišila. Proto je důležité, jak byla každá kniha vedena a kdo ji zapisoval. Písař neovlivňoval pouze úroveň zápisů, ale i jejich obsahovou stránku. Ve většině záznamů chybí informace o sociálním statusu a věku delikventů.¹¹ V případě studia editovaných smolných knih situaci navíc komplikují chyby a nepřesnosti, kterých se dopustil autor dané edice.¹² Dále je nutné brát v potaz i to, že se mnozí lidé při mučení přiznali k činům, jež vůbec nespáchali.¹³ Užívání tortury bylo ospravedlněno převládajícím názorem, že výpověď učiněná bez jejího užití je neobjektivní, nevěrohodná a ďáblem ovlivněná.¹⁴

V neposlední řadě je třeba si uvědomit, že sledovaný typ deliktů, v tomto případě cizoložství, incest a bigamie, byl ve skutečnosti jistě mnohem běžnější a ve smolných

---

⁹ Volba smolných knih jako hlavního pramene pro zkoumání soudní praxe naznačuje, že tato práce se plně soustředí na soudní řízení trestní neboli inkviziční a nikoli civilní, jemuž odpovídají zcela odlišné prameny. Podrobně a důkladně se problematice odlišení civilního (akuzačního) a trestního (inkvizičního) procesu věnuje Petr Kreuz. Viz KREUZ, P.: K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské, s. 63-100.

¹⁰ Ta byla dána historickým vývojem, který v sobě zahrnoval dvě odlišné tradice – magdeburské a norimberské právo. Vysvětlení rozdílů mezi oběma oblastmi německého práva viz KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*. Praha 1967, s. 217-218.

¹¹ Nicméně např. Petr Kreuz v případě smolné knihy města Nymburka zjišťuje sociální původ u 249 ze 304 stíhaných delikventů, tj. u většiny. Za takovým výsledkem ovšem stojí časově i paleograficky náročný výzkum nejen smolných knih, ale i dalších doplňujících pramenů, pro jiná města ne vždy dochovaných. Srv. KREUZ, P.: Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon. *Právněhistorické studie*, 1993, 33, s. 53-88.

¹² Dle Jaroslava Pánka jsou nevyhovující tyto edice: edice jimramovské smolné knihy (1899) V. L. Marzy, edice bojkovické krevní knihy (1900-1901) J. Klvani, edice rokycanské černé knihy (1911) J. Pohla, edice rakovnické smolné knihy (1927) J. Rennera a edice smolné knihy Milevska (1939) od J. Kytky. Dále Pánek nachází nepřesnosti v edici smolných knih Dobrušky, Smidar, Solnice a Bystrého, neboť jejich autor, E. P. Lány, nestihl závěrečnou revizi. Viz PÁNEK, J. (ed.): *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1752*, s. 16-19. Viz k tomu i FRANČEK, J.: *Zločin a sex v českých dějinách*. Praha 2000, s. 9-10.

¹³ Slavný osvícenský myslitel Cesare Beccaria se vyjádřil k mučení takto: „Mučení jest bezpečným prostředkem k osvobození tělesně silných zločinců a k odsouzení nevinných slabochů“ a „Zákon Tebe mučí, poněvadž jsi vinným, poněvadž můžeš být vinným, poněvadž chceš, abys byl vinným“. BECCARIA, C.: *O zločinech a trestech*. Praha 1893 (I. vydání Livorno 1764), s. 32-33.

¹⁴ Mučení bylo chápáno jako jediným možným způsob, jakým se dá překonat vliv zlých mocností tak, aby mučený vypovídal „božskou“ pravdu. Viz VANĚČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha 1964, s. 234.

knihách se jich dochoval nejspíš jen zlomek. Lze předpokládat, že některé kauzy se vůbec k soudu nedostaly. Důvodem mohla být častá ústní domluva mezi zainteresovanými stranami nebo včasné uzavření sňatku, čímž se většinou zřejmě podařilo zatajit nemanželské početí.¹⁵ Zejména v případě cizoložství se celá situace mohla též řešit pouze jako civilní spor (obzvláště pokud šlo o narození nelegitimního dítěte, nebo o práva uraženého manžela atp.). S některými mravnostními kauzami se tedy můžeme setkat v pramenech týkající se procesu civilního. Zde však trestněprávní spory tvořily jen menšinu.¹⁶ Právní historik Karel Malý se domnívá, že velká část agendy mravnostních deliktů spadala v době předbělohorské též pod duchovní soudy, tj. do pravomoci katolické a utrakvistické konzistoře.¹⁷ Pokud porovnáme zápisy ve smolných knihách se zápisy v radních protokolech¹⁸, zjistíme, že řada deliktů, zejména smilstva, ale i cizoložství, nebyla do smolných knih zapsána nikdy a byla trestána velmi mírně (např. pokutou či klečením v kostele). Můžeme také předpokládat, že pro rodinu, vrchnost či město samotné byly mravnostní delikty především otázkou ztráty cti. Měli bychom tak počítat i s určitou tendencí podobné záležitosti zamlčet.¹⁹ Obraz raně novověké trestněprávní praxe, který se s pomocí smolných knih pokusíme rekonstruovat, bude proto vždy jen částečný.²⁰

Pro co nejkompexnější studium výslechových strategií by bylo zapotřebí zkoumat další prameny (nejen) městské trestněprávní provenience jako jsou např. radní manuály, protokoly městské rady, ortelní manuály pražského apelačního soudu, tzv. knihy svědomí neboli svědeckých výpovědí, tzv. knihy smluv atp.²¹ Těmto pramenům však v této práci

¹⁵ Viz DIBELKA, J.: Obranné strategie „zmrhaných“ žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na počátku 18. století. *Historická demografie*, 2007, 31, s. 6. Obecně k četnosti zločinů, jež se dostaly před soud, viz van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001, s. 11n.

¹⁶ Byť menšinu nikoli zanedbatelnou. Viz k tomu KREUZ, P.: K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské, s. 77-78.

¹⁷ Světské soudy předávaly případy nejprve soudům duchovním, jež musely rozhodnout, zda jde skutečně o cizoložství apod. Teprve na základě jejich rozhodnutí, jež bylo pro městské soudy závazné, mohlo dojít k odsouzení pachatelů. Viz MALÝ, K.: *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha 1979, s. 230-231.

¹⁸ „Radní protokoly“ neboli „radní manuály“ zachycují veškerou činnost městské rady, tedy i zápisy o trestněprávních případech. Poněkud jiný obraz než samotné smolné knihy skýtají zejména tzv. hrdelní reversy, o nichž obecně viz ROEDL, B.: Cestou milosti – hrdelní reversy v praxi českých městských soudů raného novověku. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století. Sborník z příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.-22.9. 1995*. Pardubice 1996, s. 41-63.

¹⁹ Můžeme se ale setkat i s tendencí opačnou. V 16. století bylo cizoložství městskými soudy horlivě stíháno, a to především pro velký zisk plynoucí z peněžitých pokut ukládaných provinilcům a od dob Ferdinanda I. i panovníkovi. Srv. MALÝ, K.: *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 233.

²⁰ Viz PINZOVÁ, L.: Mravnostní delikty v rámci manželství. *Trestněprávní teorie a soudní praxe. I. Cizoložství. Kuděj*, 2008, 1-2, s. 10-12.

²¹ Hojně s těmito prameny však v minulosti pracovali Jaroslav Pánek a Eva Procházková. Procházková zkoumala kriminalitu často v oblastech, kde smolné knihy ani nebyly zachovány. Viz např.: PROCHÁZKOVÁ, E.: Hrdelní soudnictví města Berouna v předbělohorské době. *Vlastivědný sborník Podbrdská* 32/33, 1987, s. 93-167; táž: Hrdelní soudnictví města Benešova v 16. – 18. století. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 21, 1980, s. 211-254.

není, až na výjimky²² věnován prostor, neboť nejsou v naprosté většině případů dosud edičně zpřístupněny.

1.1.2. Raně novověké trestní zákoníky

Z hlediska trestněprávní teorie jsou předmětem našeho zkoumání tyto raně novověké legislativní texty: **Práva městská Království Českého Pavla Kristiána z Koldína**²³ (dále jen „Koldínova městská práva“) z r. 1579, **Nové útrpné a hrdelní právo Josefa I.**²⁴ neboli *Constitutio Criminalis* a (dále jen *Josephina*) z r. 1707 (česky 1708), **Constitutio Criminalis Theresiana**²⁵ neboli hrdelní právní řád císařovny Marie Terezie (dále jen *Theresiana*) z r. 1768 (česky 1769), **Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně Josefa II.**²⁶ z r. 1787 (dále jen „trestní zákoník Josefa II.“), který byl již ovlivněn spisem Caesara Beccarii a jinými reformními texty, **Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích** z r. 1803, v českém vydání **Knih práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu městského (totiž policie) přestupky**²⁷ z r. 1804 a později vyšlý **Trestní zákon z r. 1852**²⁸, tj. z doby vlády Františka Josefa I., jenž byl pouhou novelizací předchozího zákoníku a neobsahoval žádné výraznější změny. Specifickým pramenem, který se také týká trestního práva, je slavné pojednání italského vzdělance Caesara Beccarii *O zločinech a trestech*²⁹, která r. 1764, kdy byla publikována v italském Livorně, znamenala obrovský průlom v chápání trestního práva a ovlivnila řadu tehdejších zákoníků.³⁰

²² Žatecká kniha svědeckých výpovědí, viz ROEDL, B. (ed.): *Svědectví z morového času: kniha svědeckých výpovědí u městského soudu v Žatci z let 1580 – 1587*. Praha 2003.

²³ Viz JIREČEK, J. (ed.): Kristián Pavel z Koldína: *Práva města Království českého a Markrabství moravského*. Praha 1876.

²⁴ Viz Jeho Milosti Římského Císaře Uherského a Českého Krále Josefa Prvního... *Nové právo útrpné a hrdelní pro Království České, Markrabství Moravské a Knížectví Slezské*. V Praze u Dědiců Jana Karla Jeřábka, skrze Jana Adama Cecynkara faktora 1708.

²⁵ Viz *Constitutio Criminalis Theresiana*, aneb Římské Císařské v Uhřích a Čechách Královské Apoštolské Milosti Marie Terezie Arci-Kněžny Rakouské, hrdelní Právní Řád. Vídeň 1769.

²⁶ Viz KROPATSCHEK, J.: *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K.K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Systematischen Verbindung enthält die Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1787, Vierzehnter Band*. Wien 1789.

²⁷ Viz *Knih práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu Městského, (totiž policie) přestupky*. Wien-Prag 1804.

²⁸ Viz *Trestní zákon ze dne 27. května 1852 čís. 117 ř.z. se zákonem na ochranu republiky a Dodatky o tisku, spolicích, potravinách, nemocech aj.* Praha 1930.

²⁹ Viz BECCARIA, C.: *O zločinech a trestech*. Praha 1893.

³⁰ Beccaria vyžadoval právo nově legitimizovat, definovat pojem zločinu a odlišit jej od hříchu a nemoci. Kladl si otázku, co je vlastně úkolem trestu. Usiloval o sestavení nové stupnice trestů, a to podle míry „společenské nebezpečnosti“, na jejímž určování se měli podílet i lékaři, zejména psychologové a psychiatrové. Viz *ibid.*, s. 9, 40n, 100.

1.2. Dosavadní bádání

1.2.1. Trestněprávní literatura

Studium pramenů trestněprávní povahy má v Čechách dlouhou historii.³¹ Důležitým mezníkem však byla 30. léta 20. století, kdy započal systematický výzkum smolných knih. Jako první se jazyku smolných knih věnoval František Jílek-Oberpfalcer³², následován Emilem Pavlem Lány³³ či Jaroslavem Pánkem, jehož edice smolné knihy městečka Divišova³⁴ je považována za vzorovou. Ojedinělý výzkum smolných knih podnikli Jaroslav Pánek a Eva Procházková³⁵, kteří svým výzkumem přesunuli zájem od smolných knih k dalším trestněprávním pramenům.

V Německu zájem o trestněprávní problematiku vzrostl zejména v 80. letech v souvislosti s nástupem historické antropologie, nicméně tato studia byla značně regionálně odlišná, což odpovídalo politickoprávní roztržičnosti římské Říše po celé období raného novověku i dříve.³⁶ Francouzští a britští trestněprávní historii hojně čerpali z děl Michela Foucaulta, jehož práce zásadně ovlivnily chápání raně novověké kriminality.³⁷ V posledních letech se mezi pracemi věnujícími se trestněprávní problematice objevují jak v cizině, tak v Čechách témata týkající se afektivních násilných přečinů, profesionálně vykonávaného loupežnictví a zlodějství, mravnostních deliktů či problematika cikánů, atp.³⁸

Pro předložený výzkum je stěžejní především literatura týkající se **problematiky výslechových, resp. obranných strategií** obžalovaných osob. V českém prostředí se tomuto tématu věnovalo jen málo autorů. Tato práce vychází proto především z prací dvou českých

³¹ První čeští badatelé zabývající se podrobně studiem hrdelního soudnictví byli v 19. století Zikmund Winter, Josef Svátek a Čeněk Zíbrt. Viz DIBELKA, J.: K novým možnostem studia trestněprávní problematiky, s. 21.

³² Viz JÍLEK-OBERPFCALCER, F. (ed): *Jazyk knih černých, jinak smolných*. Praha 1935. Týž: *Vyznání na mučidlech. Texty ze starých knih černých, jinak smolných*. Praha 1937.

³³ Viz LÁNY, E.P.: *Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od r. 1625*. Liberec 1946. Týž: *Knihy smolné založené léta 1588 (Dobruška)*. Liberec 1947. Týž: *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*. Liberec 1948. Týž: *Knihy černé jinak smolné města Smidaru 1631-1769*. Liberec 1948.

³⁴ Viz PÁNEK, J. (ed.): *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1752*. Praha 1977.

³⁵ Viz např.: PÁNEK, J.: Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. *Československý časopis historický*, 1984, s. 693-728; PROCHÁZKOVÁ, E.: Hrdelní soudnictví města Berouna v předbělohorské době. *Vlastivědný sborník Podbrdská* 32/33, 1987, s. 93-167; táž: Hrdelní soudnictví města Benešova v 16. – 18. století. *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 21, 1980, s. 211-254; atp.

³⁶ J. Dibelka upozorňuje také na (pro německé prostředí příznačnou) zdrženlivost vůči bádání v dlouhých časových periodách. Viz DIBELKA, J.: K novým možnostem studia trestněprávní problematiky, s. 25-26.

³⁷ K tomu více viz TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004, s. 23.

³⁸ V českém prostředí viz např. HIML, P.: *Zrození vagabunda*. Praha 2003; ČECHURA, J.: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha 2008; TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004; atp.

historiků, Jaroslava Dibelky a Daniely Tinkové. Velice přínosný je zejména článek mladého českého historika Jaroslava Dibelky s názvem *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství*.³⁹ Autor zde kromě vlastního výzkumu obranných strategií nastiňuje i možnosti dalšího bádání vycházejícího ze studia výslechových protokolů a ukazuje, že ke studiu trestněprávní problematiky lze přistupovat prostřednictvím dvou základních metodických postupů. Vyloučíme-li kvantitativní způsob práce, nabízejí se podle něj dva kvalitativní způsoby zacházení se soudními akty.⁴⁰

První způsob je založen na představě, že každý člověk stál před raně novověkým soudem s jednoznačným motivem, tj. se snahou stylizovat sebe sama do určité role či podoby, kterou očekávala společnost, především pak vrchnost. Tento způsob náhledu umožňuje historikovi soustředit se právě na ony role či podoby, které obžalovaný u soudu na sebe přebíral, tj. na způsob jeho obranných strategií, prostřednictvím kterých se snažil získat milost či alespoň mírnější trest. Tato představa je založena na předpokladu, že v podstatě všichni a za všech okolností „hrajeme divadlo“, snažíme se prezentovat sami sebe tak, abychom získali, co potřebujeme, ať už jde o začlenění se do společnosti neznámých lidí, nebo právě přesvědčení soudu o své nevině. V této souvislosti lze použít slova kanadského sociologa Ervinga Goffmana, který v závěru své knihy *Všichni hrajeme divadlo* tvrdí: „Ve svém postavení účinkujících se budou jednotlivci zabývat udržováním dojmu tím, že budou splňovat množství norem, jimiž jsou oni sami i jejich produkt poměřováni.“ Snaha dostat morálce je pak podle něj v podstatě obchodování s ní.⁴¹

Tuto koncepci výzkumu trestněprávních pramenů přebírá i tato práce. Před soudy se jistě setkáme i s lidmi, kteří nebyli schopni užít žádnou vědomou či dokonce ani nevědomou obrannou strategii, ať už byla důvodem slabomyslnost nebo poctivost daná např. snahou dostat přísaze před Bohem. Tento aspekt výzkumu je však badatelsky neuchopitelný. J. Dibelka zastává názor, že některé obranné strategie můžeme zkoumat pouze tehdy, jestliže byly neúspěšné.⁴² Na tomto místě je třeba se zamyslet nad několika skutečnostmi. Pokud bychom obrannou strategii považovali čistě za vědomé a předem promyšlené počiny za účelem přesvědčení soudu o své nevině, může být autorova námitka, že je lze zkoumat pouze, jestliže byly úspěšné, pravdivá. Jinak totiž jen těžko můžeme hovořit o nějaké obranné strategii, neboť nemáme jistotu, zda skutečně byla použita. Pokud ale ke studiu

³⁹ Viz DIBELKA, J.: K novým možnostem studia trestněprávní problematiky. *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650-1750)*. *Český časopis historický*, 2008, 1, s. 19-53.

⁴⁰ Viz *ibid.*, s. 27.

⁴¹ Viz GOFFMAN, E.: *Všichni hrajeme divadlo. Sebeprezentace v každodenním životě*. Praha 1999, s. 242n.

⁴² Viz DIBELKA, J.: K novým možnostem studia trestněprávní problematiky, s. 49.

výslechových strategií přistoupíme s hypotézou, že řada těchto strategií byla součástí více či méně nevědomých snah dostat hodnotám, jež byly vyžadovány sociální skupinou, k níž vyslýchaní přináleželi, není předpoklad úspěšnosti strategie nutný. Ostatně stanovit hranici mezi vědomým lhaním ve svůj prospěch a nevědomým upravováním pravdy ve snaze dostat určitému společensky žádanému obrazu ani není reálně možné. Větší hodnotu, než skutečnost, zda se delikvent skutku opravdu dopustil či nikoli, pro nás mají právě jeho argumenty a tvrzení, které před soudem užil.

Druhý způsob, jak lze dle J. Dibelky přistupovat ke studiu trestněprávních pramenů je ten, že se prostřednictvím těchto pramenů budeme snažit přiblížit každodennímu životu těchto lidí. Z tohoto předpokladu vychází řada monografií, jež je možné zařadit mezi studie k dějinám každodennosti⁴³, nebo mezi studie mikrohistorické⁴⁴.

Oba výše zmíněné přístupy bývají doprovázeny sledováním rozdílů mezi trestněprávní teorií a soudní praxí⁴⁵ a nabízejí zamyšlení nad přeceňováním či naopak podceňováním významu norem v životě raně novověkého člověka. Řada výzkumů totiž ukazuje, že v raném novověku se oficiální norma s praxí shodovala minimálně, což mohu potvrdit též svým předchozím výzkumem.⁴⁶ Nicméně možností, jak přistupovat k jednání jedinců před soudem, je samozřejmě více.⁴⁷

Pro předloženou práci jsou dále přínosné studie, které kombinují studium trestněprávních pramenů s *gender history* (*Geschlechtergeschichte* v germanofonním prostředí), o níž pojednává následující podkapitola. Spojení *gender history* a trestněprávní historie se dosud týkalo především otázky dekriminalizačních tendencí v 18. století vůči mravnostním či obecně ženským deliktům. Ty jsou v současném dějepisectví často dávány do souvislosti se změnou obrazu ženy v očích tehdejší společnosti.⁴⁸ Touto problematikou se v českém prostředí zabývala především česká historička Daniela Tinková a výše zmiňovaný J. Dibelka.⁴⁹ Problematika je reflektována i v této diplomové práci, byť jen okrajově jako

⁴³ Viz např. ČECHURA, B.: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha 2008.

⁴⁴ Nejtypičtějším příkladem budiž Ginzburgův Menocchio. Viz GINZBURG, C.: *Sýr a červi. Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Praha 2000.

⁴⁵ Viz DIBELKA, J.: K novým možnostem studia trestněprávní problematiky, s. 28.

⁴⁶ Viz PINZOVÁ, L.: Mravnostní delikty v rámci manželství. I. Cizoložství. *Kuděj*, 2008, 1-2, s. 5-25; též Mravnostní delikty v rámci manželství. Trestněprávní teorie a soudní praxe. II. Incest a bigamie. *Kuděj*, 2009, 1-2 (v tisku).

⁴⁷ Může se jednat např. o stylizování, fashioning, přístupy vycházející z již zmíněného kanadského sociologa E. Goffmana, sociální reprezentace, performativita atp.

⁴⁸ Stereotypní představa hříšné ženy, jež je a priori biologicky předurčena k přestupku, byla postupně nahrazena obrazem nevinné oběti společenských vztahů, která namísto trestu ze strany státu potřebuje ochranu. Viz DIBELKA, J.: K novým možnostem studia trestněprávní problematiky., s. 32n.

⁴⁹ Viz *ibid.*, s. 35.

součástí výzkumu obranných strategií, resp. jejich proměny v čase. J. Dibelka na základě svého studia výslechových protokolů na třeboňském panství vysledoval dvě základní představy obrazu ženy. Na jedné straně stojí představa o ženě jako smyslné, hříšné a biologicky k přestupku předurčené osoby – takto byla žena vykreslována nejčastěji muži. Na straně druhé je pak představa o ženě coby nevinné oběti mužových svodů a slibů, jež nezaslouží trest, ale naopak potřebuje ochranu – takto se před soudem často vykreslovaly samy ženy.⁵⁰ Tuto Dibelkovu teorii se pokusíme na základě studia výslechových protokolů potvrdit či naopak vyvrátit.

Z Dibelkova článku je pro tuto práci též přínosná jím sestavená klasifikace mužských a ženských obranných strategií v případě deliktu smilstva, s nimiž se autor setkal na třeboňském panství.⁵¹ U žen je hlavní obrannou strategií stylizace sama sebe do role oběti, jejíž čest byla porušena nedodržením mužova slova, tedy manželského slibu.⁵² Ženy se snažily situaci vyřešit též mimosoudně zatajením svého prohřešku, v případě nemanželského početí se např. rychle vdaly za někoho jiného, nebo spáchaly infanticidium.⁵³ Zde se tedy opět setkáváme s onou dvojí představou obrazu ženy, pasivní trpitelky versus aktivní hříšnice. Mužské obranné strategie byly dle Dibelkova výzkumu rozmanitější. Nejčastější byla snaha přenést odpovědnost na někoho jiného, tj. označit další „souložníky“ či zpochybnit dívčino panenství, čímž byla zároveň zpochybněna její počestnost. Zajímavou strategií zejména ženatých mužů bylo přemlouvání dívek, aby vinu přisoudily nějakému cizinci, vandrovnímu vojákovi či podomnímu obchodníkovi. Toto přemlouvání bylo často spjato s uplácením a slibem hmotného zajištění do budoucna. Dle autora se muži mnohem častěji než ženy vmlouvali na oslabení těla či neschopnost ovládat své chování v době skutku v důsledku požití alkoholického nápoje. I muži se snažili o mimosoudní vyřešení situace, např. útekem z panství. J. Dibelka konstatuje, že z výslechových protokolů lze vysledovat jasnou snahu obžalovaných dostat dobovým genderovým představám. To je patrné zejména v případě žen, které – pokud chtěly uspět – se musely stylizovat do role

---

⁵⁰ Viz *ibid.*, s. 39.

⁵¹ Viz *ibid.*, s. 47-51.

⁵² V raném novověku byl totiž konstitutivním aktem pro sňatek vzájemný manželský slib přede svědky, spjatý s předáváním darů. Zrušit zasnoubení bylo stejně nesnadné jako zrušit manželství. Zasnoubení nemohlo být odvoláno zvlášť, došlo-li již k pohlavnímu styku. Viz van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl I.: Dům a jeho lidé. Praha 1999, s. 147.

⁵³ Viz k tomu TINKOVÁ, D.: Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvícenské společnosti. *Český časopis historický*, 2003, 1, s. 27-76.

pasivní oběti. V závěru článku autor navíc nastiňuje různé další možnosti práce s výslechovými protokoly.⁵⁴

Obrannými strategiemi se již dříve zabývala též D. Tinková a to především ve své rozsáhlé monografii „Zločin, hřích, šílenství v čase odkouzlování světa“⁵⁵. Autorka zde primárně zkoumá společenské změny, zejména sekularizaci a proměnu trestněprávní politiky v souvislosti s reformací, osvícenstvím a revolucemi. Tato práce navazuje zejména na autorčinu koncepci dekriminalizace mravnostních a náboženských deliktů, jež souvisí s odklonem od vnímání zločinu jako hříchu. Dekriminalizaci autorka analyzuje v proměnách trestněprávní normy, v soudní praxi a intelektuálním diskursu a to v kulturně i politicky odlišných prostředích.

Okrajově tato práce vychází též z prací z oblasti **historie práva**. Konkrétně se jedná o práce Karla Malého⁵⁶, z nichž jsou čerpány zejména informace o podobě trestního práva v 15. – 16. století, Petra Kreuze, jež je pro tuto práci inspirativní zejména svým bádáním na poli hrdelního soudnictví doby předbělohorské⁵⁷, a Bohumíra Roedla, z jehož prací jsou převzaty hlavně poznatky týkající se hrdelních reversů⁵⁸, jež dokreslují obraz smolných knih. Dále tato práce vychází též z děl již výše zmíněného Jindřicha Francka⁵⁹ a z často citovaných studií Jiřího Klaboucha⁶⁰, z nichž jsou čerpány zejména poznatky o průběhu raně novověkého soudního řízení a vývoji právní literatury a rodinného práva. V neposlední řadě je třeba též zmínit Václava Vaněčka coby klasika v oboru dějin státu a práva, jehož

⁵⁴ Neméně zajímavé jsou i další autorovy práce, viz např. DIBELKA, J.: Tajemství rodiny Hlučných. Obranná strategie žen obviněných z infanticidia. *Dějiny a současnost*, 2007, 9, s. 37-39; též: Obranné strategie „zmrhaných“ žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na počátku 18. století. *Historická demografie*, 2007, 31, s. 5-20.

⁵⁵ Viz TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, zejm. kap. „Předcházet či trestat?“, s. 310-357, kde se autorka podrobně věnuje obranným strategiím žen obviněných z infanticidia, též kap. „Zločiny proti mravům a náboženství“, s. 155-192. Viz též: Ilegitimita a nová ekonomie života: svobodné matky a nemanželské děti mezi sociální péčí a kontrolou v osvicenském „Rakousku“. *Historická demografie*, 2003, 27, s. 133-172.

⁵⁶ Viz MALÝ, K.: *České právo v minulosti*. Praha 1995; též: *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*. Praha 1979. Viz MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dějiny státu a práva v Československu do r. 1918*. Praha 1988.

⁵⁷ Viz KREUZ, P.: K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Sborník z příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.-22.9. 1995. Pardubice 1996, s. 63-100. Viz též: *Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon. Právněhistorické studie*, 1993, 33, s. 53-88.

⁵⁸ Viz ROEDL, B.: Cestou milosti – hrdelní reversy v praxi českých městských soudů raného novověku. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století*. Sborník z příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.-22.9. 1995. Pardubice 1996, s. 41-63.

⁵⁹ Viz FRANCEK, J. – ŠIMEK, T.: *Hrdelní soudnictví českých zemí*. Státní oblastní archiv Zámorsk ve spolupráci s Východočeským muzeem v Pardubicích a Historickým klubem – pobočka Pardubice 1995.

⁶⁰ Viz KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*. Praha 1967. Viz též, J.: *Osvícenské právní nauky v českých zemích*. Praha 1958. Viz též, J.: *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1962.

publikace *Dějiny státu a práva v Československu*⁶¹ je první soubornou prací o historii českého práva, jež vznikla v samostatném československém státě po 2. světové válce.

1.2.2. Koncept genderu v historiografii

Vzhledem k tomu, že hlavním cílem této práce je problematika mužských a ženských obranných strategií, zaměříme nyní pozornost na literaturu zabývající se **konceptem genderu v historiografii**. Ještě před tím, než vysvětlíme pojem gender a představíme koncept genderu, se kterým budeme pracovat, krátce se zamysleme nad současným nediskursivním pojetím genderu. Pojem gender, genderová otázka apod. se v současnosti u neodborné (ale i odborné) veřejnosti vžil v prostém významu jako vše, co se týká vztahů mezi mužem a ženou, zohledňuje otázku rovných šancí žen mezi muži atp. Gender se tedy užívá všude tam, kde se hovoří o ženách a mužích obecně.⁶² Z metodologického hlediska je ale třeba si uvědomit, že genderově lze interpretovat v podstatě jakoukoli problematiku, aniž by se musela týkat výhradně mužů a žen.⁶³ Z hlediska společenských věd je gender, jenž původně znamenal gramatický rod, třeba chápat jako společensky sdílené významy, jež utvářejí specifické postoje, hodnoty a modely chování na základě dichotomického dělení na mužské a ženské. Genderové role je pak možné vysvětlit jako společenské role, jež jsou členům dané společnosti připisovány právě na základě jejich biologického pohlaví.⁶⁴ Toto pojetí genderu, které je rovněž základem této práce (nikoli však bezvýhradně), ovšem není výlučné.

Česká historička Jana Ratajová ukazuje, že v současné době se v historiografii prosazují dvě hlavní pojetí feminismu, které pojmají gender naprosto opačným způsobem. Na jedné straně stojí *diferencialismus*, jenž zdůrazňuje na ženách ono „věčné ženské“, tj. „typické“ ženské vlastnosti (citlivost, empatie, pasivita atd.), a na mužích naopak cosi „věčné mužské“, tj. „typické“ mužské vlastnosti (soupeřivost, nezávislost, technická zdatnost atp.).⁶⁵ Tyto soubory vlastností jsou v *diferencialismu* chápány jako kategorie zcela

⁶¹ Viz VANĚČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha 1964.

⁶² Viz k tomu RATAJOVÁ, J.: *Gender history* jako alternativní koncept dějin. In ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.): *Dějiny žen aneb evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 38-39.

⁶³ Ratajová jako příklad uvádí např. genderovou strukturu jazyka, genderové představy spojené s národy a státy. Viz RATAJOVÁ, J.: *Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii*. *Kuděj*, 2005, 1-2, s. 159.

⁶⁴ Viz *ibid.*, s. 159.

⁶⁵ „*Diferencialismus zdůrazňuje na ženách ono věčné ženské (citlivost, empatie, pasivita, apod.) a na mužích ono cosi věčné mužské (soupeřivost, nezávislost, technická zdatnost apod.), jako kategorie nezávislé na kultuře, dané přírodou, resp. vzniklé postupně evolucí. Druhý směr představuje konstruktivismus, zdůrazňující úlohu kultury na vzniku těchto genderových charakteristik.*“ *Ibid.*, s. 162.

nezávislé na kultuře, dané přírodou, resp. vzniklé postupně evolucí. Na druhé straně stojí *konstruktivismus*, který naopak zdůrazňuje podíl kultury na vzniku těchto genderových charakteristik. Tento druhý způsob uvažování, k němuž lze zařadit i tuto práci, badatelům předkládá široké pole možného historického výzkumu. Dává např. možnost zkoumat, jakým způsobem byla v jednotlivých historických obdobích konstruována femininita a maskulinita. Česká historička Denisa Nečasová ve svém článku doslova říká, že pojem gender „představuje termín usilující o popis a analýzu konstrukce femininity a maskulinity.“⁶⁶ Tato práce pojednává právě o konstrukci femininity a maskulinity v raně novověké trestněprávní teorii a zejména soudní praxi, je tedy psána v duchu konstruktivismu. Po vzoru J. W. Scottové (jíž se budeme věnovat níže) se ptáme, jakým způsobem se v raném novověku konstruovala femininita a maskulinita prostřednictvím výpovědí u soudu?

Zájem o ženu v dějinách souvisel s první vlnou feminismu na konci 19. století a též s postupným odklonem od politického dějepisu k jiným tématům. Od 90. let 20. století se stále výrazněji projevuje kontrast mezi *women's history*, tj. ženskými dějinami či dějinami žen na jedné straně a *gender history* na straně druhé. Ženské dějiny, které se začaly rozvíjet v 60. letech 20. století, vždy stály na okraji historiografického bádání a odbornou veřejností byly vnímány jako cosi, co patří výhradně ženám a tím pádem není nutné je do klasických „velkých“ dějin nijak integrovat. Sami autoři, resp. autorky (většinou se jednalo o ženy) prezentovaly ženské dějiny často pouze jako dějiny významných ženských hrdinek uprostřed mužského světa.⁶⁷ Ty, které se snažily tyto dějiny nějak zobecnit a vytvořit jakousi paralelu ženských dějin od pravěku k dnešku vedle dějin „mužských“, se často soustředily pouze na každodenní život a životní sféry, jež byly výlučně ženské a v rámci „velkých“ dějin opět okrajové.⁶⁸ Případně byly tyto ženské dějiny pojaty v rámci kategorie útlaku. Přestože se od 70. let objevila řada snah o vytvoření všeobjímajícího konceptu takto vzniklých ženských dějin, včetně úsilí o periodizaci a chronologizaci „velkých“ dějin s důrazem na ženy, stále se tento obor nedokázal vymanit ze své okrajovosti.

V 70. letech se objevila první vlna kritiky ženských dějin. Ty byly obviněny z přílišného důrazu na empirická fakta na půdě sociálních dějin. Objevil se nárok zkoumat, jakým způsobem jazyk konstruuje významy a jaký má vliv na utváření subjektivity. Tato orientace na jazyk vyústila v odmítnutí všeobecně sdílené kategorie „žena“ či „ženy“

---

⁶⁶ Viz NEČASOVÁ, D.: Dějiny žen či gender history? Možnosti, limity, výhodiska. *Dějiny – teorie – kritika*, 2008, 1, s. 86.

⁶⁷ Viz RATAJOVÁ, J.: Dějiny ženy a konceptu genderu v české historiografii, s. 164-167.

⁶⁸ Viz *ibid.*, s. 167-172.

a v celkové zpochybnění existence kategorie ženskosti, ve smyslu specifických ženských vlastností, jež jsou společné všem ženám napříč kulturami a dobou.⁶⁹ Právě tehdy přišla se svým pojetím genderu na historiografickou „scénu“ britská historička Joan Wallach Scottová, ovlivněná literární kritikou a filosofií Michela Foucaulta. Sice nebyla první, kdo termín gender použil, ale jako první jej konceptuálně ukotvila právě v kontextu historické vědy, ukázala zde jeho diskursivní možnosti a učinila z něj v historickém bádání mainstream.

Předložená práce vychází z již klasického článku Scottové *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*⁷⁰, jejíž pojetí genderu jakožto „role posazené na tělo“ je pro tuto práci klíčové. Její koncepce genderu coby sociokulturní konstrukce, resp. prvku sociálních vztahů založeného na vnímané rozdílnosti pohlaví, který je základním způsobem pro označení mocenských vztahů, lze při zkoumání trestního práva velmi dobře využít. Z historického hlediska se lze po vzoru Scottové zabývat tím, jakými způsoby se v různých dobách, geografických oblastech a společenských vrstvách konstruuji pohlavní identity.

Lucie Storchová ve svém článku pojednávajícím o konceptualizaci genderu v historické antropologii⁷¹ zdůrazňuje polemiku mezi dvěma paralelně existujícími badatelskými tradicemi v rámci historické antropologie. Na jedné straně stojí spíše německé či francouzské chápání genderu jako historické danosti. Na straně druhé je novější anglosaské pojmání genderu coby analytické kategorie, tj. nikoli pouhého popisu historické skutečnosti, ale i jako kategorie diskursivní analýzy a symbolického řádu. Na toto pojetí metodologicky navazuje i tato práce. L. Storchová ukazuje, že za „částečný gender“ lze považovat již paralelně existující koncept německé historičky Heide Wunderové⁷², jejíž koncept však postrádá onu druhou rovinu genderové analýzy, kterou je diskursivní složka, tj. chápání genderu jako kategorie pro analýzu diskursivních procesů a symbolického řádu, s níž přichází teprve Scottová.

⁶⁹ Viz TINKOVÁ, D.: „Žena“ – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století. In ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.): *Dějiny žen aneb evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 19-32. Viz též NEČASOVÁ, D.: Dějiny žen či gender history?, s. 84-85.

⁷⁰ Viz SCOTT, J. W.: Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *American Historical Review*, 1986, 91, s. 1053-1075.

⁷¹ Viz STORCHOVÁ, L.: Konceptualizace genderu v *Historische Anthropologie*. In *Conditio Humana – konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretické reflexe v současné historiografii*. Sborník příspěvků z workshopu „Antropologie – historie – teorie“ konaného na FHS UK v Praze dne 17. 11. 2005. Praha – Ústí nad Labem 2007, s. 59-81.

⁷² H. Wunderová vytvořila jednak kategorii „pohlavního řádu“, jehož centrem mělo být křesťanské manželství, a jednak kategorii pohlavní role fungující v jeho rámci. Nicméně tento koncept je dle L. Storchové v podstatě kvazibiologickou strukturou, neboť „pohlavní řád“ zde funguje jako historický fakt, jako tomu je v případě pohlaví v determinismu biologickém. Viz *ibid.*, s. 64-68.

Pro příklad uvedu stručně některé další koncepty genderu, jež se objevily v 90. letech v historiografii a jež se nějakým způsobem vztahují k trestněprávní tematice. S. Burghartzová vnímá soudní jednání jako prostor, kde se gender přímo konstruuje, kde se utvrzují genderové hranice a kde vzniká genderová hierarchie. Podobně vnímají gender U. Gleixnerová či A. Griesebnerová, pro něž je praxe označování při soudním řízení tzv. *doing gender*, tj. jedinci je zde zřetelněji a jasněji než jinde připisována určitá sociální role.⁷³ M. Mommertzová v návaznosti na Scottovou chápe gender jako efekt textu, který se vytváří v průběhu pohlavního kódování „já“ v soudních přísahách.⁷⁴ Femininitu a maskulinitu definují jak soudci, tak jednotliví obžalovaní a ve vzájemné interakci odhalují obecně sdílené předpoklady o tom, jaké kategorie se vztahují k ženskému a jaké naopak k mužskému chování. Tyto koncepty genderu tedy ukazují soudní jednání jako místo, kde se utváří femininita a maskulinita, a s tímto předpokladem přistupujeme i k této práci.

V 90. letech 20. století sílí vliv poststrukturalismu v historiografii a vědě vůbec. Gender je pod jeho vlivem chápán jako textový efekt vznikající v procesu psaní, tj. je odmítnuta apriorní identita *ženy* a *muže*, stejně jako binární opozice *mužský* versus *ženský*. Zájem se přesouvá k procesu tvorby a proměny těchto identit, k otázkám, jakým způsobem se tato binární opozice vytvářela a měnila v dobově a sociokulturně odlišných prostředích.⁷⁵ *Gender history* se tak snaží ukázat pomocí jakých strategií či narativních prostředků se tato opozice muž x žena ustavuje (či ustavila v minulosti) a získává charakter „přirozenosti“ a „biologické danosti“.⁷⁶

Jak je již zmíněno výše, Scottová jako první představila gender v kontextu historické vědy jako analytickou kategorii prostupující celou společností. Jako nástroj, pomocí něhož je možné celou společnost analyzovat. Tímto pojetím se jasně vymezila vůči ženským dějinám⁷⁷ a odmítla chápat gender jako historickou danost, na jejímž základě se konstruují životní světy obou pohlaví.⁷⁸ Zavrhlá studovat „co se stalo v minulosti ženám a mužům“, ale šlo jí primárně o analýzu konstruování „subjektivních a kolektivních významů žen a mužů

⁷³ Již u Griesebnerové funguje gender jako analytická kategorie. Tj. na rozdíl od „pohlavního řádu“ Wunderové tato autorka nedělí historické aktéry podle pohlaví a nepopisuje jejich chování jako pohlavně specifické a bipolární. Viz *ibid.*, s. 73-74.

⁷⁴ Gender ovšem u Mommertzové není analytická kategorie, ale téma definované vztahovostí mezi pohlavími. Viz *ibid.*, s. 76.

⁷⁵ „Předmětem se tedy stává samotné „označující“, signifiant; je tedy třeba studovat praktiky a kontexty, v nichž se samotné „označované“, signifié těchto pohlavních rozdílů utváří.“ TINKOVÁ, D.: „Žena“ – prázdná kategorie?, s. 28.

⁷⁶ Viz STORCHOVÁ, L.: Konceptualizace genderu v *Historische Anthropologie*, s. 70.

⁷⁷ Viz RATAJOVÁ, J.: *Gender history* jako alternativní koncept dějin, s. 34-35.

⁷⁸ Viz STORCHOVÁ, L.: Konceptualizace genderu v *Historische Anthropologie*, s. 63.

jako kategorií identity“.⁷⁹ Důležitý je zde právě onen prvek vztahovosti, neboť v genderu jde především o sdílené významy, jež určují vztahy mezi muži a ženami, nikoli o ženské dějiny odtržené od politických dějin tvořených muži.⁸⁰

Scottová pojímá gender dvojím způsobem. Za prvé jej chápe jako konstitutivní prvek sociálních vztahů, který je založený na vnímaných rozdílech pohlaví, tj. gender jako základ veškerého jednání ve společnosti. Ten pak charakterizuje čtyřmi vzájemně provázanými aspekty: 1. kulturně platné symboly, 2. normativní koncept, 3. časová a kulturní proměnlivost genderových vztahů⁸¹ a 4. subjektivní rovina, tj. odlišnosti v rozličných společenských vrstvách atp. Z těchto čtyř aspektů genderu jako konstitutivního prvku sociálních vztahů se zaměříme především na první a druhý aspekt, tj. kulturně platné symboly, jež vytvářejí různé reprezentace⁸², a normativní koncept. Ten však u Scottové není chápán jako systém norem, ale v podstatě jako to, co ony kulturně platné symboly tvoří, neboť určuje a limituje možnosti jejich interpretace, a tedy posiluje utváření pouze určitých mužských a ženských atributů, zatímco jiných nikoli, a dává vzniknout obecně sdíleným představám o maskulinitě a femininitě.⁸³ Vzhledem k tomu, že normativní koncept je součástí všech doktrín, tedy i právní, stěžejní otázkou pro tuto práci se stává, nakolik lze z výslechových protokolů (ať z otázek soudců či výpovědí obžalovaných) vysledovat dobově podmíněné vnímání kulturně platných symbolů, jež tvoří gender. Odlišnost mezi mužskými a ženskými obrannými strategiemi – pokud ji prokážeme – povede k otázce, jak se na pozadí výše zmíněných pramenů utvářelo a lišilo dobové pojetí maskulinity a femininity.⁸⁴

⁷⁹ Viz TINKOVÁ, D.: „Žena“ – prázdná kategorie?, s. 19-27.

⁸⁰ Podobný apel zazněl již od historičky Natalie Zemon-Davisové v 70. letech 20. století: „*It seems to me that we should be interested in the history of both women and men, that we should not be working only on the subjected sex any more than a historian of class can focus entirely on peasants.*“ Viz ZEMON-DAVIS, N.: Women's history in Transition: The European Case. In *Feminism and History*, s. 79-104. Tento fakt zdůrazňuje též německý historik R. van Dülmen: „...nemůžeme psát dějiny žen bez vztahu k dějinám mužů. Život obou pohlaví byl těsně propojen...“ Van DÜLMEN, R.: *Historická antropologie. Vývoj – problémy – úkoly*, Praha 2002, s. 76.

⁸¹ Scottová se jasně vymezuje vůči chápání genderové konstrukce coby platné, neměnné a tedy ahistorické veličiny. Ukazuje jeho proměnlivost v souvislosti s politickými a sociálními institucemi. Viz NEČASOVÁ, D.: *Dějiny žen či gender history?*, s. 92.

⁸² Autorka jako příklad protikladné reprezentace uvádí Evu a Marii – dva hlavní symboly ženství v západní křesťanské tradici. Viz SCOTT, J., W.: *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*, s. 1067.

⁸³ „*Být příslušníkem určitého pohlaví v určité společnosti, určité kultuře i určité době zdaleka neznamená jen narodit se vybaven/a příslušnou fyziologickou funkcí, ale především ovládat určitý symbolický kód vlastní danému kulturnímu a historickému kontextu.*“ TINKOVÁ, D.: „Žena“ – prázdná kategorie?, s. 26.

⁸⁴ „*Využitelnost kategorie genderu pro současnou historiografii, která ji postupně a s jistou skepsí přece jen implantovala do svého pojmového aparátu, spočívá především v její historické variabilitě, tedy ve skutečnosti, že podoba maskulinity a femininity v různých epochách se lišila a i přes jisté styčné momenty nebyla konstantní.*“ NEČASOVÁ, D.: *Dějiny žen či gender history?*, s. 91.

Druhý způsob, jak Scottová pojímá gender, je gender jako prvotní způsob označování mocenských vztahů.⁸⁵ Gender je interpretován jako pole, kde se artikuluje moc (zde vychází Scottová z Foucaulta). Takto chápaný gender je v podstatě jedním ze základních prvků určujících podobu sociálních vztahů, podobně jako např. třída či rasa.⁸⁶ Zde je důležité si uvědomit, že se nejedná o žádnou konkrétní moc, nýbrž o mocenské vztahy, jež jsou dle Scottové přítomné uvnitř všech vztahů (ekonomických, politických, rodinných apod.). Toto pojetí genderu ukazuje, nakolik genderové vztahy určují distribuci moci (kontrolu hmotných a symbolických statků a přístup k nim) a nakolik jsou považovány za objektivně dané a ospravedlňované na základě biologických rozdílů. Při studiu raně novověkých legislativních textů a výslechových protokolů lze sledovat mocenské vztahy mezi pohlavími tak, jak jsou interpretovány (a tím i legitimizovány) jednak pomocí různých nařízení v jednotlivých zákonících, ústy soudců a také (a to zejména) při výpovědích samotných aktérů či prostřednictvím interakce mezi soudci a vyšetřovanými.⁸⁷

L. Storchová upozorňuje na to, že přestože řada historicko-antropologických prací posledních dvou desetiletí týkajících se vztahů mezi pohlavími s pojmem gender vůbec nepracuje a gender konceptuálně neodlišuje od „pohlavně specifického“ jednání (výjimkou jsou některé anglosaské práce), nelze tyto práce zařadit do ženských dějin.⁸⁸ Naopak historická antropologie ženské dějiny odmítá stejně striktně jako Scottová a nově vznikající *gender history*, jejíž metodologii historická antropologie více méně přijímá.

Ačkoli se tato práce primárně nevěnuje problematice „těla“, alespoň okrajově zmiňme vztah tělesnosti a genderu. Pojmy gender a pohlaví nelze chápat jako striktní protiklady, kdy je gender spojován výhradně s kulturou a pohlaví výlučně s přírodou. Sama Scottová ve svých pozdějších pracích odmítá chápat pohlaví jako biologickou danost a gender naopak jako sociokulturní fakt⁸⁹ a tvrdí, že stejně jako je gender časově a kulturně proměnná kategorie, i pohlaví se v různých kulturách a dobách mění – ve smyslu toho, jakým způsobem muži a ženy pocítovali svou tělesnost a vnímali svá těla. Tělo není jen zdánlivě objektivní hmotná realita, ale i předmět vědomé i nevědomé reflexe.⁹⁰ Nejen

⁸⁵ Viz k tomu SCOTT, J., W.: Gender: A Useful Category of Historical Analysis, s. 1053-1075.

⁸⁶ Viz NEČASOVÁ, D.: Dějiny žen či gender history?, s. 91.

⁸⁷ Ratajová tvrdí, že genderovou analýzu je třeba chápat jako způsob, jakým se různé dobové instituce, zákony a pravidla vztahují k odlišnostem mezi pohlavími, jak tyto odlišnosti využívaly pro mocenské účely, jaký jazyk při tom užívaly, jak se na tomto základě formovala normalita a přirozenost atp. Viz RATAJOVÁ, J.: *Gender history* jako alternativní koncept dějin, s. 37.

⁸⁸ Viz STORCHOVÁ, L.: Konceptualizace genderu v *Historische Anthropologie*, s. 60-61.

⁸⁹ Tím pádem odmítá ony základní binární opozice *příroda (tělo) x kultura (duše)*. Viz RATAJOVÁ, J.: *Gender history* jako alternativní koncept dějin, s. 37-38.

⁹⁰ Srv. NEČASOVÁ, D.: Dějiny žen či gender history?, s. 87-89.

gender, ale i pohlaví má svou historii.⁹¹ Výhrady vůči oddělování genderu a pohlaví byly založeny na myšlence, že žádný objektivní „biologický“ základ člověka versus kulturně, historicky a sociálně proměnlivý gender neexistuje.⁹²

Výše zmíněnou problematiku dichotomie pohlaví a genderu zohledňuje ve svých pracích hojně zejména britská historička Lyndal Roperová. Velice podnětná je její rozsáhlá monografie *Oedipus and the Devil*⁹³, v níž autorka popisuje vývoj čarodějnictví, sexuality a náboženství v německých zemích od poloviny 16. století na pozadí rozsáhlých politických a společenských změn, jež způsobila nastupující reformace. L. Roperová pojímá gender odlišně než J. W. Scottová. Chápe jej nikoli pouze jako produkt kulturní a jazykové praxe, nýbrž pohlavní odlišnost má podle ní i svou vlastní psychologickou a fyziologickou podstatu, která je součástí samotné podstaty kultury a ovlivňuje i způsob, jakým píšeme dějiny. Autorka se tedy snaží vyvrátit přehnaný důraz na kulturní utváření subjektivity a více se soustřeďuje na tělesnost. Tato práce vychází zejména z autorčina pojetí proměny konceptu maskulinity a femininity vlivem reformace a protireformace. Tělesnost chápe jako historicky a kulturně proměnnou a nabádá, aby se ke studiu genderu přistupovalo právě s ohledem na proměnlivost samotné kategorie pohlaví.⁹⁴ Otázka tělesnosti však není primárně předmětem této práce, proto ji dále nebudeme rozebírat.

V samotném závěru je třeba též zmínit, že pojem genderu, jenž byl problematický už od samého počátku, se postupem doby stává – často kvůli posunu ve významu⁹⁵ – terminologicky nejasný. Nešlo přitom jen o problematiku překladu, ale i o nesnáz týkající se samotné metodologie, vůči níž byla historiografie zejména postsocialistických zemí nedůvěřivá, neboť teoretické koncepty byly často negativně spojovány s ideologií.⁹⁶

⁹¹ Srv. BUTLEROVÁ, J.: *Trampoty s rodem. Feminismus a podrývání identity*. Bratislava 2003, s. 22-23.

⁹² „Jak ukázaly debaty v německé historiografii z poloviny 90. let, je pro badatele a badatelky spoléhající na ‚hmataelnou‘ tělesnost krajně obtížné smířit se s představou těla jako performativně inscenované kopie bez originálu, navíc zcela nezávislé na anatomii.“ STORCHOVÁ, L.: Konceptualizace genderu v *Historische Anthropologie*, s. 78.

⁹³ Viz ROPER, L.: *Oedipus and the Devil*. London 1994.

⁹⁴ Roperová ve velké míře vychází z Foucaultova pojetí těla jako předmětu, cíle moci a dominance, tj. objektu, prostřednictvím něhož se konstruuje subjektivita. Sexualita a vnímání vlastní tělesnosti jsou podle ní jevy historicky a kulturně proměnné. Foucault byl ale kritizován za to, že subjekt ani tělo nikdy nekonceptualizoval genderově, tj. nezohlednil, že moc vykonávaná na těle a subjektu mužském a ženském, se může lišit. Viz TINKOVÁ, D.: „Žena“ – prázdná kategorie?, s. 28.

⁹⁵ Viz RATAJOVÁ, J.: Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii, s. 160.

⁹⁶ Podobně je tomu dosud i v českém prostředí, kde je metodologie vlivem politiky předrevolučních let negativně spojována s ideologií. Proto zde převažuje názor, že historie má pouze popisovat či vyprávět příběh, a chybí vědomá práce s koncepty, včetně konceptu genderu. Viz k tomu *ibid.*, s. 161.

V českém prostředí je navíc pojem gender spojován s negativně politicky zabarveným feminismem.⁹⁷

1.2.3. Ostatní literatura

Z monografií psaných z pozice **dějiny žen** tato práce vychází jen minimálně, což je vysvětleno výše. Přínosnější jsou pro tento typ výzkumu monografie z **dějiny každodennosti**, zejména pak práce o každodenním životě v raném novověku německého historika Richarda van Dülmena, v nichž se autor hojně zabýval i raně novověkou podobou manželství, lásky a sexuality. Hlavní přednost van Dülmenových prací tkví v tom, že se autor primárně snaží zachytit jednání příslušníků lidových vrstev nikoli z pohledu vrchnosti, ale z pohledu jich samých. Přestože se van Dülmenovy práce týkají raně novověkých německých zemí, tj. říšské oblasti, domníváme se, že autorovy závěry lze použít i pro české prostředí. S tímto předpokladem na autorovy závěry týkající se raně novověké každodennosti v celé práci hojně odkazujeme.

Těžko zařaditelnou, nicméně velice osobitou prací je studie Natalie Zemon-Davisové *Návrat Martina Guerra*⁹⁸, v níž se autorka pokusila na základě studia dobových historických pramenů zrekonstruovat raně novověký příběh záměny manželů. Tato práce je pro mne inspirativní především proto, že ukazuje, nakolik byl delikt bigamie – díky neexistenci jakýchkoli identifikačních prostředků – v raném novověku poměrně snadno realizovatelný.

Vycházíme z předpokladu, že hlavním smyslem obranných strategií obžalovaných byla ochrana cti, jež byla pro raně novověkého člověka žijícího ve společnosti, kde soukromí bylo kolektivní hodnotou, tím nejdůležitějším. Proto v této práci ve velké míře zohledňujeme též literaturu, jež se týká **raně novověkého pojetí cti**. Stěžejní jsou díla již výše zmíněného německého historika van Dülmena.⁹⁹ Pro tuto práci je přínosná především jeho útlá, informačně však velice hutná monografie *Bezectní lidé*¹⁰⁰, v níž autor podává komplexní typologii raně novověkých bezectných osob, včetně těch, kteří ztratili svou čest na základě trestného činu či obvinění z něj. Dále se jedná o autorovo *Divadlo hrůzy*¹⁰¹,

⁹⁷ O této problematice více viz NEČASOVÁ, D.: Dějiny žen či gender history?, s. 100-101.

⁹⁸ Viz ZEMON-DAVIS, N.: *Návrat Martina Guerra – historický výklad*. Carrière, J.-C. – Zemon-Davis, N.: *Návrat pravého Sommersbyho*. Praha 1998.

⁹⁹ Viz van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl I.: Dům a jeho lidé. Praha 1999, zejm. kap. „Sňatek a manželství“, s. 135-204. Týž: díl II.: Vesnice a město. Praha 2006, zejm. kap. „Stav a čest“, s. 171-214, a kap. „Veřejný pořádek a sociální konflikty“, s. 215-276. Týž: díl III.: Náboženství, magie, osvícenství. Praha 2006.

¹⁰⁰ Viz van DÜLMEN, R.: *Bezectní lidé*. Praha 2003, kap. „Čest a difamující tresty“, s. 61-73.

¹⁰¹ Viz van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001.

v němž se van Dülmen snaží objasnit smysl raně novověkého způsobu trestání, který se z dnešního pohledu jeví jako nepřiměřeně krutý. V českém prostředí se problematice cti věnovala Jana Schwallerová¹⁰² a Pavel Himl¹⁰³, kteří navazují na van Dülmenovo pojetí cti a aplikují je na české prostředí.

---

¹⁰² Viz SCHWALLEROVÁ, J.: „Život a čest jedním krokem kráčeji“. Čest a každodennost ve Veselí nad Lužnicí. *Kuděj*, 2006, 1, s. 26-45.

¹⁰³ Viz HIML, P.: Myšlení venkovských poddaných v raně novověkých jižních Čechách pohledem trestně právních pramenů. *Opera Historica*, 1995, 4, s. 153-194.

2. ZLOČIN A ČEST V RANÉM NOVOVĚKU

V následující kapitole stručně představíme specifika raně novověkého trestního práva, a ukážeme jeho odlišnost od práva středověkého. Dále se budeme zabývat jeho proměnou v průběhu 16. až 18. století, a to zejména s ohledem na Čechy a Moravu. V druhé části kapitoly budeme věnovat pozornost raně novověkému pojetí cti, jež mělo významný vliv na utváření sociálních vztahů a velkou měrou ovlivňovalo prezentaci raně novověkých lidí (nejen) u soudního řízení.

2.1. Trestní právo v raném novověku

2.1.1. Střední a západní Evropa

Vývoj raně novověkého trestního práva ve střední a západní Evropě je charakteristický posílením represe, jež souvisela s formováním moderního státu. Řada autorů – tzv. teoretiků moderny – od Maxe Webera, Norberta Eliase až po Michela Foucaulta – chápala toto posílení represe neboli „disciplinaci“ často právě jako základní mechanismus utváření moderního státu. Weber ji nazýval základní kategorií rozvoje moderní společnosti, Elias ji spojoval s procesem „monopolizace moci“ a Foucault hovořil o sublimaci starých stavovských norem novým celostátním kontrolním mechanismem založeným na systematickém ukázkováním.¹⁰⁴

V následujících několika odstavcích navážu na pojetí proměny trestního práva v raně novověké střední a západní Evropě u D. Tinkové, jež odlišuje tři klíčové etapy.¹⁰⁵ První období vymezené polovinou 16. století a polovinou 17. století autorka slovy francouzského historika Muchembleda označuje „zlatým věkem ritualizovaných poprav“, tedy obdobím inscenované krutosti trestněprávní justice, jejímž prvotním cílem bylo zastrašení poddaných. Dle van Dülmena však tato krutost, jež se z dnešního úhlu pohledu může jevit jako přílišná, vycházela z představy trestu jako odplaty. Na základě této myšlenky tak krutost trestu měla být úměrná tomu, jakou škodu jedinec svým přečinem způsobil. Cílem trestu nebyla náprava

¹⁰⁴ Více o těchto teoriích o vzniku moderního státu viz TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 38n.

¹⁰⁵ Viz *ibid.*, s. 36-38.

jako dnes a dlouhou dobu navíc nebyl znám trest odnětí svobody, ani policejní kontrola. Přesto soudní řízení nelze považovat za akt svévole.¹⁰⁶ Do období od poloviny 16. do poloviny 17. století spadá i nejsilnější vlna honu na čarodějnice, který autorka ukazuje v kontextu pacifikace a disciplinace venkova. Zároveň ale upozorňuje, že tato navenek projevovaná krutost pouze maskovala nesmírnou slabost a bezmoc tehdejší justice. Druhé období D. Tinková vymezuje polovinou až koncem 17. století a první polovinou 18. století a charakterizuje tendencemi k oslabování represe a rostoucím rozporem mezi trestněprávní teorií (psanou normou) a soudní praxí. Tehdy se v některých zemích střední a západní Evropy začíná objevovat první kritika trestněprávního systému. Poslední období autorka datuje od první poloviny 18. století, kdy v rovině trestního práva docházelo k faktickému omezení represe jak v soudní praxi, tak částečně již i v psané normě.

Proměny v trestním právu jsou v raně novověké (zejména západní) Evropě primárně spjaty s teoretickou diskuzí filosofů přirozeného práva Johna Locka, Thomase Hobbesa, Ch. L. Montesquieua a dalších. Nicméně základy moderního trestněprávního myšlení zbaveného teologického základu položil teprve milánský aristokrat, filosof a politik Cesare Beccaria. Jeho dílo „O zločinech a trestech“ sice opakovalo myšlenky již formulované předchozími teoretiky přirozeného práva, nicméně na rozdíl od nich Beccaria jako první věnoval trestněprávním otázkám samostatné dílo, v němž tuto problematiku vylíčil neobyčejně systematicky. Protože nebyl právník, zabýval se otázkou trestu především z filosofického pohledu. Cílem trestu napříště již nemělo být utrpení pro viníka ani „sociální msta“, ale především polepšení a prevence dalšího zločinu.¹⁰⁷

Dle D. Tinkové základem raně novověkého středoevropského a západoevropského státu, tedy i českých a rakouských zemí, byla náboženská interpretace světa. Díky tomu, že absolutistický panovník ztotožněný se státem byl sakralizován, byl sakralizován samotný stát. Tím byla zajištěna jeho nedotknutelnost a neomylnost v jeho rozhodnutích. Tento způsob chápání státu byl jednou z příčin propojení trestu s pokáním, a tedy i těsného sepetí zločinu s hříchem.¹⁰⁸ Van Dülmen v této souvislosti ukazuje, že od 16. století jsou patrné snahy dodat celému ceremonálu popravy výrazně křesťanský charakter.¹⁰⁹ Důkazy o propojení myšlenky zločinu a hříchu nalezneme mj. např. v instituci vězení. Ta je založena

¹⁰⁶ Viz van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 8.

¹⁰⁷ Období po vydání Beccariova spisu – tzv. beccariánskou revoluci – podrobně mapuje ve své monografii D. Tinková. Více viz TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šilenství v čase odkouzlování světa*, s. 46-59.

¹⁰⁸ Zatímco ve středověku umíral zločinec bez zpovědi, na počátku novověku se prosadila myšlenka smíření a odpuštění. Viz *ibid.*, s. 44-45.

¹⁰⁹ Viz van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 150.

na nábožensky interpretované ideji trestu jako vykoupení spojeného s pokáním. Vězení je pak přirovnáváno k internaci klášterního charakteru.¹¹⁰ Elias pak hovoří o tom, že si stát nárokoval „monopol násilí“ a měl tendenci potlačovat emoce, afekty, instinkty a omezovat výrazovou spontaneitu, jež byla ještě ve středověku zcela samozřejmá. Vznikla standardizovaná představa o tom, co je konformní a co naopak nonkonformní jednání, jež bylo ztotožňováno se zločinem. Kriminalizace zločinů, ať mravnostních či jiných, je tedy spjata s procesem modernizace.¹¹¹

Trestněprávní vývoj podléhal též tomu, jak se proměňovala náboženská situace v zemi, a proto je třeba brát rovněž v úvahu, jak se změnil pohled na mravnostní delikty z hlediska církví. Mezi 16. a 18. stoletím je možné spatřit určitý příklon k větší represi a silnějšímu ukázněvání.¹¹² To vše souvisí právě s příchodem reformace a s následnou reakcí katolicismu, které vedly k mnohem hlubší valorizaci manželství a zároveň i k větší přísnosti v oblasti mravů. Ve středověku byly mravnostní delikty stíhány mnohem méně. Zatímco prvotní křesťanství chápalo manželství jako nutné zlo, cenilo panictví, panenství a vdovství více než manželství a považovalo celibát za vrcholný projev křesťanského života, v raném novověku je tomu naopak.¹¹³ Jak reorganizovaná katolická církev, tak církve protestantské přisoudily manželství mnohem větší důležitost i hodnotu. Zatímco ještě v 16. století spočíval sňatek víceméně jen ve složení manželského slibu před svědky, v 18. století byla jeho právoplatnost vázána na církevní obřad. Tím se předmanželská sexualita stala přísně zakázanou.¹¹⁴ Český historik Jaroslav Čechura však ukazuje, že v Čechách v jím sledovaném období od poloviny 17. do poloviny 18. století byla předmanželská sexualita, byť vázaná na slib manželství, oproti normativům zcela běžnou záležitostí.¹¹⁵ Valorizace manželství v 16. století měla vliv i v trestněprávní oblasti, kde

¹¹⁰ Více se myšlenkou vězení zabýval právě Michel Foucault, který provedl nejsystematičtější rozbor instituce vězení a jasně zpochybnil (nikoli však jako první) přímou souvislost jeho vzniku s trestněprávními teoriemi. Viz TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 50-51.

¹¹¹ Viz *ibid.*, s. 40-41.

¹¹² Obojí bylo dle dobových úvah, ale i dle novější historiografie zdůvodňováno zvýšeným nárůstem tohoto druhu trestné činnosti (mravnostní delikty), ale např. D. Tinková se ptá, zda to ve skutečnosti nebylo právě naopak, tj. zda přílišná disciplinace a zvýšená represe naopak nevedla k rostoucímu počtu těchto trestných činů. Ostatně dobová zkušenost ukazuje, že tato opatření skutečně nikam nevedla. Viz TINKOVÁ, D.: *Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvícenské společnosti*, s. 36.

¹¹³ Srv. DUBY, G.: *Rytíř, žena a kněz*. Praha 2003, s. 22-23.

¹¹⁴ V církevní kompetenci se postupně ocitly všechny manželské spory. Byť reformace přinesla nové pojetí manželství, rozchod s tradicí byl nepatrný a přísné normy podobné katolickým setrvaly. Viz k tomu van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl I., s. 165n.

¹¹⁵ Viz ČECHURA, J.: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, s. 105.

došlo k zesílení kriminalizace mravnostních zločinů, zejména těch, jež ohrožovaly manželství – cizoložství, bigamie a incestu.¹¹⁶

Pozvolné zmírňování represe začalo zpětně až ke konci století osmnáctého. V českých zemích můžeme jeho náznaky spatřit již v *Theresianě*. V habsburské monarchii se za vlády Marie Terezie oslabily zejména represe za sexuální delikty, bylo dekriminálnízováno nemanželské otěhotnění a vznikla tzv. vypovězení o mravech.¹¹⁷ Rozhodující význam pro dekriminálnízaci však mělo až období vlády Josefa II. Přitom nešlo pouze o normy obsažené ve trestním zákoníku Josefa II., ale o celkový charakter období jeho vlády.¹¹⁸

2.1.2. Čechy a Morava

Výzkumy trestního práva bývají spojovány s tzv. hrdelním soudnictvím. Tento termín vychází z účelu a působnosti městských soudů, tj. z jejich pravomoci vykonávat trest smrti, a z organizačního zajištění výkonné moci, určené k potírání kriminality.¹¹⁹ Nicméně někteří autoři považují tento pojem za problematický a příliš zkreslující. Z metodického hlediska se totiž hrdelní soudnictví neomezuje pouze na zločiny, za něž byl uložen nejvyšší trest, proto tento název evokuje mylnou představu o raně novověké soudní praxi, tj. že za většinu trestů následoval trest smrti.¹²⁰ V této práci proto budeme užívat spíše pojem trestní právo.

Raně novověké trestní právo bylo v českých zemích – podobně jako jinde v celé střední a západní Evropě – značně ovlivněno formou vlády. Od roku 1620, kdy byla v českých zemích znovuobnovena habsburská moc, došlo k zásadním proměnám původního městského práva ustáleného v zemích Koruny české¹²¹ ve prospěch vlivů práv cizích.¹²²

¹¹⁶ Viz k tomu TINKOVÁ, D.: Ilegitimita a nová ekonomie života: svobodné matky a nemanželské děti mezi sociální péčí a kontrolou v osvícenském „Rakousku“, s. 139n; viz také FOUCAULT, M.: *Dějiny sexuality*, díl 1: Vůle k vědě. Praha 1999, s. 9-20.

¹¹⁷ Srv. TINKOVÁ, D.: Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvícenské společnosti, s. 52-53.

¹¹⁸ Josef II. již od r. 1781 systematicky omilostňoval odsouzené na smrt. Podobné tendence byly patrné i v Toskánsku, kde již několik let před vydáním Leopoldova trestního zákoníku nebyl vykonáván trest smrti a neprobíhaly ani veřejné exekuce krutých trestů. Viz TINKOVÁ, D.: Osvícenství, revoluce a otázka absolutního trestu, *Dějiny a současnost*, 2000, 1, s. 16.

¹¹⁹ PÁNEK, J.: Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách, s. 694.

¹²⁰ Viz ČECHURA, J.: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, s. 17.

¹²¹ „Staré městské právo bylo v podstatě směsí německých práv (zejména magdeburského a norimberského) a práva římského. Viz MALÝ, K.: *České právo v minulosti*, s. 217.

¹²² Dle D. Tinkové přežíval vliv klasických německých doktrín doplněný biblickými vlivy až do druhé poloviny 18. století. Viz TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 43.

Změny se však týkaly větší měrou jen ústavního a správního práva¹²³, zatímco trestní právo zůstalo vesměs stejné. Právo se postupně začalo sjednocovat pro všechny habsburské země kromě Uher. Výsledky tohoto procesu lze spatřit však až na začátku 18. století. Habsburkové pokračovali v započatém úsilí o profesionalizaci soudů a dále usilovali o změny ve vzdělávání a způsobu výuky v právnické oblasti.¹²⁴ Středisky právníků byly dlouhou dobu především apelační soud a Karlova univerzita v Praze.¹²⁵

Změny v šlechtickém procesu¹²⁶, jež podnítilo vydání prvního feudálně absolutistického zákoníku, Obnoveného zřízení zemského (1627)¹²⁷, měly později vliv i na řízení před soudy městskými. Nicméně pro ně nadále platila Koldínova městská práva. Ten nebylo potřeba měnit, neboť byl založen na stabilních zásadách římského práva, jež vyhovovaly i v nových politických podmínkách. Z městského práva však nyní vymizelo právo obyčejové a do budoucna platilo (nikoli však výlučně) právo psané.¹²⁸ Dosavadní princip *akuzační* (obžalovací)¹²⁹ byl převážně nahrazen principem *inkvizičním* (vyhledávacím).¹³⁰ Veřejná žaloba byla vyzdvižena na úkor žaloby soukromé, aniž by však soukromá byla zakázána. Obecně jak Koldínova městská práva, tak Obnovené zřízení zemské znamenaly jakousi syntézu dřívějšího domácího práva a římských zásad.¹³¹

Od 16. století je tedy patrná výrazná snaha o sjednocení a ustálení trestního práva, která byla typická pro všechny evropské země. Toto úsilí lze v českých zemích spatřit již v prvním raně novověkém trestním zákoníku, kterým jsou Koldínova městská práva. Vrcholem sjednocujícího úsilí byl teprve trestní zákoník Marie Terezie.¹³² Další tendencí je snaha o profesionalizaci trestního práva. Tu započal Josef I., když jako první stanovil přesná

¹²³ V této době se v Čechách objevuje mnoho cizích právníků, kteří však vzhledem k nutnosti seznámit se s odlišným domácím právem, nejsou uvedeni do právní praxe tak rychle. Srv. KLABOUCH, J.: *Osvětské právní nauky v českých zemích*, s. 33-34.

¹²⁴ Viz KLABOUCH, J.: *ibid.*, s. 109-110, 170-178, 122 a 141.

¹²⁵ Od r. 1644 nepřijal apelační soud žádné podání, které nebylo spolupodepsáno advokátem. Viz *ibid.*, s. 26-34.

¹²⁶ Pražský apelační soud se stal v této době nejvyšší instancí pro všechny soudy, tedy i pro soudy šlechtické. Soudní moc přestala být od nynějška rozdělena mezi panovníka a stavy. Panovník se stal výhradním zákonodárcem. Srv. MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dějiny státu a práva v Československu do r. 1918*, s. 256-260.

¹²⁷ Autorem byl Ota Melander. Zákoník byl ovlivněn zásadami procesního práva rakouských zemí z let 1535 a 1557.

¹²⁸ Viz KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*, s. 184-191.

¹²⁹ Tento princip vycházel ze zásady, že řízení může být zahájeno, až po podání obžaloby ve smyslu známého právního přísloví „kde není žalobce, není soudce“, nerozlišoval mezi právním postavením žalobce a obžalovaného, tj. přiznával jim v procesu stejná práva. Jednalo se o proces ústní a veřejný a považoval obžalovaného, dokud nebyl odsouzen, za nevinného, tj. byl založen na předpokladu presumpce nevinoty.

¹³⁰ K částečnému oživení akuzačního principu došlo v polovině 19. století, kdy byla zřízena státní zastupitelství a vznikla postava veřejného žalobce (prokurátor, státní návladní). Viz FRANCEK, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 2002, s. 63.

¹³¹ Srv. KLABOUCH, J.: *Osvětské právní nauky v českých zemích*, s. 126-127.

¹³² Ten však vzhledem ke svému důrazu na unifikaci a nikoli modifikaci nesměřoval k reformě.

pravidla průběhu soudního řízení, včetně toho, jaký personál smí vykonávat soudní proces a co všechno je nutné zajistit pro jeho správný chod. V 18. století se začaly rozšiřovat řady profesionálních školených právníků. Osvícenští panovníci tuto tendenci zdatelně podpořili. Ruku v ruce s profesionalizací trestního práva šla také jeho precizace. Zatímco v zákonících z období 16. až 2. poloviny 18. století najdeme místy formulace ovlivněné předsudky jejich autorů, počínaje Josefem II. jsou zákoníky psány daleko nestrannějším způsobem, využívající spíše neutrálně formulovaných vět, prostých hodnotícího stylu.

S posilováním ústřední moci a růstem centralizace a unifikace habsburských zemí v jeden státní a politický celek sílily i snahy o sjednocení práva. *Nové útrpné a hrdelní právo Josefa I. (Josephina)* z r. 1707, které platilo jen pro české země, sjednotilo postup při trestním řízení u všech soudů České koruny, tedy smazalo rozdíl mezi soudy městskými a šlechtickými. Hrdelní soudy (s výjimkou zemských a některých stavovských) se do budoucna podřídily pražskému soudu apelačnímu jako jediné instanci pro právní ponaučení.¹³³ *Josephina* přesně formulovala pravidla inkvizičního trestního procesu a završila jeho oddělení od procesu akuzačního.¹³⁴ V následujícím období začala veřejná trestní iniciativa skutečně převažovat, a to i z praktických důvodů.¹³⁵ V mnohém se však v praxi nadále postupovalo postaru, neboť tento zákoník přinesl zásady, které většina městských soudů nebyla schopna beze zbytku plnit.¹³⁶ I proto docházelo v 1. polovině 18. století ke snižování počtu městských soudů a k jejich reorganizaci. Stavovské uspořádání společnosti, tj. princip rozdílného politického právního postavení a odlišné příslušnosti k soudům pro jednotlivé skupiny obyvatel, nadále platil.

Období vlády Marie Terezie a Josefa II. je považováno za dobu výrazných reforem. Život všech poddaných byl na jednu stranu plně podřízen státnímu zájmu, na stranu druhou právě v této době vznikala právnícká díla, která se s různou mírou úspěšnosti pokoušela o odstranění tradičních poměrů. Byrokratizace a centralizace, typické znaky osvícenského období, zasáhly i oblast soudní. České soudnictví tak částečně ztratilo svou samostatnost,

---

¹³³ Jak fungovalo odvolávání se k Pražskému apelačnímu soudu, viz MALÝ, K.: *České právo v minulosti*, s. 229n.

¹³⁴ Akuzační princip byl dle trestního zákoníku Josefa I. ponechán jen v případech, kdy řízení zahajovala žaloba soukromého žalobce. Viz MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dějiny státu a práva v Československu do r. 1918*, s. 334.

¹³⁵ A to zejména z toho důvodu, že pro soukromého žalobce bylo stále těžší a v mnoha případech naprosto nemožné nashromáždit důkazní materiál v takové šíři, v jaké jej soudy vyžadovaly. Soukromá žaloba byla navíc svým způsobem riskantní záležitost, neboť pokud by se ukázala jako bezdůvodná, žalobce riskoval, že se trestní stíhání obrátí proti němu. Viz KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*, s. 241.

¹³⁶ Podrobný popis toho, jak měl probíhat soud podle hrdelního řádu Josefa I., viz *ibid.*, s. 244-251.

kteřou mělo již od 13. století.¹³⁷ Kompetence městských soudů ale zůstaly nadále nezměněny a stále jim příslušely spory, v nichž byl procesní stranou šlechtic. Roku 1765 byla vydána pragmatická sankce o restrikci hrdelních soudů v Čechách, podle níž byla většina z nich zrušena.¹³⁸ Bylo stanoveno, že jich z původních 383 zůstane pouze 29.¹³⁹ Soudy se v této době též výrazně zprofesionalizovaly. Při každém hrdelním soudu musel zasedat zkušený právník. Právníké vzdělání se tedy stalo povinným i na těch nejnižších instancích.¹⁴⁰ Radním byla od r. 1751 vyplácena mzda a stali se z nich soudci z povolání. Roku 1753 vznikl apelační soud v Brně. V osvícenství se také zrodila myšlenka, že právní povědomí musí být přístupné celé společnosti bez výjimek. Kromě soukromých sbírek královských nařízení tak vznikaly i úřední sbírky zákonů a nařízení.

Ještě v 18. století však zejména v městské společnosti přetrvávaly zastaralé trestní praktiky spojené s exekucí, které městští konšelé leckde uznávali.¹⁴¹ Osvícenská snaha o byrokratizaci soudního rozhodování a vybavenost soudů kvalifikovanými soudci však v 18. století vedla, jak je již zmíněno výše, k omezování hrdelní městské pravomoci. Pro osvícenskou Evropu je patrný též imperativ nadřazenosti zákonné moci nad mocí výkonnou a soudní. Soudce má tedy být plně vázaný zákonnou normou a neměl by být jejím interpretátorem, nýbrž vykonavatelem.¹⁴²

Trestní zákoník Marie Terezie z r. 1768 (*Theresiana*) oproti tomu zdaleka nenavazoval na vývojovou linii osvícenského pohledu na právo. Naopak se stal

¹³⁷ Srv. *ibid.*, s. 386-390. Soudní svrchovanost českého panovníka byla prvně potvrzena Zlatou bulou sicilskou r. 1212 a nezávislost českého soudnictví potvrzena Zlatou bulou Karlovou r. 1356.

¹³⁸ K tomu více viz ROUČKA, B.: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a druhé polovině 18. století. *Právněhistorické studie*, 1657, 3, s. 115-135.

¹³⁹ Za vlády Josefa II. byly soudy zredukovány na počet 19. ROUČKA, B.: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a druhé polovině 18. století, s. 130. Viz FRANCEK, J.: *Zločin a sex v českých dějinách*, s. 90-91. Podle autora bylo roku 1729 383 hrdelních soudů v Čechách a 210 na Moravě a koncem 18. století v Čechách pouze 19 a na Moravě pouze 13 hrdelních soudů. Srv. také KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*, s. 144-145. Tento autor uvádí, že místo dosavadních 384 hrdelních soudů zbylo v Čechách jen 24 měst s hrdelním právem.

¹⁴⁰ Viz KLABOUCH, J.: *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, s. 168. Císařským reskriptem z r. 1752 bylo předepsáno tříleté právníké vzdělání pro všechny, tedy i pro šlechtické rady apelačního soudu. Téhož roku bylo nařízeno, že uchazeč o místo advokáta u nižších instancí nebo prokurátora v Praze či jiném královském městě se musí vykázat absolutoriem tříletého kursu na právníké fakultě. Reskript z r. 1758 nařizuje, že každý, kdo se chce stát radou, asesorem či sekretářem u kteréhokoli královského soudu, musí absolvovat veškerá právníká studia. Viz k tomu také VANĚČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu*, s. 311. Autor hovoří o tom, že r. 1781 byl vydán civilní soudní řád, který předepisoval pro soudce povinné odborné právníké vzdělání na právníké fakultě.

¹⁴¹ Např. ještě v 2. pol. 18. století se v českých zemích udržoval „zlý obyčej“ (ačkoli byl zakázán již trestním zákoníkem Josefa I.), který spočíval v tom, že když kat třikrát chybně sekl a zločinec po třetí ráně ještě žil, nebo když se při oběšení přetrhl provaz, na kterém visel, nebo když nenadále vystoupila z davu nějaká žena a prohlásila, že chce odsouzence pojmout za manžela, byl pokládán automaticky za omilostněného. Viz KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*, s. 262.

¹⁴² Viz TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 57.

vyvrcholením typických starých právních zásad, neboť jeho hlavním cílem bylo sjednocení trestního práva, nikoli jeho reforma.¹⁴³ *Theresiana* zcela zrušila soukromé žaloby. Mučení bylo zrušeno v habsburské monarchii až několik let po vydání tohoto zákoníku, konkrétně r. 1776, již zcela v duchu myšlenek Caesara Beccarii.¹⁴⁴

Zatímco ve Francii probíhala veřejná diskuze týkající se trestněprávních otázek, v zemích habsburské monarchie byla podobná debata nemyslitelná. I za vlády Josefa II. se kritika stávajících principů omezovala pouze na několik příslušníků z panovníkova okruhu.¹⁴⁵ Přesto se Josef II. nechal na rozdíl od své matky inspirovat moderními koncepcemi trestního práva, převzatými zejména z Francie, a zasloužil se v oblasti trestního práva o nejdůležitější reformu.¹⁴⁶ Jeho *Všeobecný zákoník o zločinech a trestech na ně* z r. 1787, kde mimo jiné zrušil trest smrti, znamenal oproti trestnímu zákoníku Marie Terezie výraznou změnu v dosavadním způsobu přístupu k trestání. Byl zrušen trest smrti a většina mrzačících trestů (vyjma bití a cejchu). Byla též zavedena kategorie lehčích zločinů – tzv. policejních přestupků. Vina a způsob postihu již napříště neměly záviset na postavení či majetku provinilce. Navzdory na první pohled zřetelné „pokrokovosti“ tohoto zákoníku, jej nelze považovat za důsledek vlivu humanistických myšlenek, jako spíše pragmatický kalkul. To je dle D. Tinkové patrné zejména ve způsobu výběru nových trestů, jež měly nahradit stávající trest smrti.¹⁴⁷ Josef II. místo trestu smrti stanovil jako nejvyšší trest nucené práce v podobě vláčení lodí po Dunaji. Tento trest se však de facto rovnal trestu smrti, jen byl pomalejší a útrpnější.¹⁴⁸ Van Dülmen však hovoří o tom, že osvícenské snahy o zrušení trestu smrti ve skutečnosti ani nebyly motivovány lidskostí v našem slova smyslu, ale spíše snahou nahradit trest smrti trestem, který by byl úměrnější spáchanému zločinu.¹⁴⁹

¹⁴³ Srv. KLABOUCH, J.: *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, s. 178-179.

¹⁴⁴ Beccaria jasně odmítá mučení a ztotožňuje jej s dříve užívanými ordály. Podle Beccarii nelze nikoho nazvat vinným před soudcovým rozsudkem. Říká: „Mučení jest bezpečným prostředkem k osvobození tělesně silných zločinců a k odsouzení nevinných slabochů.“ Nevinný je dle něj navíc vždy v horším postavení, nežli viník, neboť nevinný v každém případě dostane nezasloužený trest. „Zákon Tebe mučí, poněvadž jsi vinným, poněvadž můžeš být vinným, poněvadž chceš, abys byl vinným.“ Přitom se zamýšlí nad tím, že je přeci daleko větší počet těch, co dbají zákonů, než počet těch, kteří je porušují. Proto je ono nebezpečí trápení nevinných velmi vysoké. Viz BECCARIA, C.: *O zločinech a trestech*, s. 32-33.

¹⁴⁵ Pro srovnání s Francií viz TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 64-66.

¹⁴⁶ Josef II. byl velmi dobře právnicky vzdělán a byl de facto představitelem druhé generace osvícenských právníků. Viz KLABOUCH, J.: *Osvícenské právní nauky*, s. 204.

¹⁴⁷ Přílišná přísnost zákoníku měla též za následek neúspěšný pokus o jeho prosazení v liberálnější smýšlející Lombardii a v Nizozemí. Viz TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 73-75.

¹⁴⁸ Tento trest byl zrušen ihned po nástupu Josefova následníka Leopolda II. r. 1790. Viz *ibid.*, s. 77.

¹⁴⁹ Viz van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 170.

Po smrti Josefa II. vznikaly zákoníky, které na jím udaný směr v oblasti práva plně navazovaly a ještě hlouběji rozvíjely osvícenské myšlenky.¹⁵⁰ Trest smrti byl sice později znovu obnoven¹⁵¹, ale nastolený reformní vývoj, opírající se o „humanistické“ myšlenky, již neustal. Osvícenské zákonodárství nelze chápat úzce jako krátkodobý proces z podnětu právnických myslitelů 70. a 80. let 18. století. K tomu, aby osvícenské ideje pronikly až do královských zákoníků, bylo třeba dlouhého procesu.¹⁵²

Přestože v době vlády Marie Terezie a zejména pak Josefa II. došlo k hlubokým reformám, jež řadu výše zmíněných faktorů eliminovaly, nelze podléhat přehnané idealizaci této doby. Vlivem humanistických myšlenek, které se šířily západní Evropou, sice došlo v mnoha oblastech soudnictví k prosazení umírněnosti, sociální rovnosti a větší míře lidskosti při stanovování trestů, ne vždy však byla zvolena vhodná alternativa k dřívějším praktikám. Ve výsledku proto mohla situace vypadat stejně jako v době předosvícenské. Příkladem může být právě onen „skutečně osvícenský“ trestní zákoník Josefa II., který sice zrušil trest smrti, ale nahradil jej v podstatě jen jeho pomalejší a útrpnější formou. Negativem osvícenských reforem byla též jejich stále větší nepřehlednost a komplikovanost, znatelnější překrývání správy a soudnictví, atd. To si vyžádalo vznik prvních právních publikací. Pro tuto dobu byly též typické mimořádné postupy v soudních procesech, které se vyskytovaly tak často, že byly vlastně řádné.¹⁵³

2.2. Čest v raném novověku

Zatímco v dnešní době je čest chápána především jako osobní morální kvalita jednotlivce a člověk se nechce stydět zejména sám před sebou, v tradičních preindustriálních společnostech převládalo mnohem více pojetí cti jako ocenění ze strany druhých. „*Nic nebylo pro muže i ženy v raném novověku cennější než „dobrá pověst“, osobní bezúhonnost a čest.*“¹⁵⁴ Takto uvádí své pojednání o raně novověké cti německý historik R. van Dülmen. Čest byla v raném novověku rozhodujícím aspektem pro určení toho, zda je dané chování vhodné, nevhodné či dokonce trestuhodné. Na základě toho pak společnost stanovila, zda jedinec smí přináležet do dané skupiny nebo je z ní eliminován. Čest byla závislá na

¹⁵⁰ Trestní zákoník západohaličský z r. 1797 je dílčí přípravnou reformou trestního zákoníku Josefa II. a zákoník z r. 1803 pak jeho definitivní revizí. Viz KLABOUC, J.: *Osvícenské právní nauky*, s. 242.

¹⁵¹ Stalo se tak r. 1795 v případě velezrady a pokusu o ni.

¹⁵² S prvními myšlenkami odpoutanými od tradičního práva se můžeme setkat již ve 2. pol. 17. století. Srv. KLABOUC, J.: *Osvícenské právní nauky*, s. 17.

¹⁵³ Viz *ibid.*, s. 105 a 153.

¹⁵⁴ Van DÜLMEN, R.: *Bezectní lidé*, s. 7.

ekonomickém a společenské postavení člověka, ovšem nesouvisela se stavovským původem v tom smyslu, že by to byla vrozená, jednou provždy získaná hodnota. Naopak o čest bylo třeba po celý život pečovat, střežit ji a bojovat za ni. Jednalo se v podstatě o různě široké pole možností, v němž jedinec mohl jednat a hájit své zájmy a práva vůči ostatním.

Stejně jako dnes nebyla ani v raném novověku čest jasně definována. Co bylo chápáno jako nečestné pro ženu, mohlo být zcela v pořádku u muže. Čest byla pro každého člověka na hierarchickém žebříčku jinde a požadavky na ni se lišily napříč oblastmi i staletími. Pro všechny ale platila nutnost se o čest starat.¹⁵⁵ Proto např. reakce na urážku formou jiné urážky či tělesného souboje byla v raném novověku z hlediska ochrany cti zcela očekávaným jednáním, byť ze zákona trestným.¹⁵⁶ Podobně jako u mravnostních deliktů můžeme též u násilných činů souvisejících se spory o čest pozorovat, že v průběhu 16. – 18. století docházelo k postupné kriminalizaci tohoto chování.¹⁵⁷

2.2.1. Čest a stavovská příslušnost

Raně novověká čest byla nedílně spjata se stavovským uspořádáním společnosti. Byla to sociální, nikoli individuální hodnota. Jako taková byla sociální čest ctí společenské skupiny, k níž člověk přináležel. Počestný život byl proto jednou z podmínek stavovské společnosti. Stejně jako nelze stavovské zřízení chápat mimo kontext cti, ani čest (podobně jako např. právo) neexistovala mimo stav. Stavovská společnost nebyla ničím uměle vytvořeným shora a nikdy plně neodpovídala politickému ideálu.¹⁵⁸ Nelze ji ani spojovat s „feudálním“ hospodářským systémem, byť můžeme nalézt řadu shod. Stavovské zřízení tedy nebylo pouze politickou či ekonomickou organizací, nýbrž bylo nedílně spjata s veškerým životem raně novověkého člověka – a to i prostřednictvím cti.

Čest byla dle van Dülmena spojena s pěti aspekty. První z nich byl majetek, ovšem materiální zabezpečení ještě negarantovalo čest.¹⁵⁹ Druhou hodnotou určující míru ctnosti byl druh práce, kterou člověk vykonával. Třetí se týkala míry politického vlivu, jenž nebyl

¹⁵⁵ Srv. van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl II., s. 175n.

¹⁵⁶ Van Dülmen tvrdí, že urážky na cti a rvačky se objevují v 16. století v souvislosti se vznikem vrchnostenských soudů, které se začaly starat o zachování klidu v obci namísto dosavadních venkovských nařízení. Urážka mohla být namířena jen proti osobě stejného stavu, i pohlaví. Viz *ibid.*, s. 192.

¹⁵⁷ Zatímco ještě v 17. století vrchnost vystupovala pouze jako soudce, od 17. století začíná jako žalobce vystupovat stát a nikoli postižený. Viz *ibid.*, s. 192.

¹⁵⁸ Van Dülmen doslova říká: „*Stav* představuje základní sociální kategorii raného novověku, která se nachází mezi „celým“ domem a vrchností a zabírá právě tomu, oč od počátku usiloval absolutistický stát: vytvoření jednotného poddanského státu.“ Van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl II., s. 174.

¹⁵⁹ Dobrým příkladem je kat, jenž byl obvykle bohatý a přesto v očích veřejnosti bezectný. Viz *ibid.*, s. 177.

vždy odvislý od bohatství. Čtvrtou hodnotou určující čest byl původ, příslušnost k rodině a rodinná tradice. A v neposlední řadě hrálo důležitou roli veřejné vystupování, tj. chování odpovídající danému stavu.¹⁶⁰ Richard van Dülmen doslova říká: „*Čím více jednatel naplňoval stavovské nároky, tím větší byla jeho čest.*“¹⁶¹ Teprve veřejnost totiž dotvářela sociální status. Člověk se před veřejností zavazoval k tomu, že to, co dělá, z čeho a jak žije, bude též řádně prezentovat. Čest byla díky tomu významným prostředkem sociální kontroly. Je tedy třeba znovu zdůraznit, že raně novověká čest skutečně nebyla žádnou vnitřní hodnotou v dnešním slova smyslu, ale naopak hodnotou vnější, jež byla plně závislá na sociálním uznání. Čest ve smyslu soukromé hodnoty se objevuje teprve s příchodem osvícenství. V raném novověku tedy člověk mohl být bezectný, jakkoli byl v moderním morálním smyslu počestný.¹⁶²

2.2.2. Bezectnost v raném novověku

„Bezectnost“ byla dle van Dülmena spjata s veřejnou pomluvou a špatnou pověstí, „nepočestnou“ činností či stavem a s „nepočestným“, resp. kriminálním chováním. Vyjma osob, které postrádaly čest kvůli svému původu (židé), pro neusedlý způsob svého života (Cikáni), či v důsledku vykonávání více či méně nečisté¹⁶³ nebo „tajemné“ práce¹⁶⁴ (bez ohledu na její obecnou prospěšnost), byli za bezectné považováni i ti, kdo přišli o svou čest v důsledku styku s trestním právem.¹⁶⁵ Právě tyto jsou předmětem předložené práce.

Ne každý spáchaný zločin znamenal ztrátu cti. V raném novověku panoval konsensus o tom, jaké zločiny jsou „počestné“ a jaké „nepočestné“. K nim náležely „počestné“ a „nepočestné“ tresty.¹⁶⁶ Nepočestný zločin byl ten, jenž byl spáchán potají a se zlým úmyslem, např. vražda. Té odpovídal nepočestný trest smrti, např. oběšení. Dopustil-li se však člověk pouhého zabití (tj. činu spáchaného v afektu), byl sice též popraven, ale počestným způsobem (např. stětím), o svou čest tedy nepřišel. Mezi „nepočestné“ tresty patřilo např. oběšení, upálení či utopení, tj. tresty, po kterých nenásledovalo řádné pohřbení. Počestným trestem bylo naopak stětí, jež bylo vyhrazeno zejména vysoce postaveným

¹⁶⁰ Např. náležitě oblékání. Viz *ibid.*, s. 176-180.

¹⁶¹ *Ibid.*, s. 179.

¹⁶² Viz *ibid.*, s. 202.

¹⁶³ Např. mlynáři, tkalci, ovčáci, pastýři, lazebníci, koželuhové, hrnčíři, holiči, ponocní a pověžní apod. Viz van DÜLMEN, R.: *Bezectní lidé*, s. 26.

¹⁶⁴ Např. hrobníci, metaři, soudní a policejní sluhové, ale především pohodní a kati. Viz *ibid.*, s. 26-27.

¹⁶⁵ O původu této nepočestnosti, viz *ibid.*, s. 21-40.

¹⁶⁶ Např. v *Theresianě* jsou jednotlivé zločiny rozděleny na přečinění „ze zlého úmyslu“, která jsou trestána přísněji, a přečinění „z pouhé viny“ (bez zlého úmyslu), jež jsou trestána mírněji.

osobám a to bez ohledu na to, zda spáchali „počestný“ či „nepočestný“ zločin. Způsob popravky proto odsouzeným delikventům nikdy nebyl lhostejný. Častou prosbou o omilostnění bylo nejen zrušení trestu smrti, ale také změna způsobu jeho vykonání, nejčastěji právě ve formě prosby o stětí. Běžnou formou milosti bylo též prominutí tortury. Svou roli zde dle van Dülmena nehrál ani tak strach z bolesti jako spíše obava z újmy na cti. Byl-li člověk mučen, byl zbaven jednou provždy cti, bez ohledu na to, zda byl nakonec prohlášen nevinným. Nepočestnost spjatá s hrdelním právem tedy často postihovala jak vinné, tak nevinné. O čest nepřišel pouze člověk odsouzený a veřejně potrestaný, ale i nevinný člověk, jenž byl vystaven mučení, tj. přišel do styku s katem.¹⁶⁷ Nicméně právě veřejné potrestání spáchaného zločinu bylo pro raně novověkého člověka tím nejhorším. Veřejná ztráta cti znamenala sociální i politické vyloučení ze společnosti a plnou ztrátu společenské vážnosti.¹⁶⁸ Návrat k běžnému životu byl téměř nemožný.¹⁶⁹ Zde se projevuje jeden z aspektů raně novověkého trestního soudnictví. Zatímco proces byl tajný, poprava byla veřejná.¹⁷⁰ Dle van Dülmena měli nejhorší postavení ti, kteří torturu přežili, aniž by učinili doznání, a byli osvobozeni. Tito lidé byli okamžitě vykázáni z obce a byla jim odepřena jakákoli pomoc ze strany ostatních. Ovšem jednalo se o lidi zmrzačené následky tortury, kteří se bez pomoci druhých nemohli dost dobře obejít, a jejich život proto zřejmě nemíval dlouhé trvání. Proto právě toto je dobrý doklad toho, jaké fatální důsledky ztráta cti představovala.

Smysl některých trestů spočíval vyloženě ve zbavení dotyčného cti. Jednalo se o tzv. zneuctvující a potupné tresty.¹⁷¹ Patřily sem zejména veškeré tělesné tresty, jejichž prvotním smyslem nebylo působení bolesti, ale právě ztráta cti prostřednictvím často doživotního zohavení provinilce. Potupné tresty nelze zcela striktně odlišit od trestů

---

¹⁶⁷ Nepočestnost lidí „špatného“ původu byla dána obvykle nábožensky. Nepočestnost některých profesí byla způsobena rostoucím vlivem cechů a jejich strachu z konkurenceschopnosti. O původu nepočestnosti některých profesí více viz van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl II., s. 199n, zejm. pak s. 203: „...myšlenka nepočestnosti se patrně zrodila právě v řemeslnickém světě středověkých měst, ale teprve s rozvojem a rozmachem cechů se tato představa [...] rozšířila v takové míře, že jedině obvinění z nepočestnosti mohlo poškodit pověst celé skupiny profesí nebo dokonce celého cechu.“ Taktéž van DÜLMEN, R.: *Bezectní lidé*, s. 23n.

¹⁶⁸ Čest ztratil i ten, kdo si vzal život. Srv. van DÜLMEN, R.: *Bezectní lidé*, kap. „Bezectnost sebevraha“, s. 75-84.

¹⁶⁹ I když někteří autoři ukazují, že alespoň částečné začlenění do společnosti v některých případech možné bylo. Srv. k tomu HIML, P.: *Zrození vagabunda*, s. 125-133, 320-322.

¹⁷⁰ Problematikou veřejného charakteru trestu se velice zevrubně zabývá van Dülmen v jedné ze svých publikací. Viz van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001.

¹⁷¹ Velice zevrubný seznam těchto trestů, včetně jejich členění podle tvrdosti a podle příslušnosti k jednotlivým pohlavím či sociálním skupinám nám podává van Dülmen. Viz van DÜLMEN, R.: *Bezectní lidé*, s. 64-72.

tělesných.¹⁷² Účelem tělesných trestů nebyla újma na cti, ale protože jak potupné, tak tělesné tresty probíhaly veřejně, ztráta cti byla nevyhnutelná v obou případech. Tyto tresty byly tudíž i silným prostředkem sociální kontroly. Potupné tresty byly v kompetenci nižších soudů. Neprováděl je kat (styk s ním byl zneuctvující a potrestání přímo od něj bylo nezvratným znakem ztráty cti), ale městský sluha nebo dráb¹⁷³. V těchto případech tedy opětovné začlenění do společnosti bylo teoreticky možné. Ovšem protože všechny tyto tresty byly veřejné (jejich dějištěm byl pranýř¹⁷⁴), dle van Dülmena vždy nutně zraňovaly čest, navzdory rozhodnutím soudců, že takto trestaný člověk nemá být považován za nečestného. Pranýř byl nejen dějištěm výkonu trestu, ale zároveň symbolem hrdelní pravomoci města. Některé tresty nebyly přímo spjaty s pranýřem, přesto měly zneuctvující charakter. Příkladem může být německý způsob trestání žen usvědčených ze smilstva či cizoložství. Tyto ženy musely stát před kostelem s nasazeným věncem na hlavě nebo tahat po ulicích káru s hnojem.¹⁷⁵ Peněžité tresty, ačkoli často doprovázely tresty potupné, žádný vliv na čest neměly.

Vezmeme-li v úvahu konkrétní mravnostní delikty v praxi, o nichž tato práce pojednává, tak např. cizoložníci (pokud nebyli přímo vykázáni z obce) museli v kostele sedět odděleně od ostatních.¹⁷⁶ Zde se ztráta cti pojí s církevním trestem, který platí jednou provždy. Charakter církevních trestů je mnohem méně jednoznačný. Účelem pokání totiž z církevního pohledu bylo odpykání viny, smíření s Bohem a církevní obcí, tedy jakási duchovní péče, jež měla delikventovi umožnit znovupřijetí do společnosti bez újmy na cti. Nicméně s rostoucí kriminalizací došlo k tomu, že pokání probíhalo od 17. století veřejně, tj. prokazatelně vedlo (alespoň v očích veřejnosti) ke ztrátě cti, a světská vrchnost si stále více vymíňovala pravomoc ukládat církevní tresty ve svém jménu.¹⁷⁷ Pokání bylo tedy

¹⁷² Podrobný seznam tělesných trestů viz *ibid.*, s. 70-71.

¹⁷³ *Dráb byl dozorce na polích a panských stacích, též však hlídač, posel, strážník a vykonavatel tělesných trestů.*

¹⁷⁴ Pranýř měl často podobu železného obojku či „sloupu hanby“ stávajícího před radnicí, na tržišti či v blízkosti kostela. Vznikl ve středověku, rozšířil se však až v 15. a 16. století a udržel se do století devatenáctého. Odsouzení obvykle stáli na pranýři jednu až dvě hodiny denně po dobu několika dní. Často měl na krku tabulku s nápisem či vyobrazením jeho činu. V tu dobu byl delikvent vydán veřejnosti na posměch. Pranýřem se netrestaly děti, šlechta a počestní měšťané. Viz van DÜLMEN, R.: *Bezectní lidé*, s. 72-73. Také viz též: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl II., s. 205n.

¹⁷⁵ Viz van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl II., s. 207.

¹⁷⁶ Podrobněji o rozesazení v kostele podle stavovské příslušnosti a cti viz *ibid.*, s. 184-187.

¹⁷⁷ Srv. TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šilenství v čase odkouzlování světa*, s. 39. Srv. též van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 78-81.

od 17. století zřejmě též provázeno újmou na cti a stalo se – v protestantském i katolickém prostředí – součástí zneuctujících trestů.¹⁷⁸

Většina potupných trestů byla spjata s vykázáním z obce¹⁷⁹ či přímo ze země, dočasně či navždy. Takto vykázané osoby se pak často přidaly k různým vandrujícím skupinám neusedlého obyvatelstva, čímž ztrátu své cti jen stvrdili.

2.3. Shrnutí

Pokud chceme studovat obranné strategie mužů a žen před raně novověkým soudem, je třeba vědět, jak fungovala tehdejší trestní justice, jakými proměnami procházela a jak tyto změny v trestněprávní teorii mohly ovlivnit soudní praxi. Je třeba si též uvědomit, že při městském hrdelním soudu nemuselo vždy jít o hledání pravdy a její zvážení na podkladě zjištěných skutečností. Rozhodnutí soudu mohla ovlivnit řada faktorů, jako např. společenské postavení provinilce i poškozeného, jeho vztah k městské radě a feudální vrchnosti, zajištění patřičných interventů, ale i politická a ekonomická situace doby.¹⁸⁰

Neméně důležité je též pochopení toho, jak velkou roli hrála pro raně novověkého člověka čest, jak nelehkým úkolem bylo její udržení a správné prezentování. A konečně též je třeba si uvědomit, nakolik silným faktorem, ovlivňujícím chování raně novověkých lidí (nejen) u soudu, byla.

---

¹⁷⁸ Viz van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl II., s. 207-208.

¹⁷⁹ Tento trest byl dle van Dülmena často účelový, ve snaze zbavit se problematických osob a cizinců v obci či zemi a vyhnout se nákladné popravě. Viz van DÜLMEN, R.: *Bezectní lidé*, s. 68.

¹⁸⁰ Srv. PINZOVÁ, L.: *Mravnostní delikty v rámci manželství. I. Cizoložství*, s. 10-12.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

---

3. VÝSLECH Z POHLEDU TRESTNĚPRÁVNÍ LEGISLATIVY (VÝSLECHOVÉ POSTUPY SOUDCŮ)

3.1. Úvod

Jak měl probíhat výslech u soudu dle dobové normy? Jaké způsoby dotazování stanovovaly raně novověké legislativní texty? Tato kapitola přinese odpovědi na tyto otázky, které následně budeme moci porovnat s výsledky zkoumání na poli soudní praxe. Řada předchozích studií reflektujících tuto problematiku již prokázala, že trestněprávní norma se s praxí obvykle shodovala jen minimálně.¹⁸¹ Tento předpoklad se zřejmě potvrdí i v této práci. Přesto by se výše položené otázky neměly jevit jako zbytečné, neboť tím, jak společnosti stanovují a pronásledují nepřipustné chování, vypovídají nepřímo o svém fungování. Jedinečnost určitého nestandardního chování navíc vyvstává právě a jedinečně na pozadí obecněji sdílených závazností si nárokujejících norem.¹⁸² V předložené práci nejde primárně o to ukázat odlišnost trestněprávních norem od soudní praxe, nýbrž za pomoci této odlišnosti – pokud ji potvrdíme – lépe nastínit obraz raně novověkého vnímání zločinnosti, v tomto případě konkrétně zločinnosti týkající se mravů. Za předpokladu, že se způsob vyslýchání vymezený jednotlivými raně novověkými normativními právními texty bude lišit od způsobu, jakým vedli výslech soudci u jednotlivých městských soudů, bude zajímavé posoudit, v čem byla tato odlišnost nejvýraznější a proč tomu tak bylo.

Pro studium výslechu z pohledu raně novověké trestněprávní legislativy jsou vybrány již v úvodní kapitole zmíněné trestněprávní texty: Koldínova městská práva (1579), *Josephina* (1708), *Theresiana* (1769), trestní zákoník Josefa II. (1787), trestní zákoník Františka II. (1804), a později vyšlý Trestní zákon z r. 1852, tj. z doby vlády Františka Josefa I.

---

¹⁸¹ Touto problematikou se zabývali zejména historici, již se hlásí k oboru historické antropologie.

¹⁸² Viz HIML, P.: *Zrození vagabunda*, s. 18.

3.2. Výslech obecně

Nejprve se podívejme, jak velký prostor je ve výše zmíněných zákonících výslechu věnován. Koldínova městská práva neobsahují žádný speciální článek, který by pojednával přímo o výslechu, nicméně jeho problematika je zahrnuta do článků týkajících se žaloby, svědků a ortelů.¹⁸³ V *Josephině* je otázce výslechu věnován třístránkový článek *VI. Jak pořádný Examen, neb dotaz se zjištěncem konati se má*¹⁸⁴ čítající devět stručných paragrafů. Tento málo obsáhlý článek zahrnuje nejen problematiku samotného kladení otázek, ale i všechny praktické záležitosti týkající se vyšetřování. Stručnost Josefova hrdelního řádu je však vysvětlitelná tím, že měl především podpůrnou platnost. Nešlo o zákoník výlučný, neboť nenahradil starší právní normy Obnoveného zřízení zemského ani Koldínových městských práv, nýbrž koexistoval s nimi.¹⁸⁵ V *Theresianě* je problematice vyslýchání poskytnutý značný prostor. Jednotlivé aspekty výslechu jsou odděleny do samostatných článků. Tématice dotazování se věnuje speciální sedmistránkový článek o šestatřiceti paragrafech, s názvem *O pořádném vejtazu, a otázkách*¹⁸⁶. Počínaje trestním zákoníkem Josefa II. se odlišují těžké delikty, tj. zločiny, a delikty lehčího typu, tj. přestupky městského řádu neboli policejní přestupky. Spolu s tím se vyšetřovaná osoba rozlišuje na *zjištěnce* v případě zločinů a *vyšetřovance* v případě přestupků a problematika dotazování se tak objevuje na dvou místech. V trestním zákoníku Františka II. se pro potřeby vyšetřování zločinů se jedná především o hlavu čtvrtou *O vazbě a vyslechnutí vesměsném obviněného*¹⁸⁷, čítající jedenáct stran o pětadvaceti paragrafech a hlavu sedmou *O pořádném vyslechnutí obviněného*¹⁸⁸, čítající jednadvacet stran o stejném počtu paragrafů. Pro potřeby vyšetřování policejních přestupků jde o hlavu třetí *O prohledávání zavinilého, a o vyslýchání*¹⁸⁹, čítající osmnáct stran o pětatřiceti paragrafech. V této části však autoři zákoníku hojně odkazují na část první a lze konstatovat, že způsob dotazování byl pro obě formy deliktů v podstatě shodný. Trestní zákon z r. 1852 plně navazuje na trestní zákoník Františka II. a nepřináší mnoho nového, rozlišuje však tři stupně trestného činu: zločin, přečin a přestupek.

¹⁸³ Viz JIREČEK, J. (ed.): Kristián Pavel z Koldína: *Práva města Království českého a Markrabství moravského*, kap. „O žalobách a odpovídání na žaloby“, s. 43-45, „O svědcích a svědomích“, s. 57-81, „O ortelích, nálezech, vejpovědech a rozsudcích“, s. 81-87.

¹⁸⁴ Viz Jeho Milosti Římského Císaře Uherského a Českého Krále Josefa Prvního, s. 23-25.

¹⁸⁵ Srv. MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dějiny státu a práva v Československu do r. 1918*, s. 330.

¹⁸⁶ Viz *Constitutio Criminalis Theresiana*, s. 78-84.

¹⁸⁷ Viz *Kniha práv nad přečiněními hrdelními*, díl první, s. 149-160.

¹⁸⁸ Viz *ibid.*, s. 186-205.

¹⁸⁹ Viz *ibid.*, díl druhý, s. 153-170.

Koldínova městská práva v tomto ohledu nepatrně vybočují z řady. Ačkoli se jednalo ve své době o velice hodnotné dílo, jež sjednotilo veškeré řízení před městskými soudy a ustálilo dosud libovolně užívanou torturu, z výše uvedených legislativních textů obsahuje minimum instrukcí týkajících se samotného výslechu, postrádá pevně daný soubor otázek, jež mají být vyšetřovanému kladeny, a taktéž v něm zcela chybí jakýkoli seznam polehčujících a přitěžujících okolností.¹⁹⁰ Koldín akcentuje pouze tři okolnosti, jež určují obtížnost zločinu a jež se mají prošetřit jako první: 1. věk provinilce, 2. místo spáchání zločinu a 3. čas spáchání zločinu. Pokud ke zločinu došlo např. na svatém či výsadním světském místě, či v noci¹⁹¹, měl být souzen přísněji. Z dřívějších výzkumů však jasně plyne, že tendence přihlížet k rozmanitým polehčujícím okolnostem a na jejich základě snižovat výši trestu byla po celé 16. století, bez ohledu na faktickou neexistenci jejich seznamu, zcela běžná.¹⁹² Tuto snahu o zmenšování trestů částečně potvrzuje i samotný Koldín: „...pokuty raději zmenšovány, uskrovnovány a poněkud změkčovány, nežli zjitřovány aneb přísně ztěžovány býti mají“.¹⁹³

3.2.1. Praktické záležitosti

Nejsystematičtější a nejpreciznější byly již na počátku raného novověku vypracovány ty kapitoly ze zákoníků, jež se věnovaly praktickým záležitostem ohledně průběhu výslechu, tj. např. kde se má výslech konat, kdo má být přítomen, jak se má postupovat v případě, že je vyslýchaný hluchý či němý, jak má probíhat zápis z výslechu – to vše s rostoucí precizností a důkladností. Zatímco v *Josephině* se tyto okolnosti pojednávaly ve vší stručnosti na pouhých několika řádcích, v *Theresianě* je těmto praktickým instrukcím stran výslechu věnován speciální článek.¹⁹⁴ Trestní zákoník Josefa II. pak spolu s trestním zákoníkem Františka II. obsahují již důrazné apely na důkladnou vzdělanost a připravenost soudních úředníků, viz např.: „...ouředník prohledávání vedoucí [...] otázky si na papír postavit, by dostatečně připravený k vyslechnutí pokračovati mohl.“¹⁹⁵ Jedním z pravidel,

¹⁹⁰ Naproti tomu Koldínova městská práva disponují velice podrobným a obsáhlým návodem pro útrpný výslech. Zjevně bylo libovolné užívání tortury jedním z nejpálčivějších problémů tehdejší trestní justice.

¹⁹¹ Zřejmě z důvodu větší bezbrannosti obětí, a tudíž předpokládané větší úkladnosti a podlosti zločince.

¹⁹² Viz PINZOVÁ, L.: Mravnostní delikty v rámci manželství. II. Incest a bigamie (v tisku).

¹⁹³ JIREČEK, J. (ed.): *Práva města Království českého a Markrabství moravského*, čl. M. XVII., s. 304.

¹⁹⁴ Viz *Constitutio Criminalis Theresiana*, čl. 20, s. 42-46.

¹⁹⁵ Kniha práv nad přečiněními hrdelními, díl první, část I., § 351, s. 159. (Při transkripci raně novověkých textů se řídím příručkou: ŠTOVÍČEK, I. et al.: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. – 20. století pro potřeby historiografie. Praha 2002.)

kteří nalezneme ve všech studovaných zákonících, je nutnost započít vyslyšení podezřelé osoby ihned po vazebném zajištění.¹⁹⁶

Všechny výše zmíněné zákoníky se též zabývají problematikou vyhotovení protokolu z výslechu. Opomineme-li rostoucí požadavky týkající se jeho podrobnosti a preciznosti, ve smyslu co nejpřesnějšího zachycení slov vyslychaného, *Josephina* nově apeluje na to, aby zápis byl do budoucna zásadně zaznamenáván v první osobě. Činí tak s odůvodněním, že zápis v první osobě věrohodněji zachycuje slova vyslychaného.¹⁹⁷ Vzhledem k tomu, že autoři následujících zákoníků již nemají potřebu na tuto skutečnost apelovat a již jen zdůrazňují, že písař má zachovat vlastní slova vyslychaného a nijak je nepozměňovat, můžeme se domnívat, že se toto pravidlo ujalo v soudní praxi. To ostatně potvrzují i smolné knihy. V nich od 18. století zápisy v první osobě skutečně značně převažují. V protokolu se měl písař též snažit zachytit i neverbální složky chování vyslychaného.¹⁹⁸

3.2.2. Všeobecné otázky

Všechny studované zákoníky stanovují obecné otázky týkající se vyšetřované osoby a spáchaného skutku. V Koldínových městských právech se s nimi setkáme pouze ve velmi stručné a krátké podobě v článku XII.¹⁹⁹ *Josephina* obsahuje mnohem podrobnější a ucelenější seznam obecných otázek. Ty již oproti Koldínovi nesměřují pouze k tomu, za jakých okolností se zločin udál. Obecné otázky se týkají jednak vyšetřované osoby: „*věk, stav, důstojenství, svoboda, poddanost, obchod, náboženství, obydlí, manželstvo, děti...*“²⁰⁰, jednak vykonaného zločinu: „*Proč a z jaké příčiny do vězení přišel? V čem nařknutý jest? A jakým způsobem tu zločinnost, z který se nařká, spáchal? Což toliko k tomu cíli se děje, aby právo od samého zjištěnce vlastnost příběhu, neb jakým způsobem zločinnost se spáchala, vědomost dostati mohlo.*“²⁰¹ Následující zákoníky tyto otázky s drobnými úpravami

¹⁹⁶ Např.: „*Pak obvinilý před právem se postaví, vyslyšení s ním hnedle bez prodlení předsevzítí se má.*“ *Kniha práv nad přečiněními hrdelními*, díl druhý, § 324, s. 158.

¹⁹⁷ „*...k peru, to jest v těch vlastně slovích jakby zjištěnec mluvil a ne v třetí osobě aneb relative tak, jak v mnohých místech zlý obyčej byl, nýbrž v první osobě, totiž jak on od sebe mluvití bude, zaznamenal [...] poněvadž na tý v třetí osobě neb relative postavené slova, tolik se bezpečiti nejní, jako z vlastních slov se uznati může, leč by zjištěnec byl němý, a uměl psáti...*“ *Jeho Milosti Římského Císaře Uherského a Českého Krále Josefa Prvního*, čl. VI, § 6, s. 25.

¹⁹⁸ „*...a v Summě všechny zjištěnce povahy, divení, strach, tušení, sednatost, barvy měnění a co by sice k vyhledávajícínosti sloužití mohlo, věrně zaznamená.*“ *Ibid.*, čl. VI, § 6, s. 26.

¹⁹⁹ „*Quis, quid, ubi quibus auxiliis, cur, quomodo, quando? To jest: Kdo ten jest, kterýž se něčeho dopustil? Co udělal? Kde se to stalo, kde se sběhlo? Sám-li čili s pomocníky svými to vykonal? Proč aneb za jakou příčinou? Jak a kterak se to sběhlo? Kdy a kterého času?*“ *JIREČEK, J. (ed.): Práva města Království českého a Markrabství moravského*, čl. M. XII., s. 302.

²⁰⁰ *Jeho Milosti Římského Císaře Uherského a Českého Krále Josefa Prvního*, čl. VI., s. 23.

²⁰¹ *Ibid.*, čl. VI, § 1, s. 23.

přebírají.²⁰² V případě jakýchkoli pochybností ohledně vyšetřované osoby *Josephina* nabádala obrátit pozornost ke „Knihám kostelním“, tj. k matrikám.²⁰³ Lze se domnívat, že ačkoli Koldín řadu těchto otázek vůbec nestanovuje, *Josephina* v podstatě popisuje zavedenou soudní praxi právě od dob vydání Koldínových městských práv.

Thesiana má ve srovnání s předchozími i budoucími zákoníky nejpropracovanější soubor otázek – tzv. Fragenkatalog. Všeobecné úvodní otázky se v podstatě shodují s *Josephinou*, nicméně *Thesiana* je v jejich stylizaci systematictější a podrobnější. Počínaje *Thesianou* navíc otázky mnohem více směřují ke zjištění předešlého chování a dřívější způsob života vyšetřovaného. Tato skutečnost je vedle rostoucích nároků na důkladnost a přesnost záznamu jednou z příčin, proč jsou od poloviny 18. století zápisy ve smolných knihách stále delší a dozvídáme se z nich mnohé z reality každodenního života. To může mj. svědčit o tom, že se v praxi soudci podle *Thesiany* zřejmě skutečně řídili. Soudci byli vyzýváni, aby věnovali patřičnou pozornost především zjištění dosavadní pověsti obžalovaného, zda vykonal prohřešek poprvé či šlo-li o recidivu, a především pak zjištění jeho společenského postavení. Do popředí se dostávají spíše sociální charakteristiky delikventa, zatímco „přírodní“ okolnosti spáchání zločinu (noční čas, posvátné místo atp.) již nehrají takovou roli. Dotazování ohledně zločinu nyní měla směřovat především ke zjištění toho, co bylo jeho důvodem a záměrem. V následujících zákonících se obecné otázky vesměs shodují s těmi, jež stanovuje *Josephina* a *Thesiana*. Přísaha jako nutný předpoklad k připuštění k výpovědi byla samozřejmostí.²⁰⁴

3.2.3. Způsob kladení otázek

Nyní se podívejme na to, jakým způsobem měly být při výsledku kladeny otázky. Zatímco v Koldínových městských právech nejsou metody dotazování nijak stanoveny, počínaje *Josephinou* se stanovuje nutnost otázky formulovat především krátce a srozumitelně a tak, aby nebylo v jedné otázce zahrnuto otázek více. V *Thesianě* je samotnému způsobu dotazování věnován samostatný článek *O pořádném vejtazu, a otázkách*. *Thesiana* nabízí mnohem podrobnější návod, jakým způsobem mají být otázky kladeny. Stanovuje vhodnou dobu, přesnou posloupnost a striktní způsob jejich

²⁰² Např. v trestním zákoníku Františka II. jsou obecné otázky týkající se osoby pachatele rozšířeny o *příjmení*.

²⁰³ V trestním zákoníku Františka II. se též odkazuje na matriky, tentokrát jsou však nazývány *knihy narození* nebo též *knihy křtící*. Viz *Knihy práv nad přečiněními hrdelními*, díl první, § 385, s. 213.

²⁰⁴ ROEDL, B. (ed.): *Svědectví z morového času*, s. xxii. Viz též: KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*, s. 325-326.

formulace.²⁰⁵ Přesto autoři zákoníku přiznávají soudcům určitou míru svobody a v jistých případech, např. na základě nově zjištěných okolností, mohli soudci klást otázky též dle vlastního rozmyslu.²⁰⁶ Vyslýchaný měl být chytře formulovanými otázkami v podstatě doveden k přiznání²⁰⁷, které bylo chápáno jako koruna důkazů a pouze ono ospravedlňovalo trest smrti. Již dříve dle Klaboucha platilo nepsané pravidlo, že dokud nedošlo k přiznání, případ nebyl zpravidla pokládán za objasněný. Obžalovaný byl propuštěn pro nedostatek důkazů, a pokud byl pokládán za osobu dobrých mravů, mohl se žaloby úplně zbavit tzv. očišťovací přísahou.²⁰⁸ V trestním zákoníku Josefa II. je tato přísaha zrušena.²⁰⁹

Počínaje *Josephinou* se setkáváme s poměrně velkou mírou přisnosti stran dotazování se na spolupachatele, jež mohlo být započato, pouze pokud existoval evidentní důkaz o jejich existenci. *Josephina* navíc zakazuje obžalovanému při výpovědi o spolupachateli/ích užít důkazní přísahu.²¹⁰ *Theresiana* odmítá přísahu jako důkaz zcela, když výslovně zakazuje, aby byl obviněný soudcem nucen na svá tvrzení přísahat.²¹¹ Otázky na spolupachatele měly být zcela obecné a nikoli jmenovité, aby jejich prostřednictvím nebylo vyšetřovanému nic podsouváno. Výjimka při dotazování na konkrétní jména mohla nastat pouze tehdy, když o spolupachateli/ích existoval dostatečný důkaz.²¹² Stejně tak vyšetřovaný nesměl být tázán na žádné jiné přečiny kromě těch, kvůli kterým byl v tu danou chvíli vyšetřován. Stejná pravidla nalezneme i v pozdějších zákonících.²¹³ Počínaje *Josephinou* mohl být vyslýchanému přidělen tzv. právní přítel. Jeho funkce byla ovšem

²⁰⁵ „Má totiž právo, předně: všechny na skutek se vztahující otázky kratičce, patrně a srozumitelně postavit; za druhé: do jedné každé otázky toliko jednu okolostojičnost, ne ale jich víc pospolu vtáhnouti; za třetí: je s vypuštěním zbytečného, a daremného dotazování toliko na takové okolostojičnosti zříditi, skrze které vyšetřovanec se stíží, a k přiznání se přivádí, a nebo jeho nevinna na jevo se dává, přitom mají za čtvrté: otázky v takovém počtu postavené býti, aby v nich všecko potřebné jak strany povahy skutku, tak jeho okolostojičnosti; kdo? co? kde? s kým? proč? jak? a kdy spáchal? potaženo se nacházelo.“ *Constitutio criminalis Theresiana*, čl. 31, § 22, s. 83.

²⁰⁶ Viz *ibid.*, § 11 a 12, s. 81.

²⁰⁷ „...aby takměř jedna otázka z druhé vyplejvala, a dotazování vždy silnější a k přesvědčení vyšetřovance nutkavější bylo, tak aby on skrze to, když sebe tak do oučiny uvedeného, a přemoženého vidí, tím oučinečnej k přiznání pravdy pohnut býti mohl.“ *Ibid.*, § 3, s. 80.

²⁰⁸ Viz KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*, s. 249-250.

²⁰⁹ Viz MALÝ, K.: *České právo v minulosti*, s. 148.

²¹⁰ „Ale (!) na konci výsledku, nemá být zjištěnec tázán, zdali to, co vyznal, na své svědomí bere neb to přísahou může potvrdit...“ Jeho Milosti Římského Císaře Uherského a Českého Krále Josefa Prvního, čl. VI, § 5, s. 25.

²¹¹ „...žádnému vyšetřovanci ani v jeho vlastním skutku, ani ve vzhledu na spolu pomocníky, ku konci vejtazu, aneb v čas trvajících vyšetřujících na jeho vyřešení přísaha se skládati, ani jemu představováno býti nemá, zdaliž to, co vyřknul, na své svědomí vzíti? aneb na to přísahati má? kteréžto těžké bezprávní pokračování, poněvadž skrze něj k těžkému křivepřisedství příčina se podává, vůbec zapovězeno zůstati má.“ *Constitutio Criminalis Theresiana*, § 27, s. 84.

²¹² Soudci se nemají proto ptát: „Zdaliž ten N. přitom nebyl?“ Ale naopak: „V čí přítomnosti [skutek] spáchán byl?“ Viz *Constitutio Criminalis Theresiana*, čl. 31, § 23, s. 83 a § 25 a 26, s. 83 a 84.

²¹³ Viz např. část I., § 369, s. 203 trestního zákoníku Františka II. Viz *Kniha práv nad přečiněními hrdelními*, díl první, § 369, s. 203.

omezená, neboť obžalovaný s ním mohl hovořit pouze v přítomnosti soudců.²¹⁴ Míra jeho fundovanosti navíc závisela na finančních příspěvcích ze strany obžalovaného.²¹⁵

Při výslechu svědků²¹⁶ platila v podstatě stejná pravidla jako při výslechu delikventů, nicméně na počátku raného novověku nebylo běžné, aby se svědek účastnil procesního řízení. Jeho svědectví bylo pouze předčítáno písařem, aniž by byl fyzicky přítomen. Nebylo mu proto možné ani klást doplňující otázky.²¹⁷ Již Koldín upřednostňoval svědky očitě, namísto těch, kteří o události pouze zaslechli,²¹⁸ a stvrzoval zásadu římského práva, podle níž jeden svědek pouze uvozuje podezření.²¹⁹ Ne každý byl způsobilý svědčit. Omezení se týkala věku, příbuzenství, zdraví i sociálního postavení. Svědectví se zapisovala do tzv. knih svědomí, případně též radních manuálů.

V trestním zákoníku Josefa II. a v zákonících následujících se v důsledku postupující precizace a profesionalizace soudního řízení s přesným zněním otázek setkáme již jen výjimečně. Instrukcím týkajícím se praktické stránky soudního řízení (včetně způsobu kladení otázek) bylo v samotných zákonících vyhrazeno stále méně místa, neboť je nalezneme spíše již v nově vznikajících právnických učebnicích. Po celé raně novověké období byla v trestním právu přítomna myšlenka presumpce viny.²²⁰ Počínaje trestním zákoníkem Josefa II. se trestní jurisdikce v habsburské monarchii navrátila k myšlence presumpce nevinny, jež byla v českých zemích zastoupena po celé středověké období. Autoři potereziánských zákoníků měli zjevně potřebu tento nový princip zdůraznit, a proto se i v těchto zákonících přece jen s drobnými ukázkami způsobu kladení otázek (právě ohledně principu presumpce nevinny) setkáme, např.: „*Zapírali zločin [...] tedy tázán býti má: co k důkazu nevinnosti své přednesti; obzvláště ale, zdali za příčinou času a místa zločinu páchaného tak vykázati se může, že by zločin ten páchati možné bylo jemu nebylo.*“²²¹

²¹⁴ Viz KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*, s. 247.

²¹⁵ Až do josefinských reforem byla skupina advokátů a prokurátorů velice majetnou vrstvou, jež svůj vliv na průběh procesu často neváhala zneužít. Srv. *ibid.*, s. 303-314.

²¹⁶ Původně byl za svědka považován ten, kdo byl ochoten odpřísáhnout svou důvěru v tvrzení některé strany, tj. očistník. Pojetí svědka, tak jak jej známe dnes, se ustálilo teprve v 16. století. Viz *ibid.*, s. 323.

²¹⁷ Viz ROEDL, B. (ed.): *Svědectví z morového času*, s. xxi.

²¹⁸ „*Jistší jest jeden svědek očitý, nežli deset ušatých.*“ JIREČEK, J. (ed.): *Práva města Království českého a Markrabství moravského*, čl. B LXVIII., s. 72.

²¹⁹ *Unus testis, nullus testis. Jeden svědek, žádný svědek.* *Ibid.*, čl. B LXVIII., s. 71.

²²⁰ Tj. obžalovaný byl považován za vinného do té doby, pokud se mu nepodařilo prokázat svou nevinu. Což také znamenalo, že veškerá tíha dokazování byla přenesena na obžalovaného, který tudíž nesměl mít obhájce (pouze poradce) a byl manipulovatelným objektem v rukou soudce (jenž byl obhájcem i žalobcem zároveň).

²²¹ *Knihy práv nad přečiněními hrdelními*, díl první, § 293, s. 154.

Podobně též: „...otázky též i také tam směřovati musejí, by všechno se vyšetřilo, coby tázance obranu a nevinnu, neb alespoň vinnu jeho menší vysvětliti, a dokázati mohlo...“²²²

Zdůrazňování principu presumpce neviny nalezneme na mnoha místech zejména v trestním zákoníku Františka II, viz např.: „...tak i na druhé straně ouřadu samého stejná povinnost jest [...], aby vše, coby prohledávanci bez příležitosti k vejmluvě dané k ospravedlnění sloužilo, a buďto celou jeho nevinnost, aneb předce vinnu jeho menší dokázati mohlo, vyzdviženo bylo.“²²³ Je zde vidět markantní rozdíl oproti *Theresianě*. Cílem výsledku již nemělo být doznání vyšetřovaného, ale zjištění pravdy: „Cíl a konec jich [otázek] jest tázance k tomu přivesti, by zločin s okolostojičností jeho pravdivými vyjevil, neb obviňování jej obtěžující od sebe odvrátil.“²²⁴ Na základě těchto skutečností přesto nelze tvrdit, že dřívější zákoníky vůbec nebraly ohled na vyšetřovaného a šlo jim jen o rychle vynucené přiznání a odsouzení.

Ve všech studovaných raně novověkých zákonících (včetně *Theresiany*) nalezneme určité zásady, jež měly zaručit jistou míru profesionality soudního jednání – byť se tato profesionalita z dnešního pohledu jeví jako nedostatečná. Třebaže byla *Theresiana* na svou dobu ve srovnání s vývojem v zahraničí zákoníkem spíše zastaralým a značně diskutabilním, neboť vůbec nerespektovala jeden ze základních osvícensko-právních požadavků – úměrnost mezi mírou provinění a trestem²²⁵, je třeba si uvědomit, že jejím cílem nebyla reforma. Hlavním účelem tohoto zákoníku bylo sjednocení hrdelního práva pro všechny dědičné země habsburské monarchie.²²⁶ I přesto *Theresiana* obsahovala určité prvky, na nichž je možné spatřit alespoň náznaky presumpce neviny – ať už jde o výše popsaný způsob kladení otázek, nebo zásadu, že výpověď vyšetřovaného musela být vždy, zpravidla tři dny po skončení výsledku, znovu pročitána a vyšetřovaný měl možnost svou předchozí výpověď odvolat a učinit novou. Ačkoli hlavním důvodem tohoto jednání byla především snaha vyvarovat se chyb v protokolu, pro vyšetřovaného to skýtalo nemalé možnosti.²²⁷ Stejně pravidlo nalezneme i v následujících zákonících.²²⁸

²²² Ibid., § 353, s. 193.

²²³ Viz ibid., díl druhý, § 340, s. 165-166.

²²⁴ Ibid., díl první, § 353, s. 190.

²²⁵ Srv. MALÝ, K.: *České právo v minulosti*, s. 143-149.

²²⁶ Hlavním a nejdůležitějším prostředkem pro sjednocení trestního práva a pro unifikaci obecně bylo zavedení němčiny jako hlavního úředního jazyka habsburské monarchie.

²²⁷ „...hned po skončeném vejtazu, nebo kdyby snad toho dne vlekán a zmaten byl, třetí den na to, aneb při vyskytlém jiném zaneprázdnění brzo potom, jeho vyřčení ještě jednou od slova k slovu přečteno, a on zdali to jeho pravé mínění jest?“ Constitutio Criminalis Theresiana, čl. 31, § 13, s. 81. Důvody opakovaného čtení viz ibid., § 14, s. 82.

²²⁸ Viz např. *Knihy práv nad přečiněními hrdelními*, díl druhý, § 346, s. 168.

Způsob kladení otázek úzce souvisí s mírou soudcovy libovůle. I ta byla reflektována ve všech studovaných zákonících. Zatímco ještě ve středověku byla libovůle, zejména stran užívání tortury, možná, počínaje Koldínem je užití tortury podřízeno velice striktním pravidlům. Co se týče problematiky libovůle při výslechu, *Josephina* i *Theresiana* kladly nemalý důraz na přísný zákaz veškerých pohrůzek a násilného či podvodného jednání ze strany soudce, k němuž náležely např. plané sliby ohledně omilostnění²²⁹ či naopak hrozba mučením²³⁰. Přestože bylo mučení v této době zcela legitimní součástí trestního vyšetřování, hojně užívanou zejména pokud obžalovaný nechtěl vypovídat²³¹, odpověď získaná na základě podobné hrozby neměla být brána v potaz. To potvrzují i následující zákoníky.²³² Soudní praxe však ukazuje, že o nevhodnosti užití fyzického a psychického nátlaku nebylo vždy lehké soudce přesvědčit.²³³ Trestní zákoník Františka II. povoluje jako jedinou možnou hrozbu ze strany soudce pohrůzku vězením v případě, že vyšetřovaný či svědek odmítali vypovídat, klamali před soudem²³⁴ nebo se jakýmkoli jiným způsobem snažili brzdit výslech či vyšetřování samotné.²³⁵ Na řadě míst v zákoníku se též vysloveně apeluje na soudcovu slušnost a trpělivost: „*Vyslýchání naskrz s příslušností a trpělivostí přijímáno býti má. Slova a jména hanlivá a potupná proti vyslýchanci docela varována býti mají.*“²³⁶

3.3. Výslech u konkrétních deliktů

Nyní se podívejme na to, jakým způsobem se měli soudci dle dobových normativních právních textů ptát v případě konkrétních deliktů. Zatímco v Koldínovi je nám

²²⁹ „*Otázka, která by byla vynucená strachem z mučení (pokud by mu tím hrozeno bylo), neb vymožená příslibem milosti, nemá býti v úvahu brána. A to ani tehdy, bylo-li by mučení nařízeno vrchním právem.*“ Jeho Milosti Římského Císaře Uherského a Českého Krále Josefa Prvního, čl. VI, § 3, s. 24.

²³⁰ Viz *Constitutio Criminalis Theresiana*, § 30, 31 a 32, s. 84 a 85.

²³¹ Viz *ibid.*, čl. VI, § 7, s. 26.

²³² Viz *Kniha práv nad přečiněními hrdelními*, díl druhý, § 343, s. 167.

²³³ Ačkoli bylo např. v Benešově, soudě podle údajů z ortelních manuálů apelačního soudu, v 1. pol. 18. století mučení užíváno jen výjimečně, psychická forma nátlaku nevymizela, naopak. Vzbuzování strachu prostřednictvím hrozby mučením byly zcela běžné. Stejně tak ty formy fyzického nátlaku, které nepotřebovaly „odborného zásahu“. Viz PROCHÁZKOVÁ, E.: *Hrdelní soudnictví města Benešova v 16. – 18. století*, s. 219.

²³⁴ Např. formou předstírání slabomyslnosti. Pokud lékař zjistil, že vyšetřovaný zmatení smyslů pouze předstírá, pak měl být vyšetřovaný vsazen do vězení a „...*vejpraskem za každý třetí den tak trestán býti má, by s desíti ranami se začalo, počet jich pokaždé s pěti se množil, a až do třidceti vstupoval.*“ *Ibid.*, díl první, § 363, s. 199.

²³⁵ „*Spečoval-li by se otázky jemu představené zodpovídati, aneb byly-li by odpovědi jeho vejmluvy, jenž k věci nepatří, tedy napomenutí zpředu dané s přidáním pohrožováním vězením opakovati se má.*“ *Kniha práv nad přečiněními hrdelními*, díl druhý, § 330, s. 161.

²³⁶ *Ibid.*, § 342, s. 166.

k dispozici pouze soupis deliktů, jejich charakteristika a k nim přináležející tresty, počínaje *Josephinou* a *Theresianou* v podstatě konče se můžeme setkat se seznamem otázek, jež jsou stanoveny pro každý jednotlivý delikt. Pro období od roku 1708, kdy byla česky vydána *Josephina*, do roku 1787, kdy skončila platnost *Theresiany*, tak můžeme poměrně dobře ukázat, co mělo soudce v případě vyšetřování deliktů cizoložství, incestu a bigamie primárně zajímat a jaké otázky se jim předepisovaly.

3.3.1. Cizoložství

Josephina vymezuje cizoložství jako „porušení a poskvrnění lože cizího“²³⁷. Odlišuje cizoložství mezi svobodnou osobou a osobou vdanou či ženatou, v jehož případě měl být způsob potrestání ponechán na uvážení soudců²³⁸, a cizoložství mezi dvěma sezdanými osobami, které mělo být trestáno smrtí.²³⁹ *Josephina* soudcům stanovuje kladení těchto otázek: „Kolikráte a jakou příležitostí spolu hřešili? Kterak to způsobili, že se to neproneslo? Kdo jim k tomu nápomocen byl? Zdali cizoložnice vždy taky povinnost manželskou svému muži činila? [...] zdaliž zločinec jeden neb druhý v pravdě ženatý jest, tehdy z Kněh Kostelních neb skrze svědky bezpečně vyhledati se má, zdaliž vdaná osoba skutečně v manželstvu postavená, kde oddávaná, kdy? A kteří při oddavkách přítomni byli.“²⁴⁰ Důležité bylo tedy především ujasnění toho, zda šlo o jednostranné, či oboustranné cizoložství a zda se vůbec jednalo o cizoložství a nikoli smilstvo. Proto byly pro soudce důležité všechny informace o svatbě delikventa/ů. Dotaz určený pouze ženě směřoval ke zjištění toho, zda měla v době páchaní cizoložství též pohlavní styk se svým mužem. Lze se domnívat, že toto soudce zajímalo kvůli případnému narození potomka, jenž by v případě kladné odpovědi mohl být stejně tak nelegitimní jako legitimní. Zda pohlavní styk s manželem v době mimomanželského vztahu pro ženu v praxi znamenal polehčující okolnost, však nevíme. Kládl se též zřetel na to, zda bylo před samotným udáním mezi obžalovanými osobami prokazatelné nějaké podezřelé chování, např. tajné rozmlouvání, předávání darů apod.: „...kdyby v nepřítomnosti manžela inquisitka všetečně s podezřelými lidmi zacházela, v nepřítomnosti neb v nezpůsobnosti manžela, obtěškána, neobyčejné dary

²³⁷ Jeho Milosti Římského Císaře Uherského a Českého Krále Josefa Prvního, čl. XIX., § 24, s. 68.

²³⁸ „...staloliby se pak, že by muž ženu mající, s svobodnou ženskou osobou, aneb žena může mající s svobodným člověkem zhřešila; ti podle povahy okolostojičnosti uznanlivé (však nad ženou může mající ostřeji, než nad mužem ženu majícím, pro nejistotu početi) trestáni bývají.“ Ibid., s. 68. Z výše citovaného je patrné, že mimomanželský sex byl chápán jako hřích ženy-cizoložnice. Naopak muž, který s ní cizoložil, za případné mimomanželské počety nenesl žádnou odpovědnost.

²³⁹ „Kdyby pak žena muže svého mající, s cizím manželem, aneb muž zase manželku svou maje, s cizí ženou tělesně obcoval, ti oba mají mečem na hrdle trestání býti.“ Ibid., s. 68.

²⁴⁰ Ibid., čl. X, § 24, s. 68 a čl. V, § 19, s. 22.

přijímala, podezřele držené schůzky, kdyby frejř příhodným časem, neb příležitosti v ní, ona, neb on slečený v posteli po tmě, atd. nalezen byl, ona jeho skrejvala...²⁴¹ To byly nejen solidní důkazy pro obžalobu, ale i důvody pro užití tortury. Z výše popsaného lze usuzovat, že přijímání darů bylo zřejmě výlučně ženskou doménou a za běžného dárce byl pokládán pouze muž. Podobně důležitým faktem, který měl vyšetřovatel zohlednit, byla též četnost schůzek mezi delikventy. Již Koldín stanovil – a *Josephina* to jen potvrdila – že pokud muž či žena kromě cizoložství spáchali ještě jiný skutek, měli být potrestáni tvrdším trestem, zpravidla trestem smrti. Naproti tomu, pokud některý z nich netušil, že jeho partner je ve svazku manželském, jestliže ženatý muž hřešil s prostitutkou, nebo se vydával za svobodného, mělo se z trestu smrti v případě druhého partnera upustit.²⁴²

V *Theresianě*, jež definuje cizoložství jako „zlosynné urážení manželské věrnosti skrze smíšení s jinou osobou“²⁴³, jsou otázky u jednotlivých deliktů vypracovány ještě precizněji a podrobněji. Mohlo být opět spácháno mezi svobodným mužem a vdanou ženou, svobodnou ženou a ženatým mužem, nebo mezi dvěma sezdanými osobami. Poslední zmíněné bylo považováno za cizoložství dvojnásobné a bylo trestáno přísněji. V případě deliktu cizoložství mělo soudce zajímat toto: „Kdy, jak často, a v kterých místech se to stávalo? Kde toho času druhý z manželů, též domácí lidi byli? Kterak N. s N. se seznámili? Zdaliž N. psaní N. nepsal? Kdy, kolikrát se to stalo? Co v nich se oznamovalo, a od koho, též psaní sem a tam nošené byli? Co N. své příspolnici²⁴⁴ strany toho připověděl, daroval aneb koupil? Zdali sic někdo o tom věděl? Kdo k tomu pomáhal, a příležitost dělal? Zdaliž jeden druhému na budoucnost manželstvo nepřipověděli? Pokud se to skrze svodnictví²⁴⁵ stalo, má tázáno býti: Kdo svodníkem aneb svodnicí byl? Jak se jmenují? Kde jsou k nalezení? A jakou mzdu dostali?“²⁴⁶

²⁴¹ Ibid., čl. XIII., s. 38-39.

²⁴² Viz ibid., čl. X., s. 68: „...naproti tomu pro nevědomost, zdali cizoložník neb cizoložnice ženatý neb vdaná jest, jako když někdo cizí ženu, jenž veřejnou kurvou se drží, užívá, aneb muž ženatý za svobodného by se vydával, hrdelní pokuta podle uznalosti soudce v jinou se mění.“

²⁴³ Constitutio Criminalis Theresiana, čl. 77, s. 213.

²⁴⁴ Pravděpodobně se jedná o špatný překlad německého výrazu „Anhang“, který lze v otázce: „Was N. seinem Unhang deswegen versprochen, gechenket, oder gekauft?“ přeložit též jako „společnice“: Viz Constitutio Criminalis Theresiana: Römisch-Kaiserl zu Hungarn und Böhheim u.u. Königl. Apost. Majestät Mariä Theresiä... Peinliche Gerichtsordnung / mit einem Nachwort von Egmont Foregger. Graz 1993, art. 77, s. 214.

²⁴⁵ Svodnictvím je zde zřejmě myšleno nikoli svádění ze strany jednoho či druhého partnera, ale zprostředkování vztahu mezi delikventy. Svodník či svodnice jsou pak zprostředkovatelé či nabadači, o čemž svědčí i německý výraz „Kupplern“, který lze přeložit doslova jako „kuplíři“: „So es durch Kupplern geschehen, ist zu fragen: wer der Kuppler, oder Kupplerin sehe? Wie sie heissen? Wo sie anzutreffen? Wie er dieselbe belohnet?“ Viz ibid., s. 214.

²⁴⁶ Constitutio Criminalis Theresiana, čl. 77, s. 214.

Kromě obvyklých otázek na místo, čas a frekvenci schůzek mezi delikventy mělo vyšetřovatele zajímat především to, zda docházelo k vzájemnému předávání psaniček či darů. Ty byly totiž v raném novověku často chápány jako příslib manželství.²⁴⁷ Pokud jeden z partnerů druhému sliboval manželství, ačkoli tomuto slibu nemohl dostat, bylo to chápáno jako přitěžující okolnost. Za pozornost stojí zejména užití třetí osoby jednotného čísla mužského rodu v otázce „Zdaliž N. psaní N. nepsal?“ a „Co N. své příspolnici strany toho připověděl, daroval aneb koupil?“. Předpokládalo se snad opět jako v případě cizoložství, že dary, ale i psaní a sliby mohly vycházet jen ze strany muže? A pokud ano, co toto zjištění znamená? Zračí to snad, že ženská aktivita nebyla v tomto ohledu očekávána, protože se nepředpokládala aktivní role ženy při svádění? Byly by tedy případné dopisy, sliby a dary ze strany ženy přitěžující okolností, neboť by ženu ukazovaly takovou, jakou ji společnost odmítala? Lze se domnívat, že ano. Nicméně (nesplněné) sliby, případně doplněné dary byly přitěžující okolnosti i pro muže, neboť poukazovaly k falešnému příslibu manželství.

Je jistě možné namítnout, že vynechání ženského rodu, které můžeme shledat u některých otázek, mohlo být výsledkem čistě praktického přístupu k psaní zákoníku, kdy autor, ve snaze zjednodušit si práci, v některých otázkách rezignoval na neustálé opakování obou rodů. Tuto domněnku však lze též zpochybnit. Pokud by ovšem absence jednoho z rodů (v případě cizoložství zejména rodu ženského) nebyla náhodná, což je vzhledem k její nízké a poměrně náhodné frekvenci možné předpokládat, dalo by se usuzovat, že byl muž v rámci dobově sdílených představ považován za běžnějšího iniciátora vztahu. Ostatně nemuselo jít nutně o autorův záměr, ale o neuvědomělý důsledek kolektivně sdílených představ o mužských a ženských attributech a rolích. Z posledních otázek pak plyne, že *Theresiana* oproti *Josephině* již zohledňovala též problematiku případného zprostředkování vztahu a osob, které se na něm podílely.

Problematikou jazyka trestněprávních nařízení se zabývala též L. Roperová, která na příkladu výzkumu raně novověkého Augsburgu ukazuje, že tamní trestněprávní nařízení se sice většinou držela neutrálního jazyka, ale stejně jako v případě námi zkoumaných zákoníků ne absolutně. Autorka ukazuje, že odstavce týkající se cizoložství, jasně implikují

---

²⁴⁷ Lehkovážné předávání darů v nesmluveném partnerství se často nevyplácelo, neb z malého dárku byly vyvozovány velké nároky, např. slib manželství. V raném novověku byl totiž konstitutivním aktem vzájemný manželský slib přede svědky, spjatý s předáváním darů. Význam manželské zástavy byl proto velký. Nejrozšířenější dar byl prsten. Zrušit zasnoubení bylo stejně nesnadné jako zrušit manželství. Zasnoubení nemohlo být odvoláno zvláště, došlo-li již k pohlavnímu styku. Viz van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku*, díl I., s. 147.

představu ženy coby té, která svádí muže na scesti.²⁴⁸ Tuto tendenci v případě *Josephiny* ani *Theresiany* nemůžeme potvrdit.

Zatímco v *Josephině* se s polehčujícími a přitěžujícími okolnostmi setkáme pouze částečně a nikoli systematicky u každého deliktu, *Theresiana* kromě všeobecných polehčujících a přitěžujících okolností stanovuje též polehčující a přitěžující okolnosti pro každý konkrétní případ. Proto je zde i častěji zdůrazňováno, že trest závisí na uvážení soudce na základě zjištěných okolností. Mezi **přitěžující okolnosti** v případě deliktu cizoložství patřily: 1. nejistota početí v případě, že byla cizoložnice vdaná, a tedy hrozilo narození nelegitimního potomka; 2. dvojnásobné cizoložství, tj. cizoložství mezi ženatým mužem a vdanou ženou, 3. recidiva, 4. cizoložství spáchané starou či jinak váženou osobou, jež měla být pro druhé vzorem, a 5. spáchání dalšího zločinu vedle cizoložství. Mezi **polehčující okolnosti** naopak patřily: 1. přimluvy uražené strany (zřejmě manžela či manželky) a její odpuštění, 2. přimluvy „vznešených blízkých přátel“ (příbuzných) a přítomnost manželských dětí, jež potřebují péči obou rodičů, 3. dosavadní počestný způsob života, 4. nevědomost ze strany svobodné osoby o manželském stavu druhé osoby, 5. dlouhodobá nemoc některého z manželů a 6. cizoložství nedokonané, tj. bez pohlavního styku.²⁴⁹

3.3.2. Incest

V *Josephině* je incest, resp. krveprznění charakterizován jako zločin, který „se páchá od dvouch, buď krevnosti neb švagrstvím sobě spřízněných“.²⁵⁰ Oproti Koldínovým městským právům *Josephina* striktně odlišuje *krevnost* neboli pokrevní příbuzenství a *švagrství* neboli příbuzenství vzniklé na základě manželství. Na základě toho rozlišuje dva druhy incestu: incest v prvním či druhém stupni pokrevního příbuzenství²⁵¹ trestaný smrtí a incest ve vzdálenějším než prvním a druhém stupni pokrevního příbuzenství

²⁴⁸ „Though the ordinances seem to use gender-neutral language, they often betray their assumption [...] Paragraphs on adultery and concubinage are clearly attempts to redraw the ground-rules of sexual relations, and they introduce the idea that women might lead men astray.“ ROPER, L.: *Oedipus and the Devil*, s. 40.

²⁴⁹ Viz Constitutio Criminalis Theresiana, čl. 71, § 7 a 8, s. 215.

²⁵⁰ Jeho Milosti Římského Císaře Uherského a Českého Krále Josefa Prvního, čl. XIX., s. 66.

²⁵¹ Tj. incest mezi rodiči a dětmi (i nevlastními), bratrem a sestrou, nebo v prvním stupni sešvagření, např. mezi tchánem a snachou: *Rodičové, jenž s dětmi (byť i nepoctivé byli) tuto zločinnost páchají, mečem se trescý, jakož taky kteří v prvním a druhým stupni krevnosti a v prvním švagrství (jako bratr se sestrou, očím s pastorkyní, tchán s nevěstou) hřeší...* Ibid., s. 66

a sešvagření²⁵², za nějž trest smrti uvalen být neměl. Žena byla opět v horším postavení, pokud byla vdaná, neboť stejně jako v případě cizoložstva hrozilo narození nelegitimního potomka, tedy potenciálního narušitele dědických práv.

V případě incestu mělo soudce zajímat: „*Proč on nebo ona v tak blízkém přátelstvu spolu hřešili? Kde? Kdy? A kolikrát? Jakou příležitostí? Z jaké příčiny? Jak blízko v krevnosti nebo švagrství spříznění jsou? Kdy jest on s ní ponejprv a poslednímkrát tělesně obcoval?*“²⁵³ Nejdůležitějším faktorem, od kterého se odvíjela výše trestu, byl tedy především údaj o tom, v jakém příbuzenském stupni delikventi byli. Zde *Josephina* opět nabádá prozkoumat matriky a přesně určit, zda se jednalo o pokrevní příbuzenství nebo příbuzenství vzniklé sešvagřením (tj. prostřednictvím manželství), včetně určení stupně této příbuznosti. *Josephina* v případě incestu určuje jednu specifickou polehčující a jednu přitěžující okolnost. **Polehčující okolností** byla nevědomost jednoho či obou partnerů o vzájemné příbuznosti. **Přitěžující okolností** naproti tomu bylo spáchání incestu zároveň s cizoložstvím (byť jen jednostranným). V tomto případě měl být uvalen trest smrti.²⁵⁴

V *Theresianě* je incest charakterizován jako skutek, který „...*páchá se mezi těmi osobami, které spolu krevním přátelstvím aneb příbuzenstvím tak blízko spříznění jsou, že spolu v manželstvo vstoupit nemohou*“.²⁵⁵ Vzhledem k tomu, že se v této době jedná o zákaz od 4. stupně příbuznosti²⁵⁶, můžeme se domnívat, že v praxi nebylo vždy snadné tomuto pravidlu dostat, zejména ve vesnickém prostředí. *Theresiana* odlišuje jednotlivé typy incestu podle jiného pravidla než *Josephina*. Zatímco *Josephina* hodnotí míru závažnosti zločinu pouze s ohledem na příbuzenskou blízkost, *Theresiana* zohledňuje též horizontalitu a vertikální příbuzenského vztahu. Rozlišuje incest mezi příbuznými v sestupné nebo vzestupné linii příbuzenství²⁵⁷ a incest mezi příbuznými v prvním (bratr se sestrou) nebo druhém stupni boční řady²⁵⁸. První je trestaný smrtí, druhý těžkým tělesným trestem

²⁵² Rozhodnutí bylo ponecháno na uvážení soudců, ovšem trest měl být v každém případě ostřejší, než za samotné smilstvo: „...*ostatní pak, kteří v vzdálenějším stupni hřešejí, ti ne na hrdle sice, ani tak ostře, vždy však ostřeji než v obyčejném smilstvu, podle uznalosti, však vedle okolostojičnosti, obzvláště pak kdyby ženská osoba v manželstvu postavená byla, přikřeji se trestí.*“ *Ibid.*, s. 66.

²⁵³ *Srv. ibid.*, čl. XIX., s. 66.

²⁵⁴ *Srv. ibid.*, čl. XIX., s. 67.

²⁵⁵ *Constitutio Criminalis Theresiana*, čl. 75, s. 209.

²⁵⁶ *Církev v 6. - 13. století* zpříšňovala a zakazovala sňatek mezi pokrevně spřízněnými osobami. Tím ztěžovala povinnost všech rodů – zachovat potomkům dědictví po předcích. 4. lateránský koncil roku 1215 posunul hranici exogamie ze 7. na 4. stupeň příbuzenství.

²⁵⁷ A to i v případě, že příbuzenství vzniklo prostřednictvím manželství. *Viz ibid.*, čl. 75, s. 209.

²⁵⁸ Tj. pohlavní styk s dcerou svého bratra či sestry, se sestrou svého otce nebo matky, se ženou svého bratra či sestrou své ženy, nebo též pohlavní styk otčíma s nevlastní dcerou, syna s macechou, tchána se snachou nebo zetě s tchýní. *Viz ibid.*, čl. 75, s. 209.

a doživotním vypovězením z hrdelního práva. Ostatní osoby, které se nacházely ve volnějším příbuzenství, měly být trestány mírněji.

V případě incestu se měli soudci dle *Theresiany* ptát hlavně na tyto okolnosti: „Zdaliž N. s N. tělesný skutky nepáchal? Zdaliž ta osoba jemu krve spřízněná, aneb spříbuzená není? A jak blízko? Též zdaliž on o tom věděl? Jak často se to stalo? V kterých místech? V kterou hodinu, dne, a času? Jakou příležitostí? Zdaliž on ji, aneb ona jeho k tomu ponoukala? Zdaliž on ji skrze příslibování, připovídání, aneb skrze pohružky k tomu nepohnul? Zdaliž ten hřích střízlivě, aneb v opilství spáchán byl? Zdaliž on také s jinými podobnými spřízněnými se neztratil? A co více podobného jest, jenž okolostojičnosti zlo skutku moudrému soudci na ruku dávají.“²⁵⁹ Nejdůležitějším faktem ovlivňujícím závažnost trestu byl stejně jako v *Josephině* stupeň příbuznosti. Dále se podobně jako v případě cizoložství v *Theresianě* důležitým aspektem jevila frekvence styků mezi delikventy a existence slibů. Sliby a přísliby v případě mravnostních deliktů byly v *Theresianě* akcentovány výrazněji než v *Josephině*. Podobně jako v případě cizoložství i zde autoři zákoníku u některých otázek vynechaly ženský rod. Opět se lze domnívat, že tomu tak nebylo náhodně, nýbrž jako důsledek vědomého ale stejně tak dobře i podvědomého vnášení sdílených dobových představ o maskulinitě a femininitě do textu zákoníku. Otázky, u nichž byl vynechán ženský rod, nenásledují za sebou, ani nejsou seskupené na konci paragrafu, z čehož bychom mohli usuzovat, že šlo o autorovu snahu neopakovat se a zjednodušit zápis. Stejnou genderovou specifickou otázkou navíc potvrzuje v případě *Theresiany* (a nejen u tohoto deliktu) její německý originál.²⁶⁰ Ze znění otázky „Zdaliž on ji skrze příslibování, připovídání, aneb skrze pohružky k tomu nepohnul?“ je možné se opět domnívat, že byl muž z hlediska dobové normy vnímán jako iniciátor vztahu prostřednictvím svých slibů či pohrůzek. Z otázky „Zdaliž on také s jinými podobnými spřízněnými se neztratil?“ pak můžeme usuzovat, že autoři zákoníku předpokládali, že mnohonásobný incest páchal spíše muž než žena.

Přítěžující okolnosti byly brány v úvahu v případech 1. recidivy, 2. incestu provázeného cizoložstvím a 3. incestu s více příbuznými. Mezi **polehčující okolnosti** patřily 1. prokazatelná nevědomost stran příbuznosti, 2. naivita a z ní plynoucí poslušnost (zejména

²⁵⁹ Ibid., čl. 75, s. 210.

²⁶⁰ Např. otázka „Zdaliž on ji skrze příslibování, připovídání, aneb skrze pohružky k tomu nepohnul?“ zní německy „Ob er sich nicht auch mit anderen dergleichen seinen Verwandten vergriffen?“, otázka „Zdaliž on ji skrze příslibování, připovídání, aneb skrze pohružky k tomu nepohnul?“ pak „Ob er sie durch Verheissen, Versprechen, oder Bedrohungen dar zu bewogen habe?“. Viz *Constitutio Criminalis Theresiana: Römisch-Kaiserl zu Hungarn und Böheim u.u. Königl. Apost. Majestät Mariä Theresiä*, art. 75, s. 209.

ve vztahu otec-dcera), 3. podvodné jednání, 4. jednostranné přiznání zločinu a 5. nedovršení incestu pohlavním stykem, resp. „*tělesný skutek sice usilován, však skutečně s vypuštěním semena vy- a dokonán nebyl*“²⁶¹. Z výše popsaného vyplývá v podstatě totéž, co v případě cizoložství. Soudce mělo zajímat především to, zda nedošlo k podvodnému jednání či nehrála roli nevědomost. Důležitým faktem – jako u všech deliktů – bylo rovněž to, zda se delikt nepojil ještě s dalším (závažnějším) skutkem.

3.3.3. Bigamie

Dle *Josephiny* bigamie nastala tehdy, „*kdyby muž za živobytí manželky své, neb manželka za živobytí manžela svého, jinou manželku, neb jiného manžela, prostředkem sňatku svadebního pořádně sobě pojala, ten, jenž o živobytí své manželky, neb manželka vědouce, oddati by se dal a tělesné smíšení by následovalo...*“²⁶² V případě dvojženství i dvojmužství byl stanoven trest smrti stětím. *Josephina* soudcům předešla kladení těchto otázek: „*Kde jest svou předešlou ženu (žena pak) kde jest svého manžela zanechala? Proč za živobytí manžela neb manželky své jinou neb jiného sobě pojala? Kdo jest jemu neb ji povídal, že ta žena neb muž, s kterou neb s kterým se poslež oddati dal, ženatý neb vdaná jest? Zdali z toho nepořádného manželstva děti zplodili? Zdali se vědělo, že ten pojatý manžel neb manželka ženatý neb vdaná jest? Kde a kdy spolu jsou hřešili?*“²⁶³ V případě bigamie otázky směřovaly zejména k předešlému životu delikventů, hlavně k okolnostem sňatku a k průběhu manželství. Za podstatné se jevílo hlavně zjištění toho, zda byl sňatek utajován před současným partnerem.

Přítěžující okolnosti *Josephina* neudává. Trest smrti měl nastat v každém případě, ale lze se domnívat, že utajení předchozího manželství mohlo vést k trestu smrti zostřenému. **Polehčující okolností** byla samozřejmě nevědomost a nenaplňené manželství, tj. když se delikventi ještě před tělesným spojením rozešli a učinili tak z opravdové lítosti. Ti pak měli být ponecháni bez trestu.²⁶⁴ Bralo se též v potaz to, pokud byl někdo svědkem, jak některý z manželů často hovořil o smrti svého manželského partnera ještě v době, kdy byl živý

²⁶¹ Ibid., s. 210.

²⁶² Jeho Milosti Římského Císaře Uherského a Českého Krále Josefa Prvního, čl. XIX., s. 68-69.

²⁶³ Viz ibid., čl. XIII., s. 39.

²⁶⁴ Viz ibid., čl. XIX., s. 69.

a zdravý, nebo jestliže byl některý z manželů spatřován často s neznámou osobou, kterou vydával za svého zákonitého manžela atp.²⁶⁵

V *Theresianě* je bigamie definována jako zločin spáchaný tehdy, když ženatý muž nebo vdaná žena vstoupili do druhého manželství – bez ohledu na to, zda jejich partner byl sezdan či nikoli. Byl-li takovýto svazek završen tělesným spojením, měly být osoby trestány smrtí. V případě bigamie stanovila *Theresiana* tyto otázky: „Zdaliž on nebo ona již prve v manželském stavu byli? Pod jakou vrchností? v kterém městě? Vsi nebo panství? Jak se jmenovala jeho předešlá žena? Zdaliž s ní děti měl a kolik? Jak dlouho s ní žil? Kde předešlý manžel nebo manželka nyní se nachází? Proč a z jakých příčin ji opustil? Z jaké příčiny při živobytí první ženy sobě druhou vzal? Zdali v čase druhého do manželství vstoupení věděl, že předešlý manžel/manželka ještě při živobytí jest? Zdaliž se na to neptal a proč? Kterak s druhou do známosti přišel? Co jí, aby jí přemluvil, představoval? Zdali ona věděla, že on již ženatý byl? Zdaliž se za neženatou osobu nevydával a jak zněla jeho slova? Kdo při sňatku druhého manželstva byl? Jak se jmenují? Zdali s druhou manželkou pořádně se oddati nechal? Od koho? V jakém městě? V čí přítomnosti? Zdali on ji jako svou manželku poznal manželsky, tj. zdaliž s ní děti plodil?“²⁶⁶ Přestože je v závěru upozornění, že podobné otázky se mají klást i ženské osobě, z formulací typu „jeho předešlá žena“, „on již ženatý byl“ atp. je patrný určitý obecně sdílený předpoklad, že bigamie byla ve většině případů mužským deliktem. Tuto domněnku potvrzuje i soudní praxe. V mém předchozím výzkumu jsem se na základě studia 23 edic smolných knih z 19 měst a městeček setkala s pouhými 25 případy bigamie. Z toho v 16 případech šlo o dvojženství a v 9 o dvojmužství. Mužů bigamistů bylo dvakrát více. Soudní praxe tedy potvrzuje domněnku, že ženy, zvláště pokud měly děti, neopouštěly rodinu tak snadno, jako to mohl udělat muž.²⁶⁷ Soudce měly zajímat především okolnosti, za kterých byl druhý sňatek uzavřen, a pokud zde bylo shledáno nějaké podvodné jednání, byl tento delikt trestán přísněji. Z otázky „Co jí, aby jí přemluvil, představoval?“ pak opět vyplývá obraz muže coby iniciátora vztahu.

K přítěžujícím okolnostem lze řadit tyto skutečnosti: 1. recidivu, 2. bigamie mezi dvěma sezdanými osobami, 3. mnohonásobná bigamie, tj. měla-li žena více mužů, nebo muž více žen najednou; 4. uzavření církevního sňatku v případě druhého manželství, 5. klamná přísaha o svobodném stavu a 6. „kdyby osoba chatrného stavu vznešený rod skrze to byla

²⁶⁵ „V násilném zajetí neb odvedení a dvojnásobném manželstvu skryté a tajné schůzky, zjednaná příležitost právě v ten čas, když zajetí neb odvedení se stalo, často povídaná smrt jeho manželky ještě za jejího živobytí, s odvedenou držena připověd', vydávání jí za svou manželku.“ Ibid., čl. XIII., § 16, s. 39.

²⁶⁶ Constitutio Criminalis Theresiana, čl. 78, s. 217.

²⁶⁷ Srv. PINZOVÁ, L.: Mravnostní delikty v rámci manželství. II. Incest a bigamie (v tisku).

podvedla²⁶⁸. **Polehčující okolnosti** byly naopak tyto: 1. nenaplněné manželství, tj. takové, v němž nedošlo k pohlavnímu styku; 2. přesvědčení obou partnerů o smrti svých předchozích manželů; 3. uvědomění si zločinu a následný rozchod; 4. nezpůsobilost pro konání manželské povinnosti; 5. neplatnost prvního nebo druhého manželství z hlediska církevního práva; 6. nevědomost jednoho z manželů o dřívějším manželství svého nynějšího partnera a okamžité nahlášení této skutečnosti po jejím zjištění.²⁶⁹ Zásadní rozdíl oproti *Josephině* tkví v novém důrazu na uzavření církevního manželství. Tato nová přitěžující okolnost se objevuje zřejmě z toho důvodu, že v této době byly již církevní sňatky plně prosazeny²⁷⁰, a tudíž v případě bigamie hrozilo častěji nebezpečí neplatné přísahy před Bohem.

3.4. Shrnutí

Po celé období od 16. do 18. století bylo pro stanovení výše trestu v první řadě důležité místo a čas, kde a kdy ke zločinu došlo, a v případě osoby delikventa pak to, z jaké společenské vrstvy pocházel. V 18. století byly otázky postupně stále více formulovány tak, aby se při výslechu zjistilo co nejvíce informací o předchozím životě delikventa. Zjištění jeho dosavadní pověsti a dalších „sociálních“ charakteristik bylo – zejména pak počínaje *Theresianou* – důležitější než okolnosti, za kterých byl zločin spáchán. Soudce měl nyní mnohem více zajímat především motiv zločinu a méně již čas či místo, kde k němu došlo.

Pokud jde o otázky stanovené u jednotlivých deliktů, ty nám jsou k dispozici pouze v *Josephině* a *Theresianě*, tedy v podstatě pouze pro období 18. století. Zde částečně vycházíme z předpokladu, že psaná norma často popisuje již zavedenou soudní praxi, a proto se domníváme, že tyto otázky stanovené normou v 18. století byly soudcům známy a jimi kladeny již dříve ve století sedmnáctém i šestnáctém, byť zřejmě v jiném pořadí a s nepatrně odlišnou akcentací. Výčet otázek u deliktů cizoložství, incestu a bigamie je v obou zákonících podobný. *Josephina* nedosahuje systematickosti *Theresiany*, k jednotlivým deliktům je přiřazeno obvykle pouze pět otázek a polehčující a přitěžující okolnosti nejsou stanoveny zdaleka pro všechny delikty.

²⁶⁸ Constitutio Criminalis Theresiana, čl. 78, s. 217.

²⁶⁹ Viz ibid., čl. 78, s. 217.

²⁷⁰ Ještě v 16. století spočíval v říšských zemích sňatek ve složení manželského slibu před svědky, v 18. století byla jeho právoplatnost vázána na církevní obřad. Dülmen hovoří o tzv. zcírkevnění sňatků, jež se týká stejnou měrou katolíků i protestantů. Srv. van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku*, díl I., s. 135.

Pokud zaměříme pozornost na to, na co se v obou zákonících kladl největší důraz, pak lze konstatovat následující. Co se týká deliktů cizoložství, incestu a bigamie, vyšetřovatele mělo dle *Josephiny* i *Theresiany* zajímat především místo, čas a četnost opakování deliktu. Ta se v případě mravnostních deliktů týkala samozřejmě frekvence pohlavních styků, přičemž logicky platilo, že čím častěji, tím hůře. Naopak výraznou polehčující okolností v případě všech tří zkoumaných deliktů byla skutečnost, že k pohlavnímu styku z různých důvodů nedošlo. V případě deliktu cizoložství a zejména pak bigamie velká část otázek směřovala ke zjištění skutečností týkajících se sňatku jednoho či obou partnerů. V případě cizoložství šlo o to zjistit, zda se jednalo o cizoložství jednonásobné či dvojnásobné, u bigamie pak především prokázat to, zda se vůbec o bigamii jednalo. Je třeba si uvědomit, že evidence sňatků, zejména u osob nižšího společenského postavení, nebyla v této době stále ještě plně systematická, a proto vznikaly při stíhání deliktu bigamie nemalé obtíže.²⁷¹ V případě deliktu incestu, kromě již výše zmíněného, otázky směřovaly ke zjištění míry příbuzenské blízkosti. *Theresiana* oproti *Josephině* akcentuje u všech tří zmiňovaných deliktů důležitost prošetření toho, zda došlo mezi delikventy k nějakým slibům, ať už ústní či písemnou formou, příp. k předání darů atp.

Opomineme-li obecné okolnosti polehčující (nemoc, chudoba, slabomyslnost, přímluvy atp.) a přitěžující (recidiva, další zločiny, nepočetný život, atp.), jež platily pro všechny delikty, lze tvrdit, že v případě cizoložství, incestu a bigamie byla vina vždy chápána jako menší, pokud byla prokázána nevědomost některé z osob, ať už o vzájemné příbuznosti či o manželském stavu partnera. Nevědomost na jedné straně pak jasně vnášela podezření na podvodné jednání na straně druhé, tj. zatímco pro jednoho z partnerů byla nevědomost polehčující okolností, pro druhého naopak okolností přitěžující. Polehčující okolností bylo též výše zmíněné nevykonání pohlavního styku mezi osobami a v případě bigamie pak zejména případná neplatnost sňatku. Hlavní přitěžující okolností v podstatě u všech mravnostních deliktů bylo samozřejmě nemanželské těhotenství, které bylo zároveň nejčastějším důvodem pro odhalení mravnostního deliktu a podání žaloby.

Nyní se podívejme na genderovou otázku. Prizmatem genderu lze nejlépe analyzovat *Theresianu*. V *Josephině* se setkáváme s otázkami formulovaným celkem striktně jednotně pro obě pohlaví. Otázky téměř výlučně obsahují ženský i mužský rod, vyjma otázky ohledně přijímání darů v případě cizoložství, jež je adresována pouze ženě, a lze tedy předpokládat, že měly stejnou důležitost při výslechu muže i ženy. V *Theresianě*

---

²⁷¹ Srv. MALÝ, K.: *České právo v minulosti*, s. 76.

tomu tak ovšem není. Samozřejmě je možné se ptát, zda je možné z jazykové stránky jednotlivých paragrafů, tedy z toho, zda je v nich užíván mužský či ženský rod, usuzovat, komu byl delikt obvykle přisuzován. Je absence ženského rodu skutečně důkazem toho, že byl delikt, resp. určitá forma chování, chápány výhradně jako ženské, nebo se jedná pouze o praktickou stranu způsobu psaní zákoníku?²⁷² Dospěli jsme k závěru, že absence ženského či naopak mužského rodu u některých otázek není náhodná, nýbrž je výsledkem autorova vědomého či podvědomého vnášení obecně sdílených představ o tom, co je mužské a co naopak ženské, do textu zákoníku. Pouze jeden rod je uplatněn v otázkách na různých místech paragrafu a nikoli tak, aby z toho bylo možné usuzovat na autorovu snahu zjednodušit si práci. Otázky, jež jsou adresovány pouze mužům či pouze ženám, se navíc obsahově týkají podobných záležitostí, přemlouvání, slibů, psaní, darů, případně pohrůzek, jež jsou vnímány jako aktivita ze strany muže, zatímco žena je chápána jako pouhá příjemkyně. Rozdělíme-li tyto otázky na základě námi zkoumaných deliktů, v případě cizoložství a incestu jsou to otázky týkající se případných slibů, darů atp., v případě incestu pak zvláště ještě stran pohrůzek a v případě bigamie jde o otázky, prostřednictvím nichž se mělo zjistit, jak se muži (nikoli ženě) podařilo partnerku přemluvit k sňatku.

Nutno dodat, že v případě bigamie jsou otázky v *Theresianě* celkově vzato adresovány více mužům než ženám a tato tendence je patrná již v *Josephině*, zatímco u jiných deliktů je *Josephina* spíše genderově neutrální. V *Josephině* se s otázkami, jež by byly adresovány výhradně ženě či výhradně muži, setkáme méně. V případě cizoložství je to např. otázka týkající se plnění manželské povinnosti (zde pravděpodobně ve smyslu manželského pohlavního styku), na kterou měla být dotazována zřejmě výlučně žena. Podobně se v případě cizoložství setkáváme s důkazem, který se týká přijímání darů, a to opět pouze ze strany ženy. Další odlišení mezi výslechem mužů a žen nenajdeme.

Počínaje trestním zákoníkem Josefa II. se již konkrétní otázky u jednotlivých deliktů nevyskytují. To zjevně souvisí s osvícenskou snahou o profesionalizaci trestního práva. Soudci měli být do budoucna již jen vysoce vzdělané a proškolené osoby a podrobné návody ohledně způsobu dotazování a konkrétní podobě otázek byly zřejmě již součástí právnických učebnic.

---

²⁷² Podobnou problematikou se zabývala též německá historička Griesebnerová. Viz HIML, P. (rec.): Griesebner, A.: *Konkurrierende Wahrheiten. Malefizprozesse vor dem Landgericht Perchtoldsdorf im 18. Jahrhundert*, Wien-Köln-Weimar 2000, *Český časopis historický*, 2002, 2, s. 404, pozn. 8.

4. VÝSLECH Z POHLEDU SOUDNÍ PRAXE (OBRANNÉ STRATEGIE DELIKVENTŮ)

4.1. Úvod

Tato kapitola, v níž se podíváme na výslech z pohledu soudní praxe, by měla přinést odpovědi na tyto otázky. Jaké obranné strategie při výsleších používali jednotliví obžalovaní? Byly tyto strategie stejné pro muže a ženy? Jak byly úspěšné? Úspěšnost raně novověkých obranných strategií u soudu je třeba poměřovat z pohledu tehdejšího systému trestů, jinak by se nám mohla jevit ve většině případů jako nedostatečná. Úspěšná strategie totiž zpravidla nevedla k tomu, že byl delikvent zcela omilostněn, ale k tomu, že mu byl trest zmírněn, nebo byl zbaven své potupné složky. Proto lze za „úspěch“ považovat i omilostnění z potupného trestu smrti a jeho nahrazení stětím, neboť šlo nejen o zachování života, ale též cti.

Záznamy z výslechu u soudu jsou velice cennými prameny. Na první pohled působí dojmem, jako by jejich prostřednictvím delikventi promlouvali zcela bezprostředně, ovšem nenechme se tímto dojmem zmást. Smolné knihy nám zprostředkovávají přímou konfrontaci vyslychaného s vyslychajícími pouze částečně, neboť záznamy z výslechů byly pořizovány především jako důkazní materiál, resp. jako záznam pro vrchnostenské úředníky a vyšší soudní instance. Jejich obsah je tedy v důsledku omezení daných potřebami justice nutně vždy vytržen z kontextu. Vyslýchání zřejmě též nemohli mluvit tak dlouho, jak chtěli. Otázky, jež jim byly kladeny, je často nutily odpovídat formalizovaným stylem, jenž se u soudu očekával.²⁷³ Nejvíce pak skutečnost pozměňoval samotný zápis, a to nejen charakterem a účelem, pro který byl pořizován, ale též osobou písaře a mírou jeho zájmu a pečlivosti v přístupu ke své práci. Vzhledem k tomu, že výpovědi delikventů byly směřovány soudci či vyslychajícímu, je možné též předpokládat, že sledovaly určitou strategii argumentace, která byla zvolena tak, aby ji adresát rozuměl. Shrneme-li výše popsané poznatky, dospějeme k závěru, že výpovědi u soudu nelze chápat jako obraz

---

²⁷³ Britská historička L. Roperová doslova říká: „...in council territory, the language men and women use in criminal trials is clearly forced discourse. In other contexts, men and women would have spoken differently about sexuality [...] They [criminal interrogations] are the constructed record of a conversation where the differences of power are highly visible...“ ROPER, L.: *Oedipus and the Devil*, s. 55.

bezprostřední zkušenosti jednotlivců. Tu však, nutno dodat, neměli k dispozici ani samotní vyšetřovatelé.²⁷⁴ Pavel Himl ve své práci zabývající se problematikou neusedlých lidí v raně novověkých Čechách zdůrazňuje, že „výslechový protokol [je] v první řadě předepsaný důkazní materiál ve víceméně formalizovaném vyšetřovacím či soudním řízení, nikoli ‚životní příběh‘, který by mohli utvářet sami obžalovaní.“²⁷⁵ Nicméně tato skutečnost by neměla zastínit to, co lze na základě těchto pramenů tvrdit. Mohou totiž velmi dobře vypovídat o určitém druhu kolektivní zkušenosti, tj. ukázat obraz toho, co se od těchto jednotlivců na základě jejich postavení ve společnosti očekávalo: „Indeed, the difficulties of our sources – which do not faithfully record people’s experience – can be turned to advantage, because they require us to look at how men and women construct their ‘experience’ within a dialectic power.“²⁷⁶ Právě touto problematikou se budeme zabývat na následujících stranách.

V této kapitole vycházíme ze studia editovaných smolných knih a opíráme se též o články J. Dibelky, jenž se věnoval obranným strategiím v případech mravnostních deliktů na třeboňském a jindřichohradeckém panství. Jeho klasifikace mužských a ženských obranných strategií, kterou jsme představili v úvodní kapitole, může být do jisté míry nápomocná.²⁷⁷ Nicméně je třeba vzít v úvahu, že autor se zabýval především delikty smilstva a infanticidia, kdežto tato práce se podrobněji věnuje obranným strategiím u deliktů cizoložství, incestu a bigamie. Zatímco v případě smilstva a cizoložství lze předpokládat značnou míru podobnosti zvolených strategií, u deliktu incestu a zejména pak bigamie naopak předpokládáme odlišné způsoby obrany. Dibelkovy závěry se pokusíme na konci této kapitoly zkonfrontovat s tím, k čemu jsme dospěli na základě studia editovaných smolných knih.

Případy cizoložství, incestu a bigamie, jež jsou na následujících stranách podrobeny zkoumání, jsou jakousi sondou do oblasti dnešního území Čech a Moravy v období zhruba od 2. poloviny 16. století do poloviny 18. století.

---

²⁷⁴ Ti byli totiž taktéž vždy konfrontováni pouze s jednotlivými verzemi událostí, vytvořenými za různými účely, tedy s různými „pravdami“. Viz HIML, P. (rec.): Griesebner, A.: *Konkurrierende Wahrheiten. Malefizprozesse vor dem Landgericht Perchtoldsdorf im 18. Jahrhundert*, Wien-Köln-Weimar 2000, s. 407.

²⁷⁵ HIML, P.: *Zrození vagabunda*, s. 37.

²⁷⁶ ROPER, L.: *Oedipus and the Devil*, s. 55. Viz k tomu též HIML, P.: *Zrození vagabunda*, s. 45-48.

²⁷⁷ Viz DIBELKA, J.: K novým možnostem studia trestněprávní problematiky, s. 47-51.

4.2. Korespondence s vrchním právem

Pro městské hrdelní soudnictví raného novověku je typická spolupráce s tzv. vrchním neboli vyšším právem. Většina trestněprávních kauz se musela řešit ve spolupráci s vyšší soudní instancí. Zatímco ještě ve středověku jí byla vrchnost, postupem doby se vytvořil propracovaný systém právních závislostí mezi jednotlivými městy, která si byla vzájemně právními otci a syny.²⁷⁸ Raně novověkou vrchností mohli být jak představitelé města, tak majitelé panství (šlechtici, církevní instituce, města), ale i panovníci. Vrchnost (zejména majitelé panství) měla velký vliv na městské soudnictví hlavně v 16. století. V 18. století se její vliv projevuje již jen v drobnějších sporech, což souvisí s rostoucí rolí Apelačního soudu v Praze a zvyšujícími se kompetencemi krajských hejtmanů.²⁷⁹ Vzhledem k tomu, že konečný rozsudek byl v rukou vzdáleného vrchního práva, můžeme konstatovat, že ti, kdo nakonec o osudu delikventa rozhodovali, jej vlastně ani neznali. Svá rozhodnutí totiž činili na základě informací, jež jim byly zaslány ze strany městských soudů, a s vyšetřovaným nikdy nepřišli do osobního styku.²⁸⁰

Řada smolných knih zachycuje korespondenci s vyšším právem velice podrobně, zejména pak smolná kniha Bojkovic, Velké Bíteše, Bystrého a Letovic. Prosby k vrchnímu neboli též vyššímu právu jsou ve všech případech adresovány s velkou mírou uctivosti.²⁸¹ Dopisování s vrchním právem mnohdy trvalo celé roky. Důvodem mohla být jednak zaneprázdněnost na straně vrchního práva, ale i chybný či liknavý přístup ze strany jednotlivých městských soudů. Důvody zaneprázdněnosti vrchního práva byly různé. Mohla být zapříčiněna např. právě probíhajícími svátky, které plně zaměstnávaly radní daného města, jež bylo právním otcem. O tom svědčí i odpověď vyššího práva v Uherském Brodě odeslaná 14. března roku 1668 jako reakce na žádost o právní naučení ze strany bojkovického městského soudu: „...v tak náhlosti místná odpověď dáti se nemůže, a to jedno jsouce přede dveřmi ferie jarmareční i taky hold velikonoční, za druhý budouce magistrát v jistým zaneprázdnění, to na další čas prodlouženo a s tím až po vyjití hodů velikonočního

²⁷⁸ Města mající status „právního otce“ byla větší města (často královská), jež přinášela právní ponaučení menším městům a městečkům, jež byla jejich „právními syny“. V případě mnoha poddanských měst však měla konečně slovo v jednotlivých kauzách dlouhou dobu vrchnost, jejíž vliv mezi 16. a 18. stoletím slábl. ROUČKA, B.: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a druhé polovině 18. století, s. 121.

²⁷⁹ Viz PROCHÁZKOVÁ, E.: Hrdelní soudnictví města Benešova v 16. – 18. století, s. 220; ROUČKA, B.: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a druhé polovině 18. století, s. 121.

²⁸⁰ Srv. van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 22.

²⁸¹ Viz např.: „*My pak nevědouc, kterak dále s těmito navrchu psanými osobami podle práva procedírovat, V. M. s náležitou šetrností služebně žádáme, abyste ráčili nám z podstaty práva V. M. naučení odeslati, té jsme k V. M. důvěrnosti, že pro naše se V. M. odsloužení tak učiniti ráčíte.*“ VERBÍK, A.: *Krevní kniha městečka Bojkovic*. Uherské Hradiště 1971, s. 53.

*strpěti se míti musí.*²⁸² Nutno dodat, že bojkovičtí městští radní po měsíci zaslali žádost novou a ta byla vyřízena téměř obratem.

Naopak liknavost na straně jednotlivých městských soudů dokládá pokárání ze strany brněnského vyššího práva adresované letovické městské radě. V dopise je letovická městská rada nabádána k větší přesnosti a důkladnosti, zejména ohledně zasílání úplných výpovědí všech vyslychaných osob, včetně výpovědí svědků.²⁸³ Tyto i jiné důvody pak často zapříčinily, že se jednotlivé případy „táhly“ neskonale dlouho. V případě námi zkoumaných deliktů se s nejdelší kauzou setkáme na počátku 18. století u městského soudu ve Velké Bíteši.²⁸⁴ Šlo o incest a cizoložství mezi Václavem Tábořským a jeho ovdovělou sestrou Annou. Velkobítešská městská rada se poprvé k vrchnímu právu v Brně se vsí slušností, jak bylo zvykem, odvolala 2. září roku 1713: *„Z tej tehdy příčině Vaší Vysoce hr. Excel. a Mil., kterak v této případnosti dálejší postupovati máme, za milostivé naučení poníženě poslušně prosíme.“* Po dlouhé korespondenci, v níž vrchní právo zdůrazňovalo řádné prošetření příbuzenské blízkosti delikventů s odkazem na matriky a prostřednictvím nalezení alespoň dvou tří svědků, došlo 27. dubna roku 1714 k rozsudku. Oba delikventi měli být potrestáni smrtí. Nicméně celá záležitost se protáhla až do roku 1717 z důvodu dlouhého posuzování žádostí o milost, které byly zaslány dokonce až k nejvyššímu soudu do Vídně. O tom svědčí následující úryvky: *„Odeslaly se spisy jejich o milost k slavné apelaci 24. Julii 1714, odtud k jeho Mil. císař. a král. Trvalo to více nežli rok, takže se věděti nemohlo, kde by ta věc pohledávána býti musela.“* O rok později čteme podobnou zprávu: *„Opět to trvalo více nežli rok, až po mnohém sem i tam jak do Vídně, též k mil. vrchnosti dopisování a od ní zase do Vídně, též posíl sem i tam posílání...“* Přesný důvod těchto prodlení bohužel neznáme. Nakonec byla milost (v podobě nucených prací) udělena pouze Václavovi, zatímco Anna byla potrestána smrtí. Trest byl vykonán teprve 22. září roku 1717, tj. více než 4 roky poté, co byla událost prvně projednávána u soudu (celý případ viz příloha č. 1).

Žádosti o milost zatěžovaly vrchní právo skoro stejnou měrou jako kauzy samotné. V raném novověku byly žádosti o milost totiž zcela běžnou součástí soudního řízení a dle van Dülmena dokonce jeho ústředním bodem. Přestože ne každý měl stejnou šanci na úspěch, téměř každý o milost požádal. Sice se nedalo očekávat úplné prominutí trestu, ovšem ke zmírnění trestu, často formou zbavení se jeho potupné složky (např. stětí namísto

²⁸² Ibid., s. 80.

²⁸³ „...přítom vás napomínajíc, abyste budoucně v podobných věcech takových nepořádkův stranám nedopouštěli a nás nimi nezaměstnávali.“ Viz ŠTARHA, I. – SKUTIL, J. (edd.): Letovická kniha naučení. *Vlastivědná ročenka Okresního archivu Blansko 1974-1975*, s. 9-10.

²⁸⁴ Viz VEBRÍK, A. – ŠTARHA, I. – KNEŠL, E.: *Černá kniha města Velké Bíteše*. Brno 1979, s. 131-143.

oběšení), skutečně docházelo.²⁸⁵ Ještě déle projednáváný případ zachycuje letovická kniha naučení. Zde se spor s mužem obžalovaným z bigamie, krádeží, vraždy a dalších zločinů vlekl téměř pět let (od května roku 1609 do února roku 1613). Ke sporu je zachována kompletní korespondence, tudíž může posloužit jako cenný pramen pro případné podrobnější zkoumání fungování raně novověkého městského soudnictví.²⁸⁶ Je samozřejmé, že tyto průtahy nebyly nijak příjemné ani pro vyšetřované, ani pro městskou radu, neboť znamenaly nemalé výdaje.²⁸⁷

Opomineme-li časté průtahy spjaté s činností vrchního práva, je možné se taktéž domnívat, že vrchní právo nemuselo vždy efektivně plnit svou úlohu. O tom svědčí stížnosti některých členů městských rad. Bojkovičtí např. vyjadřují svůj nesouhlas s tím, že je vrchní právo v případě některých mravnostních deliktů odkazuje k právu duchovnímu. To mělo dle nich za následek faktické nepotrestání řady cizoložníků, což se bojkovickým radním logicky nelíbilo.²⁸⁸ Svou nespokojenost vyjadřují v korespondenci z roku 1651 týkající se případu cizoložství: „...naučení žádali, bylo nám ukázáno na duchovní právo, podle čehož cizoložník a cizoložnice propuštěni jsou a žádného trestání nepodnikli, pročez jsme to J. M. pánu našemu milostivému [...] v poníženosti přednesli [...], poněvadž tato věc k duchovnímu právu nepřináleží, majíc duchovní právo toliko rozvazování manželstva a přízně neb krevnosti v spojování manželstva souditi, trestání pak na cizoložníky právo světský a ne duchovní ortelovati a vynášeti, k tomu často těchto časů velice mnoho se děje...“.²⁸⁹ V praxi to tedy mohlo občas vypadat tak, že „právní naučení dával ten, který o něj žádal“.

Z korespondence s vrchním právem se dozvídáme také hodně informací o praktických záležitostech týkajících se chodu soudu. Samostatnou kapitolou je především služba kata, který byl do většiny menších měst poslán právě na žádost adresovanou vyššímu právu. K mučení se v 16. století již přistupovalo obvykle teprve na základě souhlasu či doporučení ze strany vrchnosti, resp. vyššího práva.²⁹⁰ Zajímavý je např. doklad o nespokojenosti se službou kata, vyslaného od vyššího práva v Uherském Brodě do

²⁸⁵ Viz van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 49n.

²⁸⁶ Případ je zaznamenán v edici s kompletní korespondencí na více jak čtyřiceti stranách. Viz ŠTARHA, I. – SKUTIL, J. (edd.): *Letovická kniha naučení. Vlastivědná ročenka Okresního archivu Blansko 1974-1975*, s. 10-47.

²⁸⁷ Veškeré náklady trestního řízení a dokonce i exekuce měl hradit obžalovaný a odsouzený. Často však souzená osoba neměla dostatek financí, veškeré procesní a exekuční náklady tak musel platit buď soukromý žalobce (s nímž se v této době v městském trestním právu v podstatě nesetkáme), resp. soud, tj. městská rada. Viz KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*, s. 251.

²⁸⁸ J. Čechura na základě svých výzkumů v třeboňském a tábořském regionu poukazuje na absenci role církve coby morálního dohledu. Srv. ČECHURA, J.: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, s. 125.

²⁸⁹ VERBÍK, A.: *Krevní kniha městečka Bojkovic*, s. 69.

²⁹⁰ Viz van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 26.

Bojkovic roku 1636 za účelem vykonání rozsudku nad cizoložnicí Annou Krchňáčkou. Tento případ ukazuje dvě základní charakteristiky raně novověké exekuční praxe. Zaprvé ne každý městský soud měl svého kata. „Mistr popravčí“, jak byli kati v této době nazýváni, byl zasílán teprve na základě prosby městské rady k vrchnímu právu. Zadruhé městská rada čekala často na příchod kata dlouho, čímž se prodlužoval pobyt delikventů ve vězení a městská pokladna přicházela o finance. Proto se v korespondenci s vyšším právem nezdávka setkáme s prosbami a apely týkajícími se včasného příchodu kata: „*Toliko přitom Vašnosti prosíme, že jeho [kata] napomenouti ráčíte, aby v cestě se nemeškal a nepřiležitosti nějaké sám sobě neuhonil...*“.²⁹¹ Podobně se řešily též záležitosti týkající se katova platu. Zřejmě si totiž leckdy řekl o vyšší částku, než na kterou měl nárok. Z bojkovické smolné knihy se proto dočítáme i žádosti tohoto typu: „*Podle toho i za to Vašnosti žádáme, že týmuž mistru (poněvadž novotný jest) oznámiti ráčíte, aby na platu od starodávna podle smlouvy vyměřeném přestával a nových věcí sobě nevymejšlel, nebo předešle byvši u nás, podle vůle své nás šacoval, ukazující nám na to, že tu i jinde býval a ví, co za právo jest...*“.²⁹² Další stížnosti se mohly týkat též způsobu vykonání popravky. Kat mohl např. neuposlechnout rychtáře a popravu vykonat ještě před jeho pokynem, nebo ji vykonat tak nešikovným způsobem²⁹³, že mohlo dojít ke vzbouření lidu.²⁹⁴ Obavy tohoto druhu byly zřejmě oprávněné. Lid, který přihlížel popravě, vyžadoval, aby byla provedena co nejčistším způsobem a jakákoli nešikovnost kata, která způsobila delikventovi větší utrpení, mohla způsobit, že se hněv lidu obrátil proti katovi a v krajních případech i proti představitelům města či vrchnosti samé.²⁹⁵ Ve smolných knihách nalezneme mnohé další stížnosti na katovskou službu, z čehož lze soudit, že se jednalo o velice problematickou instituci, na které však bylo raně novověké trestní právo plně závislé, čehož si byli kati zřejmě dobře vědomi a dokázali této skutečnosti často využít ve svůj prospěch.

Pro potřeby této práce je korespondence s vrchním právem důležitá především z toho důvodu, že z ní můžeme vyčíst, jaké otázky byly ze strany vrchního práva soudcům doporučovány klást. Můžeme se domnívat, že otázky byly často natolik formalizované, že v podstatě předem omezovaly odpovědi a znemožňovaly soudcům jakoukoli invenci při

²⁹¹ VERBÍK, A.: *Krevní kniha městečka Bojkovic*, s. 82.

²⁹² *Ibid.*, s. 82.

²⁹³ Viz např.: „...*jest ji kvapně až k plecům zaťal, potom pak ještě tři rány dal a naposledy (račte odpustiti) jako ras ji dořezoval, takže ohavno bylo na to se dívat.*“ *Ibid.*, s. 83.

²⁹⁴ Více o tomto sporu viz *ibid.*, s. 82-85.

²⁹⁵ Příklady, jak mohl být kat lidmi potrestán, nám ukazuje van Dülmen, viz van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 142-146.

vyšetřování.²⁹⁶ Vzhledem k tomu, že studujeme editované smolné knihy, jež nejsou na otázky a odpovědi tak bohaté, se soustředíme zejména na výpovědi jednotlivých vyslychaných osob, na jejichž základě se pokusíme rekonstruovat jejich obranné strategie.

4.3. Obranné strategie

Na následujících několika stranách představíme obranné strategie mužů a žen obviněných z deliktů cizoložství, incestu a bigamie. Strategie jsou řazené podle četnosti, od nejběžnějších po méně časté až ke spíše výjimečným. Kromě četnosti strategií se tato kapitola zaměří též na genderový aspekt strategií, tj. s jakým souborem sdílených představ o femininitě a maskulinitě byly strategie spojeny, a zda byly užívány spíše muži nebo ženami, či zda se jednalo o mužskou či ženskou strategii zcela výlučně. V neposlední řadě se též pokusíme zhodnotit úspěšnost těchto strategií ve smyslu zmírnění rozsudku s ohledem na tehdejší systém trestů.

Námi zkoumané delikty – cizoložství, incest a bigamie – byly skutky, jež měly být dle dobové normy trestány většinou trestem smrti. V praxi se však setkáváme se značnou tendencí přihlížet k polehčujícím okolnostem. Soudci se spíše uchýlovali k různým formám potupných trestů, spjatých s vypovězením ze země, a později též k trestu odnětí svobody. Mravnostní delikty patřily do skupiny zločinů, kterých se dekriminalizace týkala nejvíce. Výjimkou je pouze delikt bigamie, u nějž tendence přihlížet k polehčujícím okolnostem nikdy nebyla tak silná a dekriminalizace probíhala nejpozději. Třetina všech případů bigamie nedoprovázené jiným proviněním tak končila trestem smrti i v praxi.²⁹⁷

Samostatnou kapitolou tvořily obranné strategie, jež byly založeny na zpochybnění formálních zásad procesního řízení. Mezi nejčastější patřilo matení soudců úmyslným rozšiřováním předmětu žaloby o okrajová témata, jež přímo s žalobou nesouvisela, v naději, že pře bude pro zmatek zrušena. Další hojně užívanou strategií bylo prodlužování procesních lhůt a protahování soudního řízení např. požádáním o vyslechnutí svědka, o němž obžalovaný věděl, že žije daleko, a protože dle Obnoveného zřízení zemského jej

---

²⁹⁶ V německém prostředí byly nejčastější seznamy otázek týkající se čarodějnických procesů. Byly natolik normalizovány, že se stejná schémata používala v nejrůznějších regionech. Srv. van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 28-29.

²⁹⁷ Srv. PINZOVÁ, L.: Mravnostní delikty v rámci manželství. II. Incest a bigamie (v tisku).

bylo bezpodmínečně nutné předvolat, soudní řízení se muselo pozastavit, atp. Tento typ strategií však není předmětem předložené práce.²⁹⁸

4.3.1. Opilost

Mezi nejčastější obranné strategie, které můžeme v případě výše zmíněných tří mravnostních deliktů zaznamenat, patřila opilost. Odvolávali se na ni hlavně cizoložníci a ti, kteří spáchali incest. Lze konstatovat, že opilost byla v podstatě typickou obrannou strategií v případě většiny mravnostních deliktů, v nichž šlo o nedovolený pohlavní styk. Setkáme se s ní ve stejné míře u cizoložnic i cizoložníků, stejně jako u osob, jež se dopustily incestu. Bigamistky a bigamisté se naopak na opilost logicky vzato „vymlouvat“ příliš nemohli, neboť bigamie byla přeci jen zpravidla výsledkem dlouhodobě promyšleného jednání, v němž alkohol zřejmě nemohl hrát žádnou větší roli.

Opilost byla častější obrannou strategií mužů než žen a dá se říci, že u mužů byla v námi zkoumaném vzorku nejčastější strategií vůbec. Dne 31. května roku 1698 se ženatý poddaný Jakub Šimák před chlumeckým městským soudem přiznal k pohlavnímu styku se svou švagrovou²⁹⁹. Obviněním z cizoložství a incestu zároveň se bránil poukazem na svou opilost: „*Před velkou nocí, **byvši opilý** a nevědouce, že manželka má nemocná jest a na peci leží, ji jsem v posteli našel a domnívajíce se, že to manželka má jest, s ní sem ten skutek učinil.*“ Na doplňující otázku soudce „*Kdo jest komu příčinu k tomu zlému skutku dal?*“ odpověděl: „*Žádný jiný, jedině má opilost, domnívajíce se, že manželka má v posteli jest.*“ Když však soudce zapochyboval nad tím, že by žena otěhotněla na základě jediného pohlavního styku, Jakub se přiznal ke stykům dalším „*Páni! Co se mne dotýče, více mimo ten jedenkrát, **byvši opilý**, s ní toho skutku sem se dopustil.*“, zároveň však neváhal obvinít i jiného potenciálního souložníka (což bylo další obrannou strategií, o níž budeme pojednávat později): „*Zdaliž ale kdy s jiným, co sama mé ženě povídala, a to na tři neděle před velkou nocí, když do Chlumce šla, že jistý člověk na ni vstoupil a jí násilí učinil, kterého sice ona neznala.*“ Bohužel není známo, jak byl Jakub potrestán.

Podobnou situaci dokládá pardubický případ z roku 1575. Adam Lichva z Moravan, souzený pro pokus o znásilnění své nevlastní nezletilé dcery, se vymlouvá taktéž na alkohol: „*Já nepamatuju, co jsem s tím děvčetem dělal, neb jsem byl **při opilým způsobu.***“ Zostřený trest smrti, jež mu byl původně vyměřen, byl nakonec na základě polehčující okolnosti

²⁹⁸ Viz KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví*, s. 298-303.

²⁹⁹ Viz FRANCEK, J.: *Chlumecké hrdelní příběhy*. Praha 1993, s. 135-136.

snížen. Onou polehčující okolností sice mohla být opilost, ale především jí byla skutečnost, že skutek nebyl dokonán, neboť je přistihl dívčin strýc: „*A když jsem na té Kateřině děvčeti v stodole ležel, v tom jest přišel tam Jan, Čapků syn, a já jsem se s ní dolů svalil. A pro mladost toho děvčete toho skutku jsem vykonati nemohl.*“³⁰⁰ Nedokonání pohlavního styku bylo oficiální polehčující okolností sice teprve od *Theresiany* (1769), lze ovšem předpokládat, že se k této skutečnosti přihlíželo již v této době. Adam byl tedy na základě omilostnění z původně zosťřeného trestu smrti nakonec pouze s'at. Stětí bylo běžným trestem krvesmilníků. Od 17. století se spolu s oběšením stalo převažujícím trestem smrti. Zatímco v původním starém systému trestů bylo chápáno jako nejlehčí a nejčestnější trest smrti, jenž byl vyhrazen pro delikty spáchané v afektu a bez zlého úmyslu, nyní bylo užíváno poměrně běžně i v případě mnohonásobných zločinů. Na rozdíl od ostatních trestů smrti stětí postrádalo potupný charakter, neboť po něm následovalo řádné pohřbení. V 17. a 18. století bylo tedy stětí běžným trestem smrti často po omilostnění z některého ze zneuct'ujících trestů smrti, jež se v raném novověku vyskytovaly jen výjimečně.³⁰¹

Přestože byla opilost zmiňována ve smolných knihách nejčastěji muži, najdou se i případy, kdy o ní hovořila žena. Buchlovská kauza z roku 1610 nám představuje poddanou Kateřinu Drbiskovou, jejíž obranu proti nařčení z cizoložství písař zapsal takto: „*A prv že jí pálením opil a potom, že co chtěl, s ní činil, a dvakráte že ten skutek s ní vykonal, slibujíc, že si ji sobě vezme.*“³⁰² Zde je opilost součástí více obranných strategií najednou. Opilost, kterou si žena nezpůsobila sama, spolu s nedodrženým slibem manželství (o němž pojednáme později) byly poměrně silnými argumenty ve prospěch obžalované a byly zřejmými polehčujícími okolnostmi. O tom svědčí i tato zmíněná kauza. Kateřina byla totiž nakonec pouze vypovězena z panství. Vypovězení bylo častým důsledkem omilostnění z trestu smrti. Pro mnoho lidí však znamenalo v podstatě sociální smrt, neboť většina takto vykázaných osob se přidala k žebrákům či loupežnickým bandám toulajícím se po cestách. Přesto vypovězení z obce, resp. ze země patřilo k nejčastějším rozsudkům, neboť obec se tak rovněž zbavovala problematických osob a cizinců. Městu navíc díky tomuto řešení odpadla nákladná poprava. V případě, že byla vypovězena vdaná či ženatá osoba, vztahovalo se

³⁰⁰ Svědek, její strýc, vypověděl: „...*děvče zakřiklo v stodole a já řekl: „Hle, snad tam někde hrají!“ a šel jsem a odevřel jsem stodolu. A to děvče leželo roztažené na slámě a Adam Lichva ležel na ni obnažený. A já mu tu hned řekl: „Což děláš?“ A on Adam Lichva řekl: „Ležím.“ A já jemu zase řekl: „Dobře ležíš a utěšeně!“ A s tím jsem šel odtud.“* BIČÍK, Z. (ed.): *Knihy smolné / záznamy z knih smolných města Pardubic*. Hradec Králové 1969, s. 79-82.

³⁰¹ Srv. van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 130n.

³⁰² VERBÍK, A. (ed.): *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*, Brno 1976, s. 147.

vypovězení i na její děti a manželského partnera, protože panovala obava, že by se delikvent/ka za rodinou neustále vracel/a.³⁰³

Na ženskou opilost se dovolává též Jiřík u táborského hrdelního soudu roku 1585³⁰⁴, který byl však mimoto obviněný z mnohačetných krádeží spáchaných spolu se svou matkou, s níž měl navíc poměr. V jeho případě se jednalo o kombinaci incestu a cizoložství, neboť jeho otec byl ještě naživu. Přestože na základě výčtu jeho skutků bylo evidentní, že milost s největší pravděpodobností nezíská, u soudu se snažil všemožně hájit: „*Když sme šli do vsi Hlavatce s macochou pro krávu, tu jest se macocha **vopila hanebně** a tu jest mne k své vůli podvedla, že sem s ní hřešil a scizoložil a hanebného hříchu se dopustil a tam ležel...*“ Jeden skutek spáchaný v opilosti však nemohl zastříti mnohé další, ze kterých navíc vzešly nelegitimní a incestně zplozené děti: „*...a potom sem s ní vždycky líhal. A k tomu se přiznávám, že těch vobí dítek jsou mý; spolu s tatíkem mém (!) sme s ní líhali.*“ Jiřík byl sťat, což byl mírný trest ve srovnání s psanou normou, avšak běžný v porovnání s dobovou praxí.

Zde se nabízí zamyšlení nad tím, jak velkou roli hrál alkohol v raně novověké společnosti. Někteří autoři se domnívají, že byl tolerován ve větší míře než dnes a tvořil všední obraz každodenní reality.³⁰⁵ Můžeme též předpokládat, že u mužů byla opilost výrazněji tolerovanější než u žen a do jisté míry zároveň umenšovala odpovědnost za jejich činy. Opilost sama o sobě znehodnocovala manželský slib a dobově byla chápána jako částečné ospravedlnění mužova chování.

4.3.2. Příslib manželství

Nejčastější obrannou strategií v případě cizoložství (a smilstva) bylo odvolávání se na příslib manželství. Jednalo se o strategii téměř výlučně ženskou.³⁰⁶ V podstatě každá druhá svobodná žena při výslechu u soudu hovořila o tom, že „s ním co činiti mívala“ na základě jeho slibu, že si ji vezme za ženu. Spory, ve kterých zazníval tento typ obranné strategie, se většinou týkaly žen již „zmrhaných“, tj. žen těhotných, které čekaly nemanželské dítě. Formulace typu „**slibujíc, že mě vezme za manželku**, se mnou ten skutek učinil“ nebo „s ním líhala a ji **sliboval pojití**“ jsou jedny z nejčastějších. Přestože bylo nemanželské početí v otázce mravnostních deliktů tou nejsilnější přitěžující okolností

³⁰³ Srv. van DÜLMEN, R.: *Bezectní lidé*, s. 68-70.

³⁰⁴ Viz STRAKA, J. (ed.): *Z táborské knihy černé*. Tábor 1937, s. 296-299.

³⁰⁵ Srv. DIBELKA, J.: Obranné strategie „zmrhaných“ žen, s. 11.

³⁰⁶ Ojedinělým případem nesplnění manželského slibu ze strany ženy vůči muži je pardubický případ z roku 1574. Viz JÍLEK-OBERPFALCER, F. (ed.): *Vyznání na mučidlech*, s. 258-260.

a důvodem pro přísnější postih ženy³⁰⁷, najdou se i výjimky. Buchlovská smolná kniha zaznamenává ojedinělý případ omilostnění ženy-cizoložnice, Zuzany Duchkové, z trestu smrti právě s přihlédnutím k jejímu stavu: „*Ačkoliv takový skutek [cizoložství] podle práv mečem trestán bývá, ale ušetřujíc právo plodu její, milost se jí ta od práva a vejpověď činí...*“³⁰⁸

Neuskutečnění manželského slibu neboli „zmařený poříd“³⁰⁹, jak bylo takovéto chování v dobové terminologii 16. století nazýváno, mohlo být předmětem sporu, aniž muselo následovat nemanželské otěhotnění. Takovýto skutek se mohl dostat k soudu např. kvůli obavě příbuzných či sousedů z poškození cti. Třebaže ve většině případů nevíme, kdo byl žalobcem, v případě projednávaném v květnu roku 1583 u městského soudu v Žatci³¹⁰ je žalobkyně i důvod žaloby zřejmý. Svědkyně Anna Pompová vypovídá, jak jistý Pavel Zemanovic dlouho chodíval za její podruhyní Dúrou Faltovou a především pak za její dcerou Annou a stále se neměl k tomu, aby dodržel manželský slib, jenž oběma podruhyním dal. Svědkyně u soudu vypověděla: „*Já jsem mu říkala: ‚Medle, Pavle, má-li co bejti, nechť jest, abych já lidem v potupu a nějaký nedostatky skrze vás a starost nepřišla.‘ A on jest pověděl, že ‚ji sobě vezmu, jakž nejprve chmelnici sdělám.‘“* Tento slib však nedodržel, a proto jej žena, u které obě podruhyně sloužily, pohnala před soud. Zřejmě se spíše než o čest svých podruhyní obávala především o čest svou a o dobrou pověst svého domu. Proto se též bránila Pavlovu nařčení, že by snad za její podruhyní měl docházet též jiný muž: „*A on jí potom nadal kurev, že by s ní měl líhati Šisma starej. Já mu řekla: ‚Pavle, nepravíš pravdy. Můj dům kurevskej není.‘“* Žatecká kniha svědeckých výpovědí zaznamenává, že spor pokračoval po celé léto roku 1583 a je též dokladem, že nedodržení manželského slibu začalo trápit i další obyvatele vesnice. Jistý Matěj Bílek v červenci téhož roku podal u soudu výpověď svého rozhovoru s obviněným Pavlem Zemanovicem: „*A já mu řekl: ‚Copak, budete-li svoji, či-li nebudete? Máte-li to učiniti, učíňte hned, ať o vás lidé nemluví.‘“*³¹¹ Jak celá kauza dopadla, však nevíme.

³⁰⁷ V ostatních zemích to ale nemuselo platit, což souvisí s odlišným pojmáním a trestáním smilstva. Zatímco např. v Paříži byla za smilstvo trestána jen žena, ve Florencii naopak jen muž, v Čechách oba dva. Proto bylo infanticidium častější u pařížských a pražských soudů, kdežto ve Florencii dopadala hlavní vina na muže-svůdce. Viz TINKOVÁ, D.: Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvětské společnosti, s. 27-76. *Táž Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 318-319.

³⁰⁸ VERBÍK, A. (ed.): *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*, s. 122.

³⁰⁹ Viz ROEDL, B. (ed.): *Svědectví z morového času*, s. 167.

³¹⁰ Viz *ibid.*, s. 167 a 169-170.

³¹¹ *Ibid.*, s. 183.

Společenství se k těmto vztahům stavělo různě. Z výše citovaného plyne, že v zájmu komunity byla spíše snaha, pokud nebyl ani jeden z delikventů ve stavu manželském, takovéto vztahy legalizovat a nutila pár k tomu, aby se vzali. V opačném případě však byly tyto vztahy spíše odsuzovány. Český historik J. Čechura ovšem na základě svých výzkumů v raně novověké Soběslavi ukazuje případy mladých žen, které udržovaly v průběhu několika let ne příliš skrývané intimní vztahy s ženatými muži (většinou však s muži z jiného regionu či cizinci) a společnost tyto vztahy vcelku tolerovala. Zcela tolerovány pak podle něj byly vztahy zámožných mužů s milenkou či dokonce milenkami.³¹²

Vrchnost se především mohla různými způsoby snažit takovýmto situacím předcházet. Jednou z možností prevence byly např. pravidelné kontroly stavu neprovdaných dívek. To dokládá např. soběslavská rychtářská instrukce z roku 1709, v níž bylo stanoveno, že svobodné dívky měly být každého čtvrt roku kontrolovány porodní bábou, zda nejsou těhotné. Této kontrole se ale např. dívky z lepších rodin zřejmě mohly úspěšně vyhnout. Tato preventivní opatření byla značně individuální a lišila se od panství k panství.³¹³ Pokud však preventivní opatření selhala, jak se pak městská rada či vrchnost stavěly k nedodržení manželského slibu? Uchylovala se k potrestání dvojice, nebo se je spíše snažila přimět k sňatku? Dle J. Dibelky platila spíše druhá možnost.³¹⁴ Soběslavský případ smilstva, který dokumentuje ve své studii o každodenním životě v raném novověku J. Čechura, však ukazuje pravý opak. Přestože ze strany muže souzeného za smilstvo byla skutečně vůle svému slibu dostát a těhotnou dívku si vzít, vzhledem ke své nemajetnosti nemohl slibu dostát a byl upozorněn, že vrchnost nemá zájem rozšiřovat počet chalup.³¹⁵

V souvislosti s výše zmíněným je třeba připomenout, že vstup do manželství a s ním spjaté následné založení rodiny, nebylo v raně novověké společnosti západního typu³¹⁶, kam můžeme zařadit i Čechy a Moravu, vůbec snadné. Člověk mohl založit rodinu zpravidla teprve tehdy, byl-li finančně zabezpečen. Na základě dědického principu jednonástupnictví však mohl venkovský grunt či městskou řemeslnickou dílnu převzít vždy pouze jeden syn. Ostatní synové sice svůj podíl získali vyplacený v penězích, ovšem často formou několikaletých splátek. Proto v této době rostl počet vandrovních tovaryšů ve městech a na venkově vznikalo velké množství podružských poddomácností, byť existovaly zpravidla jen

³¹² Viz ČECHURA, J.: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, s. 125-127.

³¹³ Srv. ČECHURA, J.: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, s. 105 a 129.

³¹⁴ Viz DIBELKA, J.: *Obranné strategie „zmrhaných“ žen*, s. 8.

³¹⁵ Srv. k tomu ČECHURA, J.: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, s. 115.

³¹⁶ Východní a západní typ rodiny odlišujeme na základě Hajnalovy hranice Petrohrad-Terst, která sleduje zhruba moravsko-slovenskou hranici, byť ji nelze brát absolutně. Viz HORSKÝ, J. – SELIGOVÁ, M.: *Rodina našich předků*, Praha 1997, s. 25.

dočasně.³¹⁷ Příslibu manželství, který byl často zřejmě složen unáhleně, tak mohlo být těžké dostat i ve chvíli, kdy byla ze strany muže skutečná vůle. Sňatkový věk byl proto v raném novověku poměrně vysoký a po třicetileté válce (1618-1648) se ještě zvýšil, což souviselo s obrovským poklesem počtu obyvatel a s tím spjatým oslabením ekonomiky. Na tuto situaci vrchnosti reagovaly rostoucím počtem zásahů do sňatků, včetně nutnosti vrchnostenského souhlasu se sňatky svých poddaných.³¹⁸

Zajímavá je též otázka, zda šlo ženám, jež podobné obvinění vznesly, pouze o uspokojení sexuálních potřeb nebo – věřice slibům manželství – doufaly ve hmotné zajištění do budoucna. Byly si obviněné ženy vědomy rizika, které takovým vztahem podstupovaly? Příslib manželství se velice často týkal i mužů ženatých. Ostatně proto jej zařazujeme mezi námi zjištěné ženské obranné strategie. Ženatí muži slibovali svým partnerkám odchod od současné ženy a uzavření sňatku nového. Do jaké míry ženy věřily těmto slibům právě z úst již ženatých mužů, se můžeme zřejmě jen domýšlet. Smolné knihy však dokazují, že cizoložství bylo u soudu prezentováno jako důsledek chvilkové vášně, spíše než jako dlouhodobý vztah, a následné nemanželské těhotenství jako následek liknavého přístupu k možnému riziku či dokonce nevědomost o něm. O prvním zmíněném svědčí pardubický případ z roku 1575. Ženatý hospodář Jíra Zběhlík se bránil proti nařčení z toho, že zcizoložil a přivedl svou děvečku do jiného stavu, těmito slovy: „*A já jsem řekl: ‚Nech mne, dej mi pokoj! Cos mne pro to zavolala? Uhoníš sobě nětco.‘ A ona řekla, že se toho, aby se dítěte dopustila, nebojí. A ten sem já s ní ten skutek cizoložnej tu v té stodole vykonal.*“³¹⁹

4.3.3. Svedená versus svůdce

Velice časté jsou ve smolných knihách ty případy, kdy muž a žena u soudu obviňují jeden druhého. Zatímco žena zpravidla označuje muže za svůdce, který nedodržel manželský slib, a občas též za násilníka, muž naopak vypovídá o ženě jako o aktivní iniciátorce, která muže přiměla k hříchu. Na těchto případech se sdílené představy o raně novověké femininitě a maskulinitě, jež byly vlastní obžalovaným i soudcům zároveň, ukazují nejlépe.

---

³¹⁷ Viz *ibid.*, s. 25-35.

³¹⁸ Propopulační politika nastala až s příchodem prvních osvícenských myslitelů. Viz *ibid.*, s. 60-68 a 77-81.

³¹⁹ JÍLEK-OBERPFALCER, F. (ed.): *Vyznání na mučidlech*, s. 258.

Případ cizoložství, projednávaný 2. června roku 1636 u hrdelního soudu na hradě Buchlově³²⁰, mezi Mikulášem Šašinou a poddanou Annou z vedlejšího panství ukazuje konfrontaci ženské a mužské obranné strategie, pokud jde o svedení. Zatímco Mikuláš, který s Annou zcizoložil a odešel od vlastní ženy, tvrdil, že jej ke zločinu svedla ona: „*Mě k tomu měla, abych s ní šel pryč a já sem k tomu přivolil, ale sem jí pověděl, poněvadž mám ženu, že budu mítí hřích. A ona odpověděla: „Hřeš, když je na tebe zlá!“*“, Anna u soudu vypovídala přesný opak a neváhala Mikuláše obvinít též ze znásilnění: „*Moji milí páni! K tomu se znám, že v Draslavicích se mnou měl dvakrátě činiti, ale však násilně. A násilí mně učinil jeden v síni, podruhé v chlívě. A když sem žalovati chtěla, pověděl, jestli to učiním, že ze mne hlavu zetne.*“ Ani jeden nakonec nebyl potrestán smrtí. S ohledem na to, že se oba delikventi neprovinili žádným dalším zločinem, odpovídá absence trestu smrti dobové normě. V této době platná *Josephina* způsob potrestání tohoto typu cizoložství (cizoložství mezi svobodnou a sezdanou osobou) ponechávala na uvážení soudců. Absenci trestu smrti zde můžeme na základě srovnání s podobnými kauzami považovat za charakteristickou.³²¹

Podobnou situaci dokládá též případ projednávaný roku 1657 u městského soudu v Chlumci nad Cidlinou³²². Ženatý Mikuláš Širůček a vdaná Dorota Zdařbujírová jeden druhého obviňovali z viny na vzájemném cizoložství. Zatímco Mikuláš tvrdil, že: „*...mně sama k tomu příčinu dávala a já vidouc, že ona mně pokoje nedává, a byt' na poli u vrby bylo, musil jsem s ní skutek takový činiti.*“, Dorota v přímé konfrontaci s Mikulášem vypověděla: „*...že před ním pokoje mítí nemohla [...] Když jsem [s] svým manželem chtěla na odpočinutí jíti, on mne chytil za ruku a mne k takovému skutku nabádal a já k němu musila přijíti.*“ Mikuláš posléze připustil dobrovolnost: „*Kdyby mně kdo co dával, musil bych vzíti. A když mně dala, taky jsem vzal.*“ Oba byli nejprve uvězněni s podmíněčným trestem smrti a posléze zcela omilostněni a propuštěni na revers.³²³ Vzhledem k tomu, že se jednalo o cizoložství mezi dvěma sezdanými osobami, měl dle dobové normy (*Josephina*) následovat trest smrti. Trestem smrti však v soudní praxi v období mezi 16. a 18. stoletím

³²⁰ Viz VERBÍK, A.: *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*, s. 187-191.

³²¹ Srv. PINZOVÁ, L.: *Mravnostní delikty v rámci manželství. I. Cizoložství*, s. 13.

³²² Viz FRANZEK, J.: *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 128-129.

³²³ Revers byl původně starobylý institut, kterým se ukončovaly spory mezi šlechtici, aby se zabránilo krevní mstě. V raném novověku šlo o slavnostní přísahu, kterou musel složit každý delikvent, jenž byl omilostněn z trestu smrti. V reversu delikvent často přísahal, že opustí zemi, že se nebude mstít za věznění, za mučení atp. Museli ji ovšem skládat i ti, u nichž se při mučení prokázala nevina. Viz van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 53-54.

končila jen menšina případů cizoložství, zpravidla pouze ty kauzy, které byly doprovázeny ještě jiným zločinem či zločiny.³²⁴

Tyto a jim podobné případy nejsou ve smolných knihách vůbec neobvyklé. Setkáme se s nimi velice často, zejména pak v případě deliktu smilstva. Tyto kauzy nám nejzřetelněji ukazují, v jakých rolích se muž a žena prezentovali před soudem, tj. jaké role od nich společnost vyžadovala. Pokud žena poukazovala na svou pasivitu a podřízenost ve vztahu k muži, jehož označila za iniciátora vztahu a svůdce, měla větší šanci na úspěch, neboť takové chování se od žen očekávalo.³²⁵ Pro muže bylo zase důležité prokázat ženinu aktivní roli a v důsledku toho zpochybnit její počestnost, o čemž pojednáme víc v další podkapitole.

Mužská tendence označovat ženu jako aktivní svůdkyni byla velice častá a po opilosti to byla zřejmě druhá nejčastější obranná strategie mužů. U městského soudu v Bystrém sváděl roku 1630 ženatý Jiřík Máslo vinu na svou partnerku: „*ta opice že jest ho k tomu přivedla*“, nicméně k ničemu mu to nebylo a byl s'at.³²⁶ Dalším příkladem, kdy muž hovořil o ženě, resp. o ženách jako o aktivních svůdkyních, je případ z roku 1606, projednávaný v Chlumci nad Cidlinou³²⁷. Zdejší poddaný Vašek Hubatý z vesnice Lužce se obviněním z několikanásobného cizoložství a dalších těžkých zločinů (čarodějnictví, svatokrádeže) bránil slovy: „*Item oznámil, že jest ta krčmářka chodila za ním do řezárně pro pobřísla a nedala mu pokoje, jezdívala se se mnou a já s ní obcoval...*“ Též vypověděl: „*Líhal jsem s Káčou taky, Kohoutkovou v Lužci, když byla vdovou. Musil jsem hnáti domů s klisnami z vohrady v noci a lehl sem na lavici, ona na mne lehla, nedala mně pokoje, a jest mýho bratra manželky sestra.*“ Vzhledem k ostatním zločinům, které spáchal kromě mnohonásobného cizoložství, z nichž jedno bylo v podstatě též incestem, byl potrestán utětím ruky a potupnou smrtí, upálením.³²⁸ Upálení patřilo mezi starobylé popravčí rituály, které od 17. století postupně mizely a byly nahrazovány oběšením, stětím či příp. jejich zostřenou formou. Upálení spolu s utopením a zahrabáním zaživa lze dle van Dülmena považovat za tzv. kvaziočistující rituály společnosti, neboť jejich úkolem bylo, aby po

³²⁴ Srv. PINZOVÁ, L.: Mravnostní delikty v rámci manželství. I. Cizoložství, s. 19.

³²⁵ Viz ROPER, L.: *Oedipus and the Devil*, s. 64.

³²⁶ Viz LÁNY, E.P. (ed.): *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*, s. 61.

³²⁷ Viz FRANCEK, J.: *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 98-101.

³²⁸ Obviněná krčmářka se bránila stejným způsobem: „*Milej Vašku, nezavozuj své duše. Oznámila, že před ním sem pokoje mítí nemohla, hrozil mně, že sobě něco jiného dovedl, že sobě to taky dovede, i musila jsem svoliti, doma se mnou skutek učinil.*“ Viz *ibid.*, s. 100.

delikventovi nezůstala absolutně žádná stopa. Jejich očištná síla pak spočívala v tom, že se nevykonávaly rukou kata, ale silou přírodních živlů – ohně, vody a země.³²⁹

V kauze vdané mlynářky Anny a ženatého drába Jana ze vsi Oujezda, zaznamenané u solnického městského soudu v roce 1583³³⁰, se žena jako aktivní iniciátorka ve vztahu jeví poměrně markantně. Jedná se o ženu, která dala naplno průchod své žárlivosti. Když ji její milenec věnoval méně času na úkor nové milenky (jistě vdané Kubičové), neváhala se mu pomstít tím, že podpálila stodolu manžela jeho milenky. U soudu pak své činy komentovala slovy: „...*ta důra Kubičova jest tím vinna, že jsem ten skutek učinila a zapálila, že s tím drábem činiti mívala i prvé ještě nežli se oženil dráb [...] vidouc je spolu ani se vobjímají mně na protivy slitujíc mi se toho, že jest mne vo mou poctivost připravil i šla jsem domů a nabrala jsem uhlí do hrnce a přisedši k stodole Kubičově to uhlí jsem do šitiny vsypala a rozdmýchala a tak hned hořelo.*“ Není překvapující, že Anna byla potrestána smrtí upálením, což bylo z hlediska raně novověkého trestního práva odpovídajícím trestem pro žháře/ky. Její milenec zůstal bez trestu, resp. záznam o jeho potrestání ve smolné knize chybí.

Poměrně specifické a ne příliš časté jsou ty případy, kdy delikventi, často muž i žena současně, sváděli vinu na třetí osobu, jež je měla „svést na scestí“. Jedním z takových případů je kauza odehrávající se roku 1672 v městečku Bystrém³³¹. Ženatý Jan Plyška a vdaná kovářka Dorotha Dytrijchová spolu utekli od svých manželských partnerů a cizoložili. U soudu pak oba dva „házeli vinu“ na jistého krejčího Pavla Hegera, který jim údajně zprostředkoval výměnu milostných dopisů, oběma milencům též vztah velice schvaloval a všelijak je podporoval. Tím je dle jejich slov ke zločinu v podstatě navedl: „*Táž Dorota kovářka se vyznávajíc i Jan Plyška na Pavla Hegera nařikají, že on jest toho všeho zlého největší příčina, protože jest ji toho Jana Plyška velice schvaloval a jejího muže jí oškřivil, potupoval, že jest všečen ohyždnej a šerednej, ne pěkného pohledění, jak může naň laskavá býti, ale Jan Plyška, že jest přemilej člověk a že musí s ním pryč ujíti, chtěj nebo nechtěj.*“ Tato strategie však byla úspěšná jen částečně. Jan Plyška byl potrestán mečem a trest mu byl umenšen pouze tak, že před samotnou popravou neměl být mrskán metlami. Dorotha však získala na základě rozhodnutí apelačního soudu v Praze milost z trestu smrti, a to zejména s ohledem na její malé děti. Milost byla nicméně podmíněna tím, že jí její současný manžel odpustí a přimluví se za ní. Měla tedy podstoupit pouze potupný trest

³²⁹ Viz van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 116.

³³⁰ Viz LÁNY, E.P. (ed.): *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*, s. 32-34.

³³¹ Viz LÁNY, E.P. (ed.): *Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od r. 1625*, s. 37-41.

formou pranýře a veřejného odprošení manžela. Přímluvy uražené strany (tedy zpravidla manžela či manželky) byly sice v českých zemích oficiálně uzákoněny jako polehčující okolnost teprve s vydáním *Thesiany* (1769), nicméně v praxi se k tomuto jednání přistupovalo již dříve. Údajný „dohazovač“ Pavel Heger měl být na půl roku uvězněn a pracovat na obecním díle. Jistý podíl viny mu byl tedy taktéž přiznán (celý případ viz příloha č. 2).

4.3.4. Jiný souložník

Mužská strategie, jež spočívala v nařčení ženy z aktivní svůdcovské role, se často prolínala se strategií obvinění jiného souložníka a v podstatě této strategii předcházela. S oběma strategiemi se proto obvykle setkáme ve vzájemné kombinaci. Od obvinění ženy z aktivní role vedla zpravidla již jen krátká cesta ke zpochybnění její počestnosti a případně též k označení jiného souložníka či dokonce více souložníků.³³² Po opilosti a označení ženy jako aktivní svůdkyně bylo obvinění jiného souložníka v námi zkoumaném korpusu třetí nejčastější mužskou strategií. Muži se k ní uchýlovali většinou přímým obviněním ženy u soudu. To ukazuje solnický případ z roku 1630, kdy již zmiňovaný ženatý Jiřík Máslo na adresu své milenky prohlásil: „*Ta opice byla obtěžkána dřív než se mnou skutek měla...*“.³³³ Takto obviněná žena mohla získat pomoc na základě přímluv svých příbuzných, ale mnohdy i sousedů, či případně též členů městské rady. Pokud však bylo shledáno, že dříve vedla nepočestný život a jestliže se našli svědkové, kteří potvrdili, že měla více milenců, bylo její postavení u soudu o to těžší. V případě Jiříka Másla tomu tak však nebylo. Byl s'at, zatímco obviněná dívka zůstala zřejmě nepotrestána.

Naopak rok a půl projednávaný bojkovický případ cizoložství ženatého Jana Valného s ovdovělou Annou Krchňáčkou a svobodnou Bětou započatý roku 1636 dokládá, že pokud muž u soudu zpochybnil ženinu počestnost a měl dostatek důkazů či svědků ji prokázat, měla žena skutečně jen minimální šanci na milost: „...*nejedna dokumenta protiv týž Bětě se nacházejí, že ne s jedním, ale týměř každému k vůli jsouc a od několika let na poctivost svou málo pamatujíc, v noci oknem chlapy k sobě pouštěla, sobě to uhonila.*“³³⁴ V takovýchto případech měl muž velkou naději na pozitivní vyřízení své žádosti o milost. V případě Jana Valného tomu tak ovšem nebylo. Kromě cizoložství s Bětou, jejíž pověst byla sice

³³² Viz ROPER, L.: *Oedipus and the Devil*, s. 41. Autorka zde odkazuje na výzkum S. Burghartzové v raně novověké Basileji, která spojitost těchto strategií také potvrzuje.

³³³ LÁNY, E.P. (ed.): *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*, s. 61.

³³⁴ Viz VERBÍK, A.: *Krevní kniha městečka Bojkovic*, s. 58-68.

zpochybněna, totiž zcizoložil (a zřejmě násilně) též s Annou, u níž navíc existovalo podezření, že byla jeho příbuzná. Trestu se delikvent přesto vyhnul – útekem do Uher. Strategii zpochybnění ženiny počestnosti dokládá i buchlovský případ z roku 1610³³⁵: „*Co se pak Václava Žáka dotejče, tenž toho dokládá, že jest s Bětou z Koryčan jako s kurvou poběhlou činiti měl a že nevěděl, aby muže svého jměla, žádajíc pro Boha milosti.*“ Poddaný Václav Žák byl na základě pochybné pověsti ženy a s ohledem na to, že se nedopustil žádného dalšího zločinu, pouze vymrskán metlami.

U této obranné strategie tedy hrál velkou roli předchozí život ženy. Její dosavadní bezúhonnost byla důležitou okolností, a pokud existovalo sebemenší podezření, že žena v minulosti nevedla počestný život, muž se poukazováním na tuto skutečnost mohl velmi dobře a dle výše popsaného i úspěšně bránit.³³⁶ Okolnosti týkající se předešlého života vyšetřovaných měly soudce zajímat jako jedny z prvních a četné odpovědi a rady ze strany vyššího práva to jen dokazují: „...*toto naučení dáváme [...] potřetí vyzvědět, jaký život ona taky předtím vedla, nebyla-li nějaká smilnice.*“³³⁷ Pokud dotyčná vedla život počestný a měla svědky, kteří se za její tvrzení postavili, měla poměrně slušnou šanci, že bude moci žádat alespoň o zmírnění trestu smrti.

Je nesporně zajímavé, že otázka po počestnosti či nepočestnosti dané osoby se jak v zákonících, tak v soudní praxi, kterou odrážejí smolné knihy, týkala vždy pouze žen. Pokud smilnil či cizoložil muž, nikdo se ho zpravidla u soudu neptal, zda tak činil poprvé či poněkolkáté, s jednou či více ženami atp., zatímco v případě delikventek byly tyto otázky samozřejmostí. Akcentaci na počestnost žen (ať již panen, manželek či vdov) potvrzuje v 16. století též narůstající mravokárná literatura. Z té plyne, že nároky na počestnost byly v této době adresovány ženám s odvoláváním se na ženskou podřízenost. Na raně novověkou ženu byly kladeny mnohem vyšší morální závazky, než tomu bylo dříve, což souviselo se změnou morálky pod vlivem reformace. Britská historička L. Roperová v souvislosti s nástupem reformace hovoří o posunu významu rétoriky děvkaření, kdy se začal stírat rozdíl mezi počestnou ženou a prostitutkou. Zatímco ještě v 15. století byla nepočestnou ženou v podstatě výlučně žena prodejná, tedy prostitutka, nyní to byla každá žena, jež provozovala předmanželský sex.³³⁸ Ženská čest měla v raném novověku mnohem

³³⁵ Viz VERBÍK, A.: *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*, s. 146-147.

³³⁶ Viz k tomu též ČECHURA, J.: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, s. 113.

³³⁷ VERBÍK, A.: *Krevní kniha městečka Bojkovic*, s. 72.

³³⁸ „*The effect was to blur the distinction between prostitutes – no longer seen as a separate, dishonourable group – and ‘honourable’ women. And it also resulted in a slippage of the rhetoric of whoredom, which could now easily be applied to women who, though they did not engage in sex for money, could be viewed as*

osobnější charakter než čest mužská. Zatímco raně novověký muž upevňoval svou čest především skrze různé spolky a bratrství, tj. jeho čest byla více kolektivní, ženská čest byla vázána striktně na její sexuální chování.³³⁹ Literatura, jež se týkala panenství, chápala pannu sice jako ženu, jež dosud neměla pohlavní styk, a zároveň jako jakoukoli ženu neprovdanou, nicméně jako atribut ženské počestnosti v případě panen bylo nyní mnohem více akcentováno právě jejich panenství, které bylo v každém případě nutné až do svatby chránit. Za to byla zodpovědná především jeho nositelka, což se zjevně odráželo i u soudu. Na světské muže se žádná přísná pravidla ohledně předmanželské počestnosti nevztahovala.³⁴⁰

Druhým způsobem označení jiného souložníka bylo mimosoudní přemluvení ženy (často spjaté s uplacením), aby jiného souložníka označila u soudu sama a dobrovolně. To velmi dobře dokládá kauza ze dne 22. října roku 1603 odehrávající se před mladoboleslavským městským soudem³⁴¹. Jedná se o velice emocionálně zbarvený záznam sporu mezi svobodnou Kateřinou Famfrdovou a ženatým Martinem Kosteleckým. Tento případ je jasnou ukázkou mužského způsobu obrany přiřknutím viny jinému souložníkovi a popřením veškerých slibů, včetně slibu manželství. Zatímco Kateřina u soudu přísahala na to, že jí Martin Kostelecký slíbil, že si ji vezme „*Slibovals mi, že mně sobě za svou vlastní manželku vezmeš, jak se s ní rozvedeš...*“, on zapíral, zpochybňoval dívčinu počestnost a nešetřil nadávkami na její adresu: „*Dej pokoj, kurvo! Já sem nestačil vojákuv a lotrův od tebe honiti.*“ Posléze Kateřina prozradila původní společnou strategii, kterou jí Martin vnutil, aby před soudem zastávala: „*Víš, co si mi namluvil vo pacholkovi a navozovals mně, abych řekla, že pacholek tím skutkem jest vinen, kterej utekl pro sekyru vod pluhu. Ale není žádněj jinej tím skutkem vinen, než ty sám!*“ Spor se vyhrotil a citově velice pohnuté výpovědi Kateřiny se zdají být skutečným odrazem smutku a zklamání, nejen nad jejím vlastním osudem, ale i nad osudem jejich budoucího dítěte: „*Raději rozpomeň se na to, žes mi říkával, jestliže nám co Pán Bůh spolu nadělí, že budeme říkati, bude-li syn, Jan, pakli dcera bude, Anička, po tvejch dítkách, které si s neboškou Salomenou, manželkou tvou prvnější, jměl.*“ Při dalším výslechu pak vypověděla: „*A co mluvím, pravdu mluvím, že sem s tebou, můj milej Kosteleckej, toho skutku se dopustila a s žádným jinejm, to k svý duši*

'wanton': women who had sex with men before securing public promises of marriage, women who committed adultery.” ROPER, L.: *Oedipus and the Devil*, s. 41.

³³⁹ Srv. *ibid.*, s. 65.

³⁴⁰ Panenství bylo chápáno především jako dočasná fáze, jako předstupeň manželství, byť stále ještě přetrvával středověký model panenství coby asketického ideálu a celoživotního principu, jehož předpokladem bylo naopak odmítnutí manželství. Více viz RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (edd.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající. Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha 2008, s. 508-591.

³⁴¹ Viz JÍLEK-OBERPFCER, F. (ed.): *Význání na mučidlech*, s. 261-264.

beru, na tom i umřítí chci. Rozpomeň se na to dělátko a krev svou!“ Jaké tresty byly oběma delikventům uloženy, nevíme (celý případ viz příloha č. 3).

Skutečnost, že byla žena mužem přemluvena, podplacena či donucena, aby u soudu označila jiného souložníka, dokládají i některé žatecké svědecké výpovědi, např. výpověď svědka Ondřeje Žáčka z roku 1584: „...že by jí měl Matěj Pyšnej **ouplatek učiniti**, že jest se u něho zmařila, aby na něho nepravila...“³⁴² Leckdy mohl být též muž k uplacení obtěžkané dívky naváděn i svými příbuznými či dokonce sousedy, o čemž svědčí žatecký případ z roku 1586: „*A potom šla Sirůčková za ním, řekla mu: ‚Spokoj ji, dej ji nětco, aby nepřišel skrze ni k těžkosti, a vodbud’ ji.‘ A on na to Sirůčkový odpověděl, že jich není doma – totiž peněz – na ten čas. A on šel domů, ale ony ty měštky předce šly za ním a mluvily mu, aby ji odbyl, aby neměl skrze to těžkosti. A on jim zase řekl: ‚Leč bych jí dal kopu grošův pro samej pokoj to udělal.‘*“³⁴³ Často mohlo jít též o přesně stanovenou a jasně danou dohodu mezi mužem a ženinou rodinu, případně mezi oběma rodinami navzájem. Na základě takovéto dohody pak žena u soudu praktikovala často velice promyšlenou obrannou strategii, o které věděla určitá komunita.³⁴⁴ V tu chvíli dívka i ostatní zúčastnění sice věděli, že újmu na cti utrpí tak jako tak, nicméně tato strategie jim alespoň dávala naději na finanční zajištění do budoucna, za předpokladu, že skutečný viník svému slibu dostal. Ideální bylo v takovém případě svěst vinu na vojáka či nějakého cizince, který vesnicí pouze „prošel“, a byl obtížně postihnuteľný.

Někdy se strategie označení jiného souložníka projevila až ve chvíli, kdy již byl mravnostní delikt a jeho důsledek, tedy nemanželské těhotenství, vyřešen mimosoudně, tj. např. sňatkem těhotné ženy s jiným mužem. Takový případ zaznamenává kniha svědeckých výpovědí u městského soudu v Žatci³⁴⁵. Roku 1584 se brzy po svatbě Kateřiny a Jana Halíka zjistilo, že je Kateřina těhotná. Protože se ukázalo, že dítě není legitimní, byla Kateřina vsazena do vězení. Otcem dítěte byl podle všeho sladovnický tovaryš Vít Dobroníček. Keruše Petrová, která tehdy Kateřině pomohla v šatlavě porodit, vypověděla toto: „*A já jí řekla: ‚Kdyžs byla vobtěžená, pročs pak sobě toho Halíka vzala? A byl-li jest ještě tu ten jistej tovaryš, s kterejmž ty to máš?‘ A ona řekla: ‚An byl.‘ A já mu řekla: ‚I kterkaž to bude?‘ A on mi odpověděl: ‚I herež, vezmi ho sobě předce a budeš městkou. Neb lidi pomluvě nechají tak.‘ A já jí řekla: ‚Dobřes neučinila.‘*“ Další svědkyně, která též

³⁴² ROEDL, B. (ed.): *Svědectví z morového času*, s. 217.

³⁴³ *Ibid.*, s. 314.

³⁴⁴ Viz DIBELKA, J.: *Obranné strategie „zmrhaných“ žen*, s. 10.

³⁴⁵ Všechny dochované svědecké výpovědi k tomuto případu viz ROEDL, B. (ed.): *Svědectví z morového času*, s. 211-213 a 214-216.

mluvila s obviněnou delikventkou, vypověděla v podstatě totéž: „*A já jí řekla: ‚I proč jsi se vdala?‘ A ona řekla: ‚Kázal mi Vít a on řekl: «Pomluví vo tobě lidé jako vo jinejch. Nechají tak a budeš měšťkou.»*“ Tresty opět nejsou známy.

Jednotlivé strategie se samozřejmě prolínaly. Již dvakrát zmiňovaný ženatý Jiřík Máslo ze vsi Ještětic (souzený roku 1630 u solnického městského soudu pro cizoložství) se na svou obranu vyzbrojil hned dvěma strategiemi. Jednak neváhal označit další potenciální souložníky a jednak svoji milenku nepřímo obvinil z čarodějnictví: „*Item bylo-li to a jestli jeho dítě? Že neví nebo že ani tři čtvrti léta neprošlo, a že měla ještě k muzice 3 měsíce choditi ano i také že ona s jinými zle živa byla a mně něco dodala abych po ní nemohl zůstati ona také o tom dobře ví.*“ Jak již bylo zmíněno, ani jedna strategie jej nezachránila před trestem smrti.³⁴⁶

4.3.5. Násilí

Druhou nejčastější obrannou strategií žen a v podstatě strategií výlučně ženskou, bylo odvolávání se spravedlnosti poukazem na vykonané násilí. Tuto strategii častěji volily ženy-cizoložnice (a smilnice), které měly to štěstí, že neotěhotněly. Dále je pak možné tuto strategii spatřovat zejména u žen, které byly souzeny za incest. Ty se totiž ve většině případů nemohly „vymlouvat“ na nedodržení slib manželství. Vzhledem k tomu, že incest byl nejčastěji odhalen mezi otčímem a nevlastní dcerkou³⁴⁷, jež byla obvykle navíc nezletilá, není nepravděpodobné, že v takovýchto případech lze znásilnění skutečně předpokládat.

Ve smolných knihách se nejčastěji objevuje formulace typu „mně skrze násilí ten skutek učinil“. V praxi trest smrti převažoval spíše v případě incestu mezi rodiči a dětmi, zatímco u incestu v linii horizontální následovaly tresty podobné trestům za smilstvo (výprask, vypovězení atp.).³⁴⁸ Příkladem budiž buchlovská kauza z roku 1602³⁴⁹, kdy dívka jménem Johanka vypovídá u soudu o svém nevlastním otci: „*...otčím můj mne jednoho času nočního, v nebytnosti matky mé, ode mě násilí se mnou učinil a nic více než jednou činiti měl a moc nade mnou provedl a mně hrozil, jestliže na něj ten skutek zlej pronesu, že mne na drobný kusy rozseká.*“ Johanka byla osvobozena. Jaký trest dostal její otčím, nevíme. Na základě podobných případů se lze domnívat, že byl potrestán smrtí, pravděpodobně

³⁴⁶ LÁNY, E.P. (ed.): *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*, s. 60.

³⁴⁷ Což dokládá předchozí studium editovaných smolných knih, viz PINZOVÁ, L.: *Mravnostní delikty v rámci manželství. II. Incest a bigamie* (v tisku).

³⁴⁸ Viz TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, s. 170-171.

³⁴⁹ VERBÍK, A.: *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*, s. 101.

stětím. Třebaže byli muži i ženy trestáni v případě incestu obvykle stejně, a to často i v případě, že ze vztahu vzešlo nemanželské dítě, pokud došlo k incestu mezi otcem či otčímem a svobodnou (často nezletilou) dcerou či pastorkyní, byl za incest souzen zpravidla jen muž. Jeho vlastní či nevlastní dcera byla obvykle souzena jen za smilstvo a často jí byl trest zcela prominut.³⁵⁰

V ostatních případech však měla žena jen mizivou naději na omilostnění, pokud se muž k násilí sám nepřiznal. Valná většina žen se totiž na násilí odvolávala příliš pozdě, zpravidla teprve poté, co zjistily, že jsou těhotné, nebo ještě hůře když se dostaly k soudu na základě spáchání infanticidia.

Násilí však nebylo obrannou strategií pouze žen-cizoložnic (smilnic) či žen, jež měly pohlavní styk se svým příbuzným. Bylo též jednou z nejčastějších obranných strategií žen, které spáchaly bigamii. V těchto případech však samozřejmě nešlo o násilí k vynucení pohlavního styku, ale spíše o obecné hrubé a násilné jednání, které tyto ženy (a v ojedinělých případech též muži) přičítaly svým předchozím manželům a na základě něhož ospravedlňovaly svůj útěk od nich a vstup do nového manželství. Letovická kniha naučení nám ukazuje případ bigamisty Valentina Pěničky³⁵¹, který stanul roku 1594 před tamějším městským soudem a tvrdil, že se podruhé oženil proto, že „*jest manželka jeho [...] přikázání boží přestupovala, zle se chovala, od něho pryč ucházela a že jemu zpráva dána byla, že by táž žena jeho smrti z světa tohoto sešla...*“ Jenže jeho manželka dosud žila a svědkové navíc vypovídali zcela protichůdně k jeho tvrzením a obhajovali ženino chování tvrzením, že „*se jest Anna, manželka první Valentina Pěnička, dobře a poctivě, pokudž spolu byli, chovala a od něho nikdy pryč neušla a posavad živá zůstává a dobře se chová, on Valentin pak [...] s dotčenou Annou **nenáležitě a nekřesťansky živ byl, zle se choval a ukradnouce klisnu, pryč od ní odjel, ji opustil a jinou ženu sobě pojal...***“ Valentin byl potrestán smrtí mečem.

U dobrušského městského soudu se roku 1735 projednával případ infanticidia šestadvacetileté děvečky, jež měla pohlavní styk se svým pánem³⁵². Ten byl shodou okolností posluchačem teologie. Dívka posléze otěhotněla a po porodu své dítě usmrtila. U soudu se bránila tím, že mělo jít o znásilnění: „*Páni, přišel pan majstr [posluchač*

³⁵⁰ Srv. PINZOVÁ, L.: Mravnostní delikty v rámci manželství. II. Incest a bigamie (v tisku).

³⁵¹ Viz ŠTARHA, I. – SKUTIL, J. (edd.): Letovická kniha naučení. *Vlastivědná ročenka Okresního archivu Blansko* 1973, s. 97-98.

³⁵² Viz MATOUŠ, V. (ed.): *Ortel podle práva. Výsadní hrdelní právo města Dobrušky pro všechna města a vesnice bývalého panství opočenského a smiřického v letech 1364-1765*. Dobruška 1997, s. 34 a 116.

teologie] *jednou domů vožralej a mocně násilím se mnou ten skutek provedl.*“ Ale na tuto skutečnost už bylo příliš pozdě se odvolávat. Soudci přesto zkoumali, zda dívka nedostala od svého pána nějaké dary, což by bylo pro muže zřejmě přitěžující okolností: *Taky-li je tobě za takový skutek něco dal?*“ Odpověděla: „*Nedal, co by padlo.*“ Dále soudce zajímalo, zda dívka o svém těhotenství svému pánovi řekla: „*Taky-li jsi jemu, když jsi těhotná byla o tom, jak s tím dělali bude, pověděla?*“, ale jak vidíme z odpovědi, stud a zřejmě i strach z autority ji v tom zabránil: „*Nepověděla, já jsem se ho styděla jako duchovního.*“ Posléze soudce zajímaly již jen běžné záležitosti, které stanovovaly dobové zákoníky, tj. zda měla styk skutečně pouze s tímto mužem, kdy a jak často, atp.: „*Taky-li jsi pak mimo tohoto pana majstra skutek s někým jiným prováděla, kdy a kolikrát?*“, odpověď: „*Neprováděla s žádným jak živa...*“. Děvečka byla potrestána na svou dobu velice krutě. Byla s'ata, posléze zahrabána a nakonec probodena kůlem. Můžeme se domnívat, že krutost trestu byla dána tím, že dívka spáchala zločin s duchovním. Jak byl potrestán student teologie, však nevíme. Pramenné materiály zpravidla způsob výslechu, ani trest v případě, že se zločinu dopustil některý z církevních představitelů, nezaznamenávají.

V závěru líčení této strategie se nabízí otázka, jakou roli hrálo násilí v tehdejší době. Je možné se domnívat, že bylo – zejména uvnitř domácností – tolerovatelnější než dnes.³⁵³ Někteří autoři tvrdí, že násilí bylo v raném novověku součástí každodenního života a komunikace.³⁵⁴ Vnímání násilí bylo samozřejmě dobově i regionálně odlišné. O tom svědčí způsob, jakým bylo násilné chování sankcionováno. Zatímco v 16. století se násilné činy související se spory o čest posuzovaly shovívavěji než ostatní újmy na zdraví, v 18. století už ani takovéto násilí nebylo akceptováno. Ovšem znásilnění jako takové bylo přísně odsuzováno již v této době, tedy alespoň pokud se podařilo je prokázat, což ovšem nebylo pro oběť vždy jednoduché.³⁵⁵ Jiné tomu však bylo v případě násilí (i znásilnění) v rámci manželství, které bylo do velké míry tolerováno. Případná ženská dominance byla totiž brána jako hrozba pro mužskou čest, proto byly projevy mužské dominance – zejména pak uvnitř domácnosti – zcela běžným a tolerovaným jednáním. To, co bychom dnes již

³⁵³ Viz DIBELKA, J.: Obranné strategie „zmrhaných“ žen, s. 9.

³⁵⁴ Viz van DÜLMEN, R.: *Bezectní lidé*. Praha 2003, s. 17.

³⁵⁵ O tom, co měli soudci dle *Josephiny* zkoumat v případě znásilnění, viz KLABOUC, J.: *Staré české soudnictví*, s. 245.

považovali za tendence k domácímu násilí, mělo v poreformační morálce zdůrazňující patriarchální uspořádání domácnosti své platné místo.³⁵⁶

4.3.6. Nevědomost

Další obrannou strategií, již o něco méně častou, byla nevědomost. Ta byla nejčastější obrannou strategií bigamistů, kteří se odvolávali na nevědomost o předchozím manželství jejich partnera/ky. Podobně byla tato strategie občas užívána osobami, které spáchaly incest. Ty se pro změnu u soudu hájily tím, že nevěděly o svém vzájemném příbuzenství.

V obou případech přicházely ke slovu matriky, které měly situaci osvětlit. V českých zemích byly matriky zavedeny ve 2. polovině 16. století, na Moravě teprve roku 1619. Celozemská povinnost vést matriky byla stanovena až roku 1648, takže ještě téměř po celé 17. století se na matriky soudci úplně všude nemohli spoléhat. I později, kdy byly matriky již běžnou agendou všech farností, však nebylo vyhledávání v matrikách jednoduché, neboť evidovaly obyvatelstvo v rámci jedné farnosti. Ta se neslučovala s vrchnostenským panstvím, tudíž poddanské seznamy a matriky neevidovaly stejné osoby. Situaci navíc komplikovala migrace.³⁵⁷ Pokud tedy nebyly potřebné informace v matrikách dohledatelné, přišli na řadu svědkové. Na základě svědeckých výpovědí pak bylo možné doložit předchozí manželství u deliktu bigamie či míru příbuzenské blízkosti u incestu.³⁵⁸ V případě bigamistů soudce v praxi zajímaly především okolnosti obou sňatků, tj. kde se konaly, kdo byl svědkem či kdo o tom věděl, zda jsou zaznamenány v matrice příslušné obce atp. Pokud neexistoval matriční zápis, hráli důležitou roli lidé, kteří mohli první či druhé manželství dosvědčit: „*To v dobré paměti mám, že Jan Čeradský s Reginou, manželkou svou, pořádně jest v stav manželský vstoupil, jsouce knězem v kostele našem farním oddáni. A veselí svatební měli v domě pana Cypriána Hošťálka z Javořice [...], na kterémžto veselí jsem já přítomen byl i s Markétou, manželkou svou...*“³⁵⁹ Bigamii se mělo též předcházet díky v 16. století zavedenému systému tzv. trojích ohlášek manželství. Tento systém spočíval

³⁵⁶ To v říšském prostředí ukazuje L. Roperová na základě případu Hanse Kerrera ze 16. století z Augsburgu, který ztratil veškerou podporu městské rady a byl mu ztížen trest, když prokázal svou slabost a nízkou autoritu ve vztahu ke své ženě. Viz ROPER, L.: *Oedipus and the Devil*, s. 61.

³⁵⁷ Nejstarší matrika pochází z farnosti Jáchymov z roku 1531. Podobně jako byl zápis ve smolných knihách ovlivněn osobou písaře, byl zápis v matrikách závislý na jednotlivých farářích. Jednotný zápis byl zaveden teprve za vlády Marie Terezie r. 1770. Viz HORSKÝ, J. – SELIGOVÁ, M.: *Rodina našich předků*, s. 47-49.

³⁵⁸ Příklad takového svědectví v případě vyšetřování incestu: „*To svědomí vydávám této paní Martě, že Turek Jiří, Sedlákovy Anny bratr, || byl vlastní této Marty máteře. Nic více nevím.*“ Viz ROEDL, B. (ed.): *Svědectví z morového času*, s. 351.

³⁵⁹ *Ibid.*, s. 90. Podobné případy dosvědčení sňatku též s. 140 a 239.

v tom, že každé plánované manželství mělo být před uzavřením potřikrát s odstupem za sebou dopředu ohlášeno, aby mohl kdokoli případně zpochybnit jeho budoucí platnost včasným nahlášením důvodů proti jeho uzavření.³⁶⁰

Nevědomost se týkala ale též smilníků a cizoložníků, a to zejména žen, které tvrdily, že netušily riziko těhotenství a že si často ani nevšimly, že jsou těhotné. To dokládá např. letovický případ z roku 1634³⁶¹. Kateřina Zábranská obviněná ze smilstva a infanticidia tvrdila: „...sem se proti vůli Boží skutku smilného dopustila, z Jiřikem Bučkem jsouce obtěžkána [...] Poněvadž Jiřík Buček jest mně vždycky sliboval, že s ním nic nikdy míti nebudu a já na ten slib tak sem se troštovala a za jiný jsem neměla, že tomu tak bude.“ Podobně se též „vymlouvala“ na nevědomost o svém těhotenství. Přestože byla vražda novorozeněte až na zcela výjimečné případy vždy trestána smrtí, obvykle potupnou (zahrabáním za živa), v tomto případě byl zvolen trest smrti stětím. Nevědomost spolu s odvoláváním se na mužovy sliby zde tedy byla strategií úspěšnou.

4.3.7. Nemoc a věk

Další obrannou strategií, kterou využívali stejnou měrou muži i ženy, bylo zdůrazňování svého nízkého věku či poukazování na nemoc. Příkladem budiž pardubický případ z roku 1580. Ženatý Jan Šoupal, který spáchal cizoložství a přivedl svoji milenku do jiného stavu, ukončuje svou výpověď slovy: „*A to jsem z křehkosti a mladosti těla svého učinil.*“³⁶² Dlužno říci, že jeho nízký věk (z výpovědi se jej však nedozvídáme) pro něj byl polehčující okolností. Jan byl pouze uvězněn na sedm dní do klády. Vysoký věk byl naproti tomu okolností přitěžující a praxe zde jen potvrzuje psanou normu. O tom svědčí i ortel nad již několikrát zmiňovaným cizoložníkem Jiřikem Máslem ze vsi Ještětic: „...*totiž maje manželku a dítky čelednici ze dvoru J. M. P. P. uloudil a zle s ní a ne náležitě a neřádně jsouce v letech živ byl, i s ní zle činil, majíce jiným mladším ku příkladu býti.*“³⁶³

Někteří vyšetřovaní dokonce upozorňováním na své mládí či špatný zdravotní stav svou výpověď přímo zahajovali. Zřejmě si uvědomovali, že jde o jednu z obecně známých polehčujících okolností, obsaženou v každém z raně novověkých zákoníků. Na základě této skutečnosti se můžeme domnívat, že určité základní povědomí o dobové normě, alespoň

³⁶⁰ Viz van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl I., s. 151.

³⁶¹ Viz ŠTARHA, I. – SKUTIL, J. (edd.): *Letovická kniha naučení. Vlastivědná ročenka Okresního archivu Blansko 1974*, s. 29-33.

³⁶² BIČÍK, Z.: *Záznamy z knih smolných města Pardubic*, s. 88.

³⁶³ LÁNY, E.P. (ed.): *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*, s. 61-62.

pokud šlo o polehčující okolnosti, bylo rozšířené i v nejnižších vrstvách společnosti. Na základě tohoto předpokladu zřejmě jednala též u městského soudu v Táboře roku 1603 poddaná Dorota, která byla souzena za cizoložství a útěk od svého muže a dětí. Hned k prvnímu výslechu přišla se slovy: „*Jest tak, milí páni, že sem se z mý mladosti³⁶⁴ dobře nechovala, že sem zmrhalá.*“³⁶⁵ Skutek byl však posouzen velice přísně a Dorota byla zaživa zahrabána. Takto tvrdý trest nebyl v raném novověku za cizoložství vůbec obvyklý. Zahrabání zaživa (často spjaté též s probodením kulem) bylo obzvlášť těžkým trestem smrti, jenž byl vyhrazen výlučně ženám jako ekvivalent mužského trestu smrti lámáním kolem. Zatímco ještě v 15. století byl praktikován i v případě prostého cizoložství, v 16. století postupně mizel a byly jím trestány téměř výlučně ženy, jež spáchaly infanticidium.³⁶⁶ Kateřina si jej vysloužila zřejmě proto, že byla též podezřelá z kouzel a čar. Vyznala se v bylinkách a uměla léčit nemocné, což ji zřejmě u soudu jedině přitížilo.

K nízkému věku se přihlíželo i u městského soudu v Pardubicích roku 1574³⁶⁷. Mladý pacholek Pavel se tělesně stýkal s ovdovělou selkou Kateřinou Pronkovou. Když otěhotněla, vdala se však za jiného muže, neboť Pavel pro ni byl příliš chudým ženichem. Vzhledem k dědickým zvykostem v českých zemích, nebyla finanční situace řady vdov (zejména těch s velkým počtem dětí) lehká. V 16. – 17. století převládal v Čechách tzv. systém rovných dílů, tj. přesné dělení majetku podle počtu hlav. Byl typický pro celé střední a jižní Čechy. V západních Čechách se v 17. století můžeme setkat se systémem preference mužských dědiců. Vdova tedy dostávala ještě méně. Pro vdovy byl nejvýhodnější tzv. systém vdovské třetiny, kdy ovdovělá žena dědila vždy jednu třetinu majetku bez ohledu na počet dalších dědiců. Ten najdeme v raně novověké době pouze v severních Čechách a typický byl spíše pro německé země.³⁶⁸ Pavel, protože byl velice mladý (přesný věk však opět není uveden) a prokázal, že se s Kateřinou tělesně stýkal pod příslibem manželství, který mu selka dala, získal milost z trestu smrti a byl pouze uvězněn: „*Ačkoli se jest nadepsaný Pavel pacholek s Kateřinou Pronkovou z Dolan skutku cizoložného proti šestému přikázání božímu dopustil, však poněvadž jest skrze příčinu od ní Kateřiny*

³⁶⁴ Slovní spojení „z mý mladosti“ může mít v raně novověké češtině dva významy. Jednak jej můžeme přeložit jako „kvůli mládí“ ve smyslu odvolávání se na nízký věk. S tímto významem pracujeme výše v textu a usuzujeme na strategii poukazování na nízký věk. Toto slovní spojení lze ale také přeložit jako „od mládí“ ve smyslu odvolávání se na to, že určitý stav či skutečnost trvá již od mládí. Výše citovaný případ by pak na základě druhého možného významu odkazoval spíše na špatnou ženinu špatnou pověst a z hlediska úspěšnosti u soudu by měl zcela opačný efekt, čemuž by odpovídalo i velice přísné potrestání Doroty.

³⁶⁵ JÍLEK-OBERPFCALCER, F. (ed.): *Vyznání na mučidlech*, s. 270.

³⁶⁶ Viz van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 116-117.

³⁶⁷ Viz JÍLEK-OBERPFCALCER, F. (ed.): *Vyznání na mučidlech*, s. 258-260.

³⁶⁸ Tento systém podporovala vznik podružských domácností vdov a umožňoval jim znovu se provdat a mít celkem suverénní postavení. Srv. HORSKÝ, J. – SELIGOVÁ, M.: *Rodina našich předků*, s. 59.

Pronkové sobě danou k tomu hříchu z křechkosti těla svého pod slibem manželským přišel, a ji sobě za ženu rád pojíti chtěl, má mu ten hřích tím lehčeji vážen.“ Kateřina byla potrestána delším vězením, nicméně mohla být omilostněna na základě přímlov a odpuštění ze strany svého současného manžela.

Tento případ je ojedinělým dokladem nesplněného slibu manželství ze strany ženy vůči muži. Ukazuje se zde, že vztah starší ženy a mladšího muže v podřízeném postavení byl u soudu pojímán s mnohem menší závažností. Celá kauza se navzdory narození nelegitimního potomka vyřešila poměrně rychle a s malou přísností, zatímco opačné případy, v nichž figuruje starší muž a mladší žena v podřízeném postavení, byly posuzovány mnohem důkladněji. Pacholkovi i selce byly uděleny mírné tresty (vězení), jež byly posléze navíc zmírněny.

Zatímco na mladý věk se vymlouvali většinou cizoložníci a cizoložnice, obranná strategie, jež byla založena na zdůrazňování nemoci či stáří, byla využívána hlavně ženami-bigamistkami. Ty své druhé manželství u soudu velice často obhajovaly, kromě poukazu na hrubé chování svých předchozích manželů, též odvoláváním se na jejich stáří či nemoc, a tudíž údajnou neschopností dále vést hospodářství a plodit děti. Je těžké odhadnout, do jaké míry šlo o strategii, která jen měla zakrýt touhu po rozvodu, jenž byl pro většinu obyvatel raně novověké společnosti nedostupný, a nakolik šlo skutečně o obavy o živobytí. Ekonomickou stránku věci totiž v této době, pro kterou byla starost o živobytí opravdu na prvním místě, nelze podceňovat. Jak těžký život mohla mít žena, jejíž muž byl nemocen či dlouhodobě nezvěstný, můžeme zjistit např. pomocí studia životních podmínek ovdovělých žen, jejichž situace byla do jisté míry podobná.³⁶⁹

Některé případy však ukazují, že pokud muži a ženy znovu vstoupili do manželství po dlouhé nepřítomnosti prvního manžela a svůj zločin obhajovali „ekonomickými“ důvody, mohlo to být posouzeno jako polehčující okolnost. Takto byl roku 1651 prominut trest smrti bigamistovi rychtáři Tomášovi Sedlářovi, jemuž utekla žena a který, domnívaje se, že jeho žena je mrtvá, se po sedmi letech oženil znovu. Oněch sedm let „čekání“ jistě též hrálo v jeho prospěch a přimlouvali se za něj samotní bojkovičtí radní v jejich žádosti o právní naučení: „...poněvadž i ten Tomáš, muž její se teprva letos oženil, jakž v tom svrchu doloženo jest, kdež on praví, že by to z velké a důležité potřeby hospodářství učinil a o tý šlundře, kde jest nevěděl...“ Vrchní právo Tomášův případ odkázalo k právu duchovnímu, takže lze

³⁶⁹ Viz např. STONE, L.: *Broken Lives. Separation and divorce in England 1660-1857*. Oxford 1993.

předpokládat, že Tomáš nebyl nijak těžce potrestán.³⁷⁰ Podobným případem je kauza z roku 1654 odehrávající se u velkobítešského městského soudu³⁷¹. Vdaná hospodská Kateřina, která zcizoložila a zřejmě se chystala znovu provdat, protože šířila fámy o smrti svého manžela, vypověděla: „...předně svého nevážného obmyslu o muži svém, který od ní přeč odešel, psaní falešné, že jest v jistotě zemřel, sobě fortelně napsati dala a J. V. h. M. pána, pána milostivého podvedla a nepravdivě přemluvila, item příkázání boží šesté Nesesmilniš přestoupila a majíce manžela svého živého, s jinou osobou pohlaví mužského neřádného skutku se dopustila a zcizoložila.“ Byla potrestána smrtí mečem. Tento i předchozí případ „neúplně“ bigamie jsou ukázkou toho, nakolik byla bigamie vnímána jako skutečně těžký zločin. Již „pouhé“ cizoložství spjaté s pokusem o uzavření nelegálního sňatku bylo v očích tehdejší společnosti kvůli podvodnému charakteru, kterým se bigamie odlišovala od cizoložství i incestu, mnohem větším zločinem.

Dne 5. června roku 1658 se u městského soudu v Bojkovicích začal projednávat případ Mandy Kubové, která opustila svého manžela a zcizoložila s mlynářem Jírou Slezákem³⁷². Ti dva spolu posléze tři roky žili, byť neoddáni, téměř jako manželé. Manda svůj odchod od původního manžela obhajovala jednak tvrzením, že její muž byl na ní zlý, a jednak tím, že byl těžce nemocný, a proto se domnívala, že brzy zemře: „*O muži svým, aby živ býti měl, že mu nepověděla, až čtvrtý den když sebou byli, avšak doložila, že **byl hrubě nemocen**, když od něho šla, kdoví, neumřel-li jest. [...] Pročež vidouce, že nemocný jest muž její a za ní jíti moci nebude, od něho odešla.*“ Vrchní právo v Uherském Brodě požadovalo zjistit řadu okolností. V prvé řadě to byly podrobnosti o předchozím životě Mandy, zda žila počestně a nespáchala jiné zločiny. Uherskobrodští též požadovali informace o tom, zda nesvedla Jíru Slezáka pomocí nějakých magických praktik. Také mělo soudce zajímat, zda se nepokoušela svého muže zavraždit. A v neposlední řadě pak vrchní právo požadovalo řádně prošetřit, jestli se Manda s Jírou přeci jen nenechali někde podvodně oddat a zda ji Jíra opustil, když zjistil, že její muž je stále ještě naživu.³⁷³ Oba byli nakonec potrestáni smrtí. Jíra sice žádal u vrchního soudu v Uherském Brodě o milost, avšak ve své žádosti neuspěl.

³⁷⁰ Celý případ viz VERBÍK, A.: *Krevní kniha městečka Bojkovic*, s. 68-70.

³⁷¹ Viz VEVRÍK, A. – ŠTARHA, I. – KNEŠL, E. (edd.): *Černá kniha města Velké Bíteše*, s. 74n.

³⁷² Viz VERBÍK, A.: *Krevní kniha městečka Bojkovic*, s. 70-75.

³⁷³ „...toto naučení dáváme. Předně nedokládá se v spisu Vašem nic, zdali Jan Kubů, touž Mandu pannu, anebo vdovu sobě za manželku byl pojal, potřetí se vyzvědětí, jaký život ona taky předtím vedla, nebyla-li nějaká smilnice. [...] zdali skrze nějaká kouzla, vidouc jeho mladýho k sobě nepřivábila [...] Item neusilovala-li jest o muže svýho vlastního bezhrdlí [...] Item také, nebyli-li jsou pokoutně, třeba od některého predikanta, oddávání [...] Jako také, co se téhož Jiry dotejče, když jemu táž Manda oznámila, že má muže, zdali ji potej zanechati a opustiti minil anebo z pouhého zoufalství a dobrovolně s ní takové cizoložstvo provozoval.“ VERBÍK, A.: *Krevní kniha městečka Bojkovic*, s. 72.

Důvodem byla skutečnost, že když se dozvěděl, že její muž žije, Mandu přesto neopustil, což by mu v opačném případě bylo silnou polehčující okolností: „*Jíra Slezák, domnívaje se, že vdova jest, ji k pořádnému manželství pohledával a od muže jejího neodloudil, avšak z pouhé všetečnosti před časem k skutku tělesnému ji přivedl a ani potom, když se jak od ní samý, tak i od její švagrový, že ještě muže živýho má, jí nezanechal a neopustil, zasloužil oznámeného na hrdle ztrestání.*“ (celý případ viz příloha č. 4)

Strategie dovolávání se partnerova špatného zdravotního stavu a s tím spjatými problémy ohledně zajištění živobytí, poukazují na ekonomickou závislost manželů, o níž hovoří německá historička Wunderová, autorka konceptu „pohlavního řádu“, který jsme představili v úvodní kapitole práce. Autorka chápe raně novověké křesťanské manžele jako sociálně a ekonomicky komplementární a oboustranně závislé „pracovní pár“.³⁷⁴

Nejvíce odsuzovaná pak byla zřejmě bigamie spjatá se zapíráním vlastní identity a převzetí identity jiné, což velice zajímavým způsobem ukazuje Natalie Zemon Davisová ve známém příběhu o Martinu Guerrovi.³⁷⁵ V českém prostředí je v menším měřítku tohoto dokladem případ z roku 1659 projednávaný u městského soudu v Bystrém³⁷⁶: „*Wáclav Kuchynka [...] k téže Markétě přišel, k ní se hlásil, že její vlastní manžel jest, jeho jménem, totiž Matějem, se jmenoval a své jméno Wáclav zapřel, ji s dětmi vylouditi chtěl, ačkoliv sousedé, kteří ho viděli, i její vlastní děti poznávali, že to není její vlastní manžel, ona pak přece v noci jej za svého vlastního muže přijala a s ním obcujíc, skutku cizoložného se dopustila...*“ Nicméně zde bylo městské právo poměrně mírné. Wáclavu byl pouze s podmíněčným trestem smrti vypovězen ze země a Markéta propuštěna z vězení s nařízením, že musí třikrát potupně stát před kostelem. Zapírání mohlo dojít až tak daleko, že muž či žena zapřeli svého předchozího manželského partnera při přímé konfrontaci, o čemž svědčí případ projednávaný u tábořského městského soudu roku 1574, v němž poddaný Jíra Kobza, který byl potrestán smrtí mečem, vyznal toto: „*It. k tomu se znám, že sem sobě druhou ženu vzal a s ní sem se voddal a tuto prvnější sem vopustil z (!) dítkami. A když jest ta první za mnou přišla, z (!) děťátkem [...], ke mně se hlásila, že sem její muž*

³⁷⁴ Na základě této myšlenky H. Wunderová odmítá nerovné postavení ženy v raně novověké evropské společnosti. Viz STORCHOVÁ, L.: Konceptualizace genderu v *Historische Anthropologie*, s. 66.

³⁷⁵ Viz ZEMON-DAVIS, N.: Návrat Martina Guerra – historický výklad. Carrière, J. C. – Zemon-Davis, N.: *Návrat pravého Sommersbyho*. Praha 1998.

³⁷⁶ Viz LÁNY, E.P. (ed.): *Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od r. 1625*, s. 34-36.

voddávanej, a já sem jí mluvil před lidmi dobrejmi, že není moje žena, ale že jest jen moje byla kuběna, a klamal sem.“³⁷⁷

4.3.8. Kouzla a čáry

Zajímavou, nikoli však příliš častou obrannou strategií, kterou užívali výlučně jen muži a která byla spjata s označením ženy za svůdkyni, bylo též její nařknutí z „čar a kouzel“ jakožto prostředků, kterými muže měla svést. To, že byly z čarodějnictví obviňovány převážně ženy, souvisí dle francouzského historika Jeana Delumeaua především s přesvědčením, že žena je bytost, jež může být snáze posednutá d'áblem než muž.³⁷⁸ Toto přesvědčení vzniklo jednak z toho důvodu, že žena byla vždy více spjatá s přírodou než muž, což bylo podloženo odkazováním na její fyziologii, jež následuje měsíční cykly. Jednak se toto přesvědčení ustálilo proto, že podle křesťanského učení je žena nadaná menší mírou rozumu než muž, tudíž slabší ve víře, a tedy opět bližší d'áblu. Náboženská argumentace byla v době největšího rozmachu čarodějnických procesů nejobvyklejší. Vzhledem k tomu, že byla žena navíc zodpovědná za reprodukci, bylo u ní posednutí d'áblem vnímáno jako nebezpečnější než u muže.³⁷⁹ Dle Delumeaua strach mužů z žen čarodějnic tkvěl především v tradovaném přesvědčení o tom, že takováto žena je schopná při pohlavním styku odejmout muži pohlavní úd, tudíž mu ukrást jeho mužskou identitu.³⁸⁰ Mužský strach z žen možná ještě lépe osvětlí každodenní realita. Vzhledem k tomu, že řada magických praktik byla spjata s jídlem a nápoji, můžeme se též domnívat, že onen strach souvisel právě s tímto pro raně novověké muže spíše „tajemným“ uměním, jež bylo téměř výlučně ženskou doménou. Podezření z čarodějnictví padalo hlavně na ženy se špatnou pověstí, čímž se společnost účinně zbavovala nepohodlných osob. Zvláštní roli hráli žalobci a svědkové, mezi nimiž ženy nezaostávaly za muži.³⁸¹

Tuto obrannou strategii dokládá např. kauza mezi pastorkem (nevlastním synem) Janem Valanem a jeho nevlastní matkou, krčmářkou Kateřinou, z r. 1619 u dobrušského městského soudu. Kateřina byla obviněna jednak z incestu se svým pastorkem, jednak z cizoložství s manželovým bratrem a též z čarodějnictví a podílu na smrti svého manžela. Této skutečnosti zjevně využil Jan, když svou nevlastní matku při druhém výslechu obvinil z toho, že jej „učarovala“: „*S tou pak macechou po některé neděli, když se za otce jeho*

³⁷⁷ STRAKA, J.: *Z tábořské knihy černé*, s. 264.

³⁷⁸ Viz DELUMEAU, J.: *Strach na Západě ve 14.-18. století II*. Praha 1999, s. 143.

³⁷⁹ Viz *ibid.*, s. 142-154.

³⁸⁰ Viz *ibid.*, s. 145.

³⁸¹ Srv. van DÜLMEN, R.: *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Praha 2002, s. 52-55.

dostala, líhával a s ní zle živ byl za živobytí vlastního otce svého. A původem té macechy své otci vlastnímu při veselí mu dala jakéhosi koření, aby s ní nic činiti nemohl.“³⁸² Nicméně mu to nebylo nic platné. Byl totiž obviněn z řady dalších skutků (mj. také z čarodějnictví), tudíž jej trest smrti, navíc potupný (upálení) a zostřený (trháním rozpálenými kleštěmi) neminul. Je zajímavé, že obvinění z čarodějnictví použil teprve až sekundárně, což může svědčit o tom, že si byl vědom menší pravděpodobnosti úspěšnosti této strategie.

Podobnou taktiku odhaluje též případ projednávaný roku 1597 v Chlumci nad Cidlinou. Jan Šterba, vyslýchaný kvůli nařčení z cizoložství, krádeží a loupežné vraždy, vyznal, že: „S tou krčmářkou líhal sem a zle živ byl a dala mi něco vejcí jísti, takže sem chodil jako blázen.“ Vzhledem k široké paletě jeho zločinů byl sťat.³⁸³ Podobně se roku 1595 ženatý Martin Janoušků ze vsi Lukavice, který spáchal mnohonásobné cizoložství, v případě jedné z žen „vymlouval“ na její magické umění: „Item že mu rychtář uhřínský pravil, že Zuzka umí s čertem a že pro Voplečku kdy chtěla poslala a on jíti musil.“ Ani on nebyl úspěšný a neboť spáchal i další zločiny, a proto byl sťat.³⁸⁴

4.3.9. Mimosoudní obranné strategie (infanticidium a vražda)

Specifickou kategorií jsou mimosoudní obranné strategie. Mezi ně patřil v případě cizoložství, incestu a bigamie nejčastěji útěk, v případě nemanželského či nelegitimního početí pak potrat, infanticidium, sňatek, či dokonce vražda nepohodlného partnera či partnerky. Pokud se delikventovi podařilo uprchnout na území s jinou jurisdikcí, měl velkou šanci, že nebude nikdy dopaden, protože procedura zatčení a vydání takto uprchlé osoby byla napříč jednotlivými panstvími či dokonce zeměmi velice složitá.³⁸⁵ K soudu se pak dostaly zejména ty případy, ve kterých se muži či ženy odhodlali k řešení nejradikálnějšímu, tedy vraždě. V případě mravnostního deliktu (zejména pak cizoložství či smilstva) mohlo jít o vraždu partnerky (či partnera), nebo nelegitimního dítěte.

Dobrušská smolná kniha zaznamenává roku 1602 případ ženatého Mikuláše Pátka, který zavraždil děvečku, s níž zcizoložil a která s ním čekala dítě. Svůj čin pak u soudu odůvodňoval nikoli obavou ze ztráty cti, jak bychom mohli očekávat, nýbrž čistě materiálně: „Nic jsem jak živ víc neučinil, než k činu se znám, že jsem se s tou dívkou dvakrát dopustil a potom jsem ji zabil a proto jí to udělal, abych jí ty tři kopy nedal. Domníval jsem se, že tak

³⁸² MATOUŠ, V.: *Ortel podle práva*, s. 31.

³⁸³ Viz FRANCEK, J.: *Chlumecké hrdelní příběhy*, s. 79n.

³⁸⁴ LÁNY, E.P. (ed.): *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*, s. 43.

³⁸⁵ Srv. van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy*, s. 14-15.

*bohatší budu, pro nic jiného.*³⁸⁶ Zda byla motivem vraždy skutečně jen finanční otázka, se v případě Mikuláše Pátka můžeme pouze domýšlet. Přestože jsme předpokládali, že většina takto motivovaných vražd byla vedena strachem ze ztráty cti a společenského postavení, s tímto odůvodněním se ve výpovědích setkáme jen zřídka. Zdá se – a to nejen na základě tohoto případu – že předpoklad obrany cti jakožto hlavní motivace pro užití obranných strategií se spíše nepotvrzuje, což komplikuje van Dülmenův koncept cti.

Strach z narození nelegitimního dítěte velice dobře dokládá případ z roku 1595 projednávaný před solnickým městským soudem. Ženatý Martin Janoušků, který utekl od své manželky, kradl a cizoložil, u soudu na obranu proti obvinění z přivedení své milenky do jiného stavu uvedl další souložníky. Tvrdil, že jistý Voplečka s ní měl také styk, a citoval jeho slova, ze kterých je patrné, jak velký mohl být strach mužů z nemanželského početí: „...*oh, co jsem byl maličkej, když Zuzka Maryšková v sobě dítě měla, a když ho pozbyla hned jsem veselejší a větší byl...*“.³⁸⁷

Nakolik silným motivem k vraždě byl strach z narození nelegitimního potomka, dokládá případ z roku 1629 projednávaný před městským soudem v Bystrém³⁸⁸. Ženatý Jan Lukšov měl poměr s vdanou Mariánou. Mariána se s ním zřejmě pohlavně stýkala ne vždy dobrovolně, občas zřejmě pod hrozbou násilí a na základě citového vydírání, což u soudu Jan též přiznal: „*K tomu se znám, že někdy mocně a někdy také dobrovolně. A když jest nechtěla, mluvíval jsem jí, že se oběsím anebo do sebe nůž vrazím, ale na mysli mě, abych to učiniti měl, toho nebylo.*“ Krátce po sobě se jim narodily dvě děti. Jak první, tak i druhé dítě Jan ihned po porodu zadusil, aby zahladil veškeré důkazy o jejich vztahu: „*Co se dotejče těch dětí, k tomu se znám, že jsem je od týž Mariány obě na živu vzal; a jak první tak i poslední peřinu vhodíc na ně, aby neplakalo, když jest mne táž Mariána kázala, jsem udusil...*“ S Mariánou pak udržovali intimní vztah ještě poměrně dlouhou dobu až do předvolání k soudu. U soudu pak jeden druhého obviňovali z toho, kdo koho k činu navedl. Model *svedená versus svůdce* je tedy charakteristický i pro tento případ. Oba byli sťati a Jan navíc vpleten do kola (celý případ viz příloha č. 5). Vpletení do kola byl starobylý trest smrti vyhrazený v podstatě téměř výlučně pro muže. V 17. století byl využíván již ve zcela výjimečných případech, jakými dvojnásobná vražda novorozence bezesporu byla. Milost v případě vraždy nepřicházela v úvahu.

³⁸⁶ MATOUŠ, V.: *Ortel podle práva*, s. 28-29.

³⁸⁷ LÁNY, E.P.: *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*, s. 42.

³⁸⁸ Viz LÁNY, E.P. (ed.): *Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od r. 1625*, s. 19-28.

Z dnešního pohledu je zřejmě nepředstavitelné, že vztah, v němž byl pohlavní styk často různými způsoby vynucován a který byl poznamenán vraždami dvou novorozenců, mohl fungovat. Pokud jde o vztah k novorozencům, musíme si uvědomit, že se pohybujeme v 17. století, tj. stále ještě v tzv. starém demografickém režimu, pro který byla typická velice vysoká dětská (především kojenecká) úmrtnost, jež byla ale vyvážena značnou mírou porodnosti. Německý historik Jürgen Schlumbohm hovoří v případě starého demografického režimu o „mrhání životem“, francouzský historik Jacques Dûpacquier o „směsi vitality na jedné a křehkosti na straně druhé“. Oba mají na mysli v podstatě totéž, tj. vysoký počet porodů, krátkou dobu kojení, a tím pádem větší úmrtnost kojenců, které byly charakteristické pro starý demografický režim. Byť je tento druh „populační strategie“ z dnešního pohledu málo pochopitelný, neměli bychom na základě něj raně novověkým lidem automaticky přisuzovat lhostejnost či nedostatek lásky vůči dětem. Měli bychom jej chápat spíše jako obecný, mnoha různými podmínkami zapříčiněný rys staré zemědělské společnosti, který se změnil teprve v důsledku hlubších společenských proměn, jež způsobila protoindustrializace. Třebaže by bylo příliš unáhlené hovořit o lhostejnosti, o určitém druhu „otrlosti“ mluvit zřejmě můžeme. Raně novověcí lidé se nutně museli nějakým způsobem smířit s tím, že novorozenci často umírali a plné dospělosti se dožila jen asi polovina dětí, a vybudovat si vůči tomu určitý obranný mechanismus. Těžko ale soudit, nakolik tento obranný mechanismus mohl být jedním z faktorů, proč raně novověké matky (nebo též otcové) dospěly snáze k rozhodnutí zabít své nemanželské či nelegitimní dítě.³⁸⁹ Určitou roli v uvažování raně novověkých lidí mohla hrát i skutečnost, že řada párů nemohla mít děti³⁹⁰ a otěhotněním pár v podstatě prokázal svoji reprodukční schopnost. Mít dítě v populační strategii starého demografického režimu tedy znamenalo v podstatě především potenciál mít další a další děti.

Delikt infanticidia byl v raném novověku poměrně častým mimosoudním řešením svízelné situace. Dle D. Tinkové se jedná o jeden z mála genderově specifických trestních činů, nicméně v našem vzorku případů jsme se setkali i s mužskými delikventy, o čemž svědčí např. právě výše zkoumaný případ. Zatímco ještě ve středověku nebyla vražda novorozence trestána, byla více méně přehlížena a ženy ji páchaly čistě z regulativních důvodů, zaštitěny zpravidla celou komunitou, v preindustriální společnosti 16. až 18. století byla především důsledkem strachu ze ztráty cti a z nejisté budoucnosti. Infanticidium bylo

³⁸⁹ Srv. HORSKÝ, J. – SELIGOVÁ, M.: *Rodina našich předků*, s. 83-89.

³⁹⁰ A můžeme se domnívat, že jich bylo více než dnes, kdy se neplodnost díky pokrokům v medicíně dá v řadě případů úspěšně léčit.

nyň trestáno velice přísně, zpravidla trestem smrti ve formě zahrabání zaživa a následného probodnutí srdce kůlem. Tato přísnost byla dána tím, že šlo nejen o zločin vraždy, ale i o zločin náboženský. Duše nepokřtěného děťátka byla totiž odsouzena navždy bloudit a nikdy nedosáhnout spásy. Infanticidium bylo navíc vždy důsledkem již jiného provinění (hlavně smilstva, případně cizoložství či znásilnění). Můžeme se domnívat, že některé ze souzených dívek opravdu nevěděly, že jsou těhotné, dokud neporodily, neboť neprovdané dívky neměly přístup k porodům a neznaly průběh těhotenství. Jiné však naopak uměly své těhotenství i porod dlouho, chytře tajit, případně znaly a praktikovaly abortivní praktiky. Soudce zajímalo v první řadě to, zda se dítě narodilo již mrtvé či živé. Spolu s celkovým oslabením represe za sexuální delikty v důsledku osvícenských myšlenek, došlo k dekriminálníci i nemanželského otěhotnění. V habsburské monarchii vznikla tzv. vypovězení o mravech a systém drobných trestů (mikropenalit) pro ty, kteří těhotné dívky nepomohli, a to jak příbuzní, tak autority (zaměstnavatel, vrchnost apod.), a kteří byli do případu jakkoli zapleteni. Přesto v praxi vše mohlo fungovat ještě dlouho beze změn.³⁹¹ Problematika žen, které spáchaly infanticidium, není předmětem této práce, a proto se jimi nebudeme zabývat podrobněji.

4.4. Shrnutí

Na předchozích stranách jsme se věnovali jednotlivým strategiím, které delikventky a delikventi obvinění z cizoložství, incestu či bigamie užívali u soudu na svou obranu. Každá strategie byla specifická jednak tím, pro jaký ze tří studovaných deliktů byla nejčastěji užívána, a jednak svým genderovým aspektem, tj. jaké představy o maskulinitě a femininitě odhaluje a zda ji užíval spíše muž či žena. Nyní se pokusíme shrnout, jaké strategie byly běžné pro cizoložníky a cizoložnice, jaké naopak pro muže a ženy, kteří čelili obvinění z incestu, a nakonec též obvyklé strategie bigamistek a bigamistů.

Nejprve se podívejme na **četnost**. Mezi nejčastější obranné strategie těch, kteří spáchali cizoložství, incest či bigamii, patřila odvolávání se na opilost, na nedodržení manželského slibu či násilí, dále obvinění protistrany z aktivní role při svádění, označení jiného souložníka a nevědomost. Méně časté pak byly ty strategie, jež byly založeny

---

³⁹¹ Viz TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, kap. „Předcházet či trestat?“, s. 310-341; též: Naděje a limity osvícenství. Dohlížet a trestat v josefinském Rakousku. *Kuděj*, 2002, 2, s. 33-42. Též viz DIBELKA, J.: Obranné strategie „zmrhaných“ žen, s. 12-14; též: Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticidia, s. 37-39.

na poukazování na (nízký či naopak vysoký) věk či nemoc, obvinění protistrany z kouzel a čar, či vražda.

Ženy-cizoložnice nejčastěji poukazovaly na nevědomost o partnerově manželství a na to, že se s ním stýkaly na základě příslibu manželství, který jim muž dal. Dále se hojně dovolávaly též vlastní bezmocnosti v protikladu k mužově iniciativě, ať již ve formě svedení pomocí různých prostředků (včetně alkoholu) či prostřednictvím násilí. Muži cizoložníci se naopak nejčastěji dovolávali vlastní opilosti a stejně často tvrdili, že je žena svedla. Ženu pak u soudu označili za prostopášnou svůdkyni a neváhali uvést další potencionální souložníky. V o něco menší míře muži k doložení svých tvrzení argumentovali magickými praktikami, pomocí nichž je měla žena svést.

Ženy, které spáchaly incest, často hovořily o znásilnění. Vzhledem k tomu, že se v případě užití této argumentace většinou jednalo o kauzy nezletilých dívek a jejich vlastních či nevlastních otců, a protože se řada těchto mužů ke znásilnění přiznala, můžeme se domnívat, že tento typ incestu byl skutečně obvykle důsledkem znásilnění. Muži, kteří spáchali incest, se pak nejčastěji hájili odvoláváním se na svou opilost. Ženy a muži pak stejnou měrou své konání ospravedlňovali též tvrzením, že si své příbuznosti nebyli vědomi.

Delikventi, kteří spáchali bigamii, měli poměrně odlišný arzenál obranných strategií. Bigamie představovala specifický zločin. Nebyla otázkou chvilkového selhání, jako tomu mohlo být u řady případů cizoložství a incestu, nýbrž dlouhodobě promyšleným skutkem, a byla též vnímána jako hluboké provinění kvůli svému podvodnému charakteru. Ten se projevoval jak ve vztahu k druhému partnerovi, tak k celé komunitě, a kvůli neplatné přísaze složené při církevním obřadu navíc též vůči Bohu. Proto naprostá většina žen i mužů u soudu zastírala svůj skutek nevědomostí o předchozím manželství svého nynějšího partnera. Ženy-bigamistky pak často obhajovaly svůj zločin tím, že se k nim jejich předchozí muž choval hrubě, nebo byl starý či nemocný, a tedy neschopný zajistit chod hospodářství či řemesla a uživit rodinu.

Pokud jde o **úspěšnost strategií** ve smyslu zmírnění trestu, lze zkonstatovat následující. Nejúspěšnější mužskou strategií v případě cizoložství bylo zjevně zpochybnění ženiny počestnosti a označení dalšího souložníka či souložníků. V takovýchto případech měl muž, pokud měl dostatek důkazů proti ženě, velkou šanci na omilostnění. Žena-cizoložnice pak v podstatě mohla uspět jedině tehdy, když nepřišla do jiného stavu (nemanželské početí bylo samo o sobě největší přitěžující okolností) a pokud měla dostatek přímluvců z okruhu

svých příbuzných, sousedů atp., kteří potvrdili její dosavadní počestný způsob života. Důležitou roli hrálo odpuštění ze strany manžela. Naopak za ne příliš úspěšnou strategii v případě cizoložství lze považovat odvolávání se na nevědomost stran partnerova manželství. Nepříliš úspěšné bylo též takové jednání, kdy muž a žena před soudem vzájemně obviňovali jeden druhého. Tyto kauzy většinou nekončily zmírněním trestu ani pro jednoho z nich. V dnešní době je znejasnění viníka naopak úspěšnou strategií.

Muži, kteří spáchali incest, se mohli celkem úspěšně hájit odvoláním na svou opilost. Úspěšnost této strategie však závisela na mnoha dalších okolnostech, zejména pak na tom, jak blízká byla příbuznost delikventů, zda byla dívka zletilá či nezletilá a zda ke skutku nedošlo za použití násilí. Ve smolných knihách nalezneme případy, kdy byl pro opilost trest zmírněn, ale též naopak. Pro ženy, které se dopustily incestu, bylo nejvýhodnější obvinít muže ze znásilnění. Pokud se jednalo o dcery, byla tato strategie leckdy úspěšná i v případě, že násilí bylo ohlášeno pozdě a nebylo ho již možné na těle doložit. To jen potvrzuje obecné povědomí o četných případech znásilnění spáchaného otcem na dceři (zpravidla nevlastní). Neúspěšná, shodně pro muže i ženy, byla argumentace založená na nevědomosti ohledně vzájemného příbuzenství.

Pro muže a ženy obviněné z bigamie byla situace nejsložitější. Tento delikt byl ze všech tří zkoumaných posuzován nejpřísněji a polehčující okolnosti byly brány v úvahu jen v malé míře. Šanci na zmírnění trestu měla povětšinou jen „podvedená“ strana. Její obrannou strategií, která mohla mít úspěch, bylo především prokázání nevědomosti o dřívějším sňatku svého současného manželského partnera. Samotný bigamista či bigamistka svůj čin mohli obhájit jen těžko. Zde byla v podstatě úspěšná (a to zdaleka ne vždy) jen ta strategie, jejíž součástí bylo obhajování svého chování ekonomickými důvody, spjatými zejména s dlouhou nepřítomností manželského partnera, jež poukazovala na jeho pravděpodobný skon. Přestože se jednalo o argumentaci, jež měla největší naději na úspěch, její úspěšnost nebyla vysoká. Všechny ostatní strategie bigamistek a bigamistů, jako např. odvolávání se na zlé chování a hrubost předchozího partnera či jeho vysoký věk a nemoc, byly v naprosté většině případů neúspěšné.

Závěry týkající se úspěšnosti strategií nelze chápat jako obecně platné. Stanovit úspěšnost strategií je úkol nelehký, neboť v řadě případů se spáchaný mravnostní delikt pojí ještě s dalším (často závažnějším) zločinem a v některých případech ani není znám způsob potrestání. Vzorek případů, u nichž je možné zkoumat výpovědi delikventů, je v editovaných knihách navíc poměrně omezený.

Pokud srovnáme naše závěry se závěry, ke kterým dospěl J. Dibelka ve svých výzkumech na třeboňském a jindřichohradeckém panství, můžeme konstatovat následující. Nejčastější obranné strategie smilníků a zmrhaných žen, k níž autor dospěl, se vesměs shodují s nejčastějšími obrannými strategiemi cizoložnic a cizoložníků zaznamenaných v editovaných smolných knihách. Nicméně oproti autorovým závěrům jsme v editovaných smolných knihách našli argumentace odkazující k vlastní opilosti ve větší míře, zatímco J. Dibelka opilost řadí co do četnosti obvykle až na čtvrté či páté místo. Zajímavé je též, že autor vůbec nezohledňuje obrannou strategii, jež je založena na mužově obvinění ženy-svůdkyně z kouzel a čar. Nabízí se proto otázka, jak velké procento zaujímaly na jihočeských panstvích čarodějnické případy. Je možné se domnívat, že výskyt těchto případů byl mizivý, a tudíž povědomí lidí o nich taktéž. Jedině tak lze odůvodnit absenci této obranné strategie u mužů v daném regionu. Tato genderově zcela specifická strategie sice nebyla příliš častá ani příliš úspěšná, nicméně v případě mravnostních deliktů rozhodně byla jednou z možných obranných strategií. Muži se k ní uchýlovali zpravidla až při druhém či ještě pozdějším výslechu, tedy poté, co předchozí strategie selhaly, což může svědčit o tom, že si byli vědomi její malé účinnosti. V Dibelkových závěrech taktéž chybí strategie odvolávající se na nevědomost, věk a nemoc. To je však možné vysvětlit tím, že tyto argumentace byly nejběžnější zejména pro delikventy, kteří spáchali incest a bigamii. Ti však nebyli v centru autorova zájmu.

ZÁVĚR

V této práci jsme se věnovali analýze raně novověkých zákoníků a smolných knih, na jejichž základě jsme zkoumali výslechové postupy soudců a obranné strategie delikventů v případě tří mravnostních deliktů – cizoložství, incestu a bigamie. Závěry plynoucí z této analýzy nemohou být pokládány za obecně platné, neboť jsme si nečinili nárok na reprezentativnost. Přesto můžeme na základě sekundární literatury a výše zmíněných pramenů více či méně úspěšně zodpovědět všechny otázky, jež jsme si položili v úvodu.

Pokud se zamyslíme nad tím, *jaké výslechové postupy stanovují raně novověké legislativní texty v případě deliktů cizoložství, incestu a bigamie a zda došlo v průběhu 16. – 18. století k jejich proměně*, můžeme konstatovat následující. Raně novověké legislativní texty ukazují, že po formální stránce byly po celé období 16. až 18. století výslechové postupy soudců zdokonalovány a upřesňovány s rostoucí systematičností a striktností, jež vyvrcholila trestním zákoníkem Marie Terezie. Z obsahového hlediska spatřujeme zejména tuto proměnu. Zatímco ještě v 16. století bylo pro stanovení výše trestu poměrně důležité místo a čas zločinu, v 18. století se do popředí dostaly otázky týkající se spíše jeho okolností a záměru, a především záležitosti týkající se delikventova předešlého života. Zaznamenáváme tedy proměnu v kladení důrazu směrem od „přírodních“ charakteristik zločinu, jakými byl noční čas či posvátnost místa, k charakteristikám spíše „sociálním“. V případě jednotlivých deliktů měla soudce zajímat kromě výše zmíněného zejména četnost opakování deliktu. Ta se v případě mravnostních deliktů týkala samozřejmě frekvence pohlavních styků. U cizoložství a bigamie směřovala velká část otázek ke zjištění informací ohledně sňatku. V případě cizoložství bylo třeba zjistit, zda šlo o cizoložství jednonásobné či dvojnásobné, v případě bigamie pak, zda se vůbec o tento delikt jednalo. U deliktu incestu se zjišťovala především příbuzenská blízkost. *Theresiana* přinesla v případě mravnostních deliktů zřetelnější důraz na prošetření toho, zda došlo mezi delikventy k nějakým slibům (ať už ústní či písemnou formou), předání darů atp., což by svědčilo o vykonaném příslibu manželství. Příklad manželství byl tedy nejen v praxi, ale i v dobové normě stále velice důležitý, a to navzdory „zcírkevnění“ sňatku.

Pokud jde o změny týkající se polehčujících a přitěžujících okolností, vina měla být dle dobových právních předpisů vždy menší, pokud byla prokázána nevědomost ohledně vzájemné příbuznosti či manželského stavu partnera, jestliže pohlavní styk nebyl vykonán a v případě bigamie též pokud se prokázala neplatnost sňatku. Hlavní přitěžující okolností v podstatě u všech mravnostních deliktů po celé období 16. až 18. století zůstávalo nelegitimní početí a v případě bigamie zatajování svého manželského stavu druhému z partnerů. Časovou proměnu polehčujících a přitěžujících okolností můžeme těžko zhodnotit, neboť *Josephina* nestanovuje polehčující a přitěžující okolnosti u všech deliktů jako *Theresiana* a pozdější zákoníky tuto problematiku již neřeší vůbec.

Otázku, zda lze vysledovat na základě studia výsledkových postupů soudců sdílené představy o raně novověké maskulinitě a feminitě, můžeme dobře zodpovědět na základě genderového specifika některých otázek v zákonících. V *Theresianě* a v malé míře též v *Josephině* se setkáme s otázkami adresovanými výlučně ženám či naopak jen mužům. Neboť jsme v průběhu našeho zkoumání dospěli k závěru, že absence ženského či naopak mužského rodu v některých otázkách není náhodná, lze konstatovat následující. Pouze ženy měly být v případě cizoložství a incestu dotazovány na případné přijímání slibů, psaníček či darů, v případě incestu pak měly být ženy ještě dotazovány, zda jim nebyly adresovány nějaké pohružky. U cizoložství je speciálně ženám určen dotaz po plnění manželské povinnosti manželovi (zřejmě ve smyslu pohlavního styku) v době páchaní zločinu. To nejspíš svědčí o snaze soudců zjistit, zda potenciální dítě bude potomkem nelegitimním, nebo existuje naděje v opak. V případě bigamie se pak otázky stanovené pouze pro jedno pohlaví týkají toho, jak se muži (nikoli ženy) podařilo partnerku přemluvit k sňatku. Dle trestně právní teorie je tedy žena pasivní příjemkyní mužovy iniciativy, jeho slibů a darů. Je zdůrazňována její naivita, zejména u dcery vůči otci, a z ní plynoucí poslušnost. Muž je ten, kdo rozhoduje o začátku vztahu, kdo jej posouvá na další „úroveň“ a kdo má mít celý jeho průběh pod kontrolou. Delikt bigamie byl pak obecně v raně novověkých trestních zákonících prezentován spíše jako delikt mužský, neboť valná většina otázek byla primárně adresována mužům, a to i v *Josephině*, jež byla oproti *Theresianě* genderově spíše neutrální.

Na otázku, jaké obranné strategie uplatňují delikventi obvinění z cizoložství, incestu či bigamie před raně novověkým soudem, lze odpovědět následovně. Ženy-cizoložnice nejčastěji poukazyvaly na nevědomost o partnerově manželství, na mužův příslib manželství, se zdůrazňováním vlastní pasivity v protikladu k mužově iniciativě, ať již formou svedení či prostřednictvím užití násilí. Muži-cizoložníci se naopak nejčastěji

dovolávali vlastní opilosti a aktivní role ženy, kterou často označili za prostopášnou svůdkyni mající poměr s dalšími muži a občas též užívající magických praktik, pomocí nichž měla muže svést. Ženy a muži, kteří spáchali incest, své konání ospravedlňovali obvykle nevědomostí stran své příbuznosti. Ženy nezářídka hovořily o znásilnění, jež bylo v případě incestu mezi nezletilou dívkou a jejím vlastním či nevlastním otcem zřejmě běžnou realitou. Muži se vedle nevědomosti nejčastěji hájili odvoláváním se na svou opilost. U bigamistů a bigamistek nenajdeme kromě nevědomosti téměř žádné obranné strategie, jež jsou typické pro většinu ostatních mravnostních deliktů, tedy i cizoložství a incest, což souvisí s odlišným charakterem tohoto zločinu. Ženy-bigamistky často obhajovaly svůj zločin odvoláváním se na hrubost, stáří či nemoc svého předchozího manžela, a tedy jeho neschopnost zajistit živobytí a plodit děti. Naprostá většina žen i mužů obžalovaných z bigamie u soudu zastírala svůj skutek nevědomostí o předchozím manželství svého nynějšího partnera. Kauzy projednávané na základě odhalení některé mimosoudní strategie, např. sňatku těhotné ženy s jiným mužem či vraždy (milanky či nelegitimního dítěte), ukazují problematičnost van Dülmenova konceptu cti. Tito delikventi totiž u soudu svůj zločin neomlouvali ani tak strachem ze ztráty cti, nýbrž zpravidla motivy čistě ekonomickými. Předpoklad obrany cti jakožto hlavní motivace pro užití obranných strategií, s nímž jsme ke studiu těchto strategií přistoupili, se tedy spíše nepotvrdil.

Nyní se podívejme na otázku po *úspěšnosti těchto strategií* ve smyslu dosažení zmírnění rozsudku. Nejúspěšnější mužskou strategií v případě cizoložství bylo zpochybnění ženiny počestnosti a označení dalšího souložníka či souložniců. Žena-cizoložnice v takovém případě v podstatě mohla uspět jedině tehdy, pokud měla dostatek svědků k potvrzení své počestnosti. Naopak za ne příliš úspěšnou strategii lze považovat odvolávání se na nevědomost o partnerově manželství, a to navzdory tomu, že tato skutečnost byla v *Josephině* i *Theresianě* jednou z jasně stanovených polehčujících okolností. Muži, kteří spáchali incest a poukazovali na svou opilost, zmírnění rozsudku často dosáhli. Pokud se ovšem jednalo o příliš blízkou příbuznost a jestliže byla dívka nezletilá, naopak neměla tato strategie zpravidla šanci na úspěch. Pro ženy, jež se dopustily incestu, bylo nejlepší taktikou obvinít muže ze znásilnění. Jestliže šlo o nezletilé dívky a mužem byl jejich vlastní či nevlastní otec, byla tato strategie úspěšná téměř vždy. Spíše neúspěšná, shodně pro muže i ženy, byla argumentace založená na nevědomosti o vzájemném příbuzenství, a to opět navzdory znění dobových trestních zákoníků, v nichž byla nevědomost jednou z polehčujících okolností. Bigamie byla posuzována nejpřísněji a polehčující okolnosti byly

brány v úvahu jen v malé míře, proto zde o úspěšnosti strategií v podstatě ani nelze hovořit. Jistá naděje na zmírnění trestu, pouze pro „podvedenou“ stranu, existovala v podobě odvolávání se na nevědomost o dřívějším sňatku partnera. Samotný bigamista či bigamistka svůj čin mohli obhájit jedině prokázáním objektivních nesnází ohledně svého živobytí spjatými s dlouhou nepřítomností manželského partnera či jeho brzkou smrtí. Ovšem i v tomto případě došlo ke zmírnění trestů jen výjimečně. Odvolávání se na hrubost, stáří či nemoc předchozího partnera byly v námi zkoumaném vzorku zcela neúspěšné. Závěry týkající se úspěšnosti strategií nelze generalizovat, neboť v řadě případů chyběl rozsudek a mnozí delikventi byli souzeni pro více deliktů současně.

Poslední v úvodu stanovená otázka se týkala toho, zda *lze vysledovat na základě studia obranných strategií sdílené představy o raně novověké maskulinitě a femininitě*. Stejně jako v případě dobových právních předpisů můžeme i v tomto případě odpovědět ano. O tom, jaké byly dobové atributy ženskosti a mužskosti, vypovídá zejména četnost užití určitých strategií, jejich úspěšnost a to, zda se jejich prostřednictvím bránili muži či ženy a proč. Muži hájící se poukazováním na aktivní roli ženy ve vztahu věděli, že žena měla být pasivní příjemkyní mužových návrhů a nikoli iniciátorkou, neboť již samotný aktivní přístup k muži ji posouval za hranice počestnosti a ohrožoval hlavní mužský atribut, jímž bylo (sebe)ovládání. Raně novověké ženy se proto většinou prezentovaly jako bytosti slabé, nerozhodné, postrádající odvalu a v protikladu k tomu popisovaly mužovo chování zpravidla jako nátlakové, hrubé a násilné. Též demonstrovaly svoji vlastní naivitu, důvěřivost, nevědomost či akcentovaly svoji úctu k autoritě, ať již otcovské či pracovní, a vinily muže z nesplněného příslibu manželství, podvodného chování a lži. V neposlední řadě též zdůrazňovaly svou čistotu a dřívější počestný život, neboť ten byl jak v trestněprávní teorii, tak v soudní praxi vyžadován pouze od žen, nikoli od mužů.

Muž jako iniciátor vztahu byl v očích tehdejší společnosti zcela v pořádku, nicméně pouze pokud dostal svým slibům a závazkům. V opačném případě se projevil nejen jako nesolidní, ale především jako oběť ženských svodů. To kolidovalo s tím, jakého muže vyžadovala raně novověká patriarchální společnost – muže, jenž neztrácí kontrolu ani sám nad sebou, ani nad ženou a ovládá své touhy (byť např. alkohol ztrátu mužské sebekontroly do jisté míry ospravedlňoval a byl v praxi běžnou polehčující okolností). Muži velice často hovořili o oslabení svého sebeovládání, a to právě buď následkem požití alkoholu, či v důsledku ženiny nepřiměřené (sexuální) aktivity. Zatímco první bylo obvykle polehčující okolností, druhé zpravidla jen tehdy, jestliže byla prokázána ženina nepočestnost. Muži

u soudu proto vykreslovali přesně opačný obraz ženy, než jaký o sobě vytvářely ony samy. Z oslabení své vůle vinili ženu-svůdkyni, iniciátorku vztahu, příp. ji též označili za čarodějnici. Zpochybňovali též především ženinu čistotu a přesouvali podezření na jiné souložníky. Tyto ženské a mužské atributy, jež plynou z výpovědí u soudu, korelují s tím, co nalzáme v dobových právních předpisech, a tvoří kolektivně sdílené představy o podobě raně novověké maskulinity a femininity.

Je patrné, že tato práce nepřináší ve zkoumané problematice vyčerpávající informace. To ani nebylo jejím cílem. Cílem bylo ukázat, jakým způsobem měl probíhat výslech delikventů obviněných z cizoložství, incestu a bigamie, jak se tito delikventi hájili a zda na pozadí tohoto zkoumání lze odhalit některé sdílené představy o raně novověké maskulinitě a femininitě.

LITERATURA A PRAMENY

Raně novověké trestněprávní texty

1. BECCARIA, C.: *O zločinech a trestech*. Praha 1893 (I. vydání Livorno 1764).
2. Jeho Milosti Římského Císaře Uherského a Českého Krále Josefa Prvního... Nové právo útrpné a hrdelní pro Království České, Markrabství Moravské a Knížectví Slezské. V Praze u Dědiců Jana Karla Jeřábka, skrze Jana Adama Cecynkara faktora 1708.
3. Constitutio Criminalis Theresiana, aneb Římské Císařské v Uhřích a Čechách Královské Apoštolské Milosti Marie Terezie Arci-Kněžny Rakouské, hrdelní Právní Řád. Vídeň 1769.
4. Constitutio Criminalis Theresiana: Römisch-Kaiserl zu Hungarn und Böheim u.u. Königl. Apost. Majestät Mariä Theresiä... Peinliche Gerichtsordnung / mit einem Nachwort von Egmont Foregger. Graz 1993.
5. JIREČEK, J. (ed.): Kristián Pavel z Koldína: *Práva města Království českého a Markrabství moravského*. Praha 1876.
6. KROPATSCHEK, J.: Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K.K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Systematischen Verbindung enthält die Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1787, Vierzehnter Band. Wien, Mösle 1789.
7. Kniha práv nad přečiněními hrdelními a těžkými řádu Městského, (totiž policie) přestupky (František II.). Wien-Prag, 1804.
8. Trestní zákon ze dne 27. května 1852 čís. 117 ř. z. se zákonem na ochranu republiky a Dodatky o tisku, spolicích, potravinách, nemocech aj. Praha, Dr. Ed. Grégr a syn 1930.

Editované smolné knihy

1. BIČÍK, Z. (ed.): *Knihy smolné / záznamy z knih smolných města Pardubic*. Hradec Králové 1969.
2. BISINGER, Z. – BISINGEROVÁ, M. (edd.): *Kutnohorský manuál práva útrpného 1521-1571. Práce z Okresního archivu v Kutné Hoře*. Okresní archiv v Kutné Hoře 1987.
3. FRANCEK, J.: *Chlumecké hrdelní příběhy*. Praha 1993.
4. HOFFMANN, F. (ed.): *Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405-1457*. Praha 2000.
5. JÍLEK-OBERPFCALCER, F. (ed.): *Vyznání na mučidlech*. Praha 1937.

6. KYTKA, J. (ed.): *Smolná kniha města Milevska*. Milevsko 1939.
7. LÁNY, E.P. (ed.): *Knihy černé jinak smolné při hrdelním soudu v městě Bystrém od r. 1625*. Liberec 1946.
8. LÁNY, E.P. (ed.): *Knihy smolné založené léta 1588 (Dobruška)*. Liberec 1947.
9. LÁNY, E.P. (ed.): *Smolná jinak černá kniha města Solnice 1569-1721*. Liberec 1948.
10. LÁNY, E.P. (ed.): *Kniha černá jinak smolná města Smidar 1631-1769*. Liberec 1948.
11. MARADA, M. (ed.): *Smolná kniha města Lipníka*. Přerov 1994.
12. MATOUŠ, V. (ed.): *Ortel podle práva*. Výsadní hrdelní právo města Dobrušky pro všechna města a vesnice bývalého panství opočenského a smiřického v letech 1364-1765. Dobruška 1997.
13. NEZBEDA, V. (ed.): *Z dob choceňských hrdelních soudů*. Choceň 1965.
14. PÁNEK, J. (ed.): *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1752*. Praha 1977.
15. PÁNEK, J.: Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách. *Československý časopis historický* 1984, s. 693-728.
16. POHL, J. (ed.): *Kniha černá nebo smolná král. svobod. města Rokycan z let 1573-1630*. Rokycany 1911.
17. PROCHÁZKOVÁ, E.: Hrdelní soudnictví města Berouna v předbělohorské době. In: *Vlastivědný sborník Podbrdská* 32/33, 1987, s. 93-167.
18. PROCHÁZKOVÁ, E.: Hrdelní soudnictví města Benešova v 16. – 18. století. In: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 21, 1980, s. 211-254.
19. RENNER, J. (ed.): *Knihy černé královského města Rakovníka*. Rakovník 1927.
20. ROEDL, B. (ed.): *Smolné knihy města Loun 1571-1725*. In: *Sborník okresního archivu v Lounech, Okresní archiv* 1993.
21. ROEDL, B. (ed.): *Svědectví z morového času: kniha svědeckých výpovědí u městského soudu v Žatci z let 1580 – 1587*. Praha 2003.
22. STRAKA, J. (ed.): *Z táborské knihy černé*. Tábor 1937.
23. ŠINDELÁŘ, V. (ed.): *Hrdelní příběhy táborské*. Písek 2003.
24. ŠTARHA, I. – SKUTIL, J. (edd.): Letovická kniha naučení. In: *Vlastivědná ročenka Okresního archivu Blansko* 1973, s. 81-120; 1974, s. 3-53; 1974-1975, s. 9-46.
25. VAŇKOVÁ, V. (ed.): *Smolná kniha města Dvora Králové nad Labem. Krkonoše-Podkrkonoší*, Trutnov 1972, s. 138-149.
26. VERBÍK, A. (ed.): *Krevní kniha městečka Bojkovic*. Uherské Hradiště 1971.
27. VERBÍK, A. – ŠTARHA, I. (edd.): *Smolná kniha velkobítešská*. Brno 1973.
28. VERBÍK, A. (ed.): *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*. Brno 1976.
29. VEBRÍK, A. – ŠTARHA, I. – KNEŠL, E. (edd.): *Černá kniha města Velké Bíteše*. Brno 1979.
30. VÍTOVÁ, A. (ed.): *Smolná kniha královského svobodného města Rokycan z let 1573-1630*. Rokycany 1994.

Odborná literatura

1. BUTLEROVÁ, J.: *Trampoty s rodou. Feminismus a podryvovanie identity*. Bratislava 2003.
2. ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.): *Dějiny žen aneb evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice 2006.
3. ČECHURA, J.: *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha 2008.
4. DELUMEAU, J.: *Strach na Západě ve 14.-18. století II*. Praha 1999.
5. DIBELKA, J.: K novým možnostem studia trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650-1750). *Český časopis historický*, 2008, 1, s. 19-53.
6. DIBELKA, J.: Tajemství rodiny Hlučných. Obranná strategie žen obviněných z infanticidia. *Dějiny a současnost*, 2007, 9, s. 37-39.
7. DIBELKA, J.: Obranné strategie „zmrhaných“ žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na počátku 18. století. *Historická demografie*, 2007, 31, s. 5-20.
8. DUBY, G.: *Rytíř, žena a kněz*. Praha 2003.
9. FRANCEK, J. – ŠIMEK, T.: *Hrdelní soudnictví českých zemí*. Státní oblastní archiv Zámorsk ve spolupráci s Východočeským muzeem v Pardubicích a Historickým klubem – pobočka Pardubice 1995.
10. FRANCEK, J.: *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha 2002.
11. FRANCEK, J.: *Zločin a sex v českých dějinách*. Praha 2000.
12. FOUCAULT, M.: *Dějiny sexuality*, díl 1: Vůle k vědění. Praha 1999.
13. GOFFMAN, E.: *Všichni hrajeme divadlo. Sebezpřentace v každodenním životě*. Praha 1999.
14. HIML, P. (rec.): Griesebner, A.: *Konkurrierende Wahrheiten. Malefizprozesse vor dem Landgericht Perchtoldsdorf im 18. Jahrhundert*, Wien-Köln-Weimar 2000, *Český časopis historický*, 2002, 2, s. 401-409.
15. HIML, P.: *Zrození vagabunda*. Praha 2007.
16. HIML, P.: Myšlení venkovských poddaných v raně novověkých jižních Čechách pohledem trestněprávních pramenů. *Opera Historica*, 1995, 4, s. 153-194.
17. HORSKÝ, J. – SELIGOVÁ, M.: *Rodina našich předků*. Praha 1997.
18. KLABOUC, J.: *Manželství a rodina v minulosti*. Praha 1962.
19. KLABOUC, J.: *Osvícenské právní nauky v českých zemích*. Praha 1958.
20. KLABOUC, J.: *Staré české soudnictví*. Praha 1967.
21. KREUZ, P.: K charakteristice procesního projednávání trestních případů v českých městech doby předbělohorské. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. – 18. století. Sborník z příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.-22.9. 1995*. Pardubice 1996, s. 63-100.
22. KREUZ, P.: Hrdelní soudnictví města Nymburka v době předbělohorské a jeho výkon. *Právněhistorické studie*, 1993, 33, s. 53-88.

23. MALÝ, K.: *Trestní právo v Čechách v 15. – 16. století*. Praha 1979.
24. MALÝ, K.: *České právo v minulosti*. Praha 1995.
25. MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dějiny státu a práva v Československu do r. 1918*. Praha 1988.
26. NEČASOVÁ, D.: Dějiny žen či gender history? Možnosti, limity, východiska. *Dějiny – teorie – kritika*, 2008, 1, s. 81-102.
27. PINZOVÁ, L.: *Cizoložství, incest a bigamie v raně novověkých českých a moravských městech a vesnicích*. Praha 2006, 160 stran. (bakalářská práce, FHS UK, Knihovna společenských věd T. G. Masaryka v Jinonicích)
28. PINZOVÁ, L.: Mravnostní delikty v rámci manželství. *Trestněprávní teorie a soudní praxe*, část I. Cizoložství. *Kuděj*, 2008, 1-2, s. 5-25.
29. PINZOVÁ, L.: Mravnostní delikty v rámci manželství. *Trestněprávní teorie a soudní praxe*, část II. Incest a bigamie. *Kuděj*, 2009, 1-2 (v tisku).
30. RATAJOVÁ, J.: Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii. *Kuděj*, 2005, 1-2, s. 159-173.
31. RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (edd.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající. Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha 2008.
32. ROEDL, B.: Cestou milosti – hrdelní reversy v praxi českých městských soudů raného novověku. In: *Hrdelní soudnictví českých zemí 16. - 18. století. Sborník z příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.-22.9. 1995*. Pardubice 1996, s. 41-63.
33. ROPER, L.: *Oedipus and the Devil*. London 1994.
34. ROUČKA, B.: Poznámky k mapě hrdelních soudů v Čechách v první a druhé polovině 18. století. *Právněhistorické studie*, 1657, 3, s. 115-135.
35. SCOTT, J. W.: Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *American Historical Review*, 1986, 91, s. 1053-1075.
36. SCHWALLEROVÁ, J.: „Život a čest jedním krokem krácejí“. Čest a každodennost ve Veselí nad Lužnicí. *Kuděj*, 2006, 1, s. 26-45.
37. STORCHOVÁ, L.: Konceptualizace genderu v *Historische Anthropologie*. In *Conditio Humana – konstanta (č)i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretické reflexe v současné historiografii*. Sborník příspěvků z workshopu „Antropologie – historie – teorie“ konaného na FHS UK v Praze dne 17. 11. 2005, Praha – Ústí nad Labem 2007, s. 59-81.
38. ŠŤOVÍČEK, I. et al.: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. - 20. století pro potřeby historiografie. Praha 2002.
39. TINKOVÁ, D.: Předcházet či trestat? Problém infanticidia v osvěcenské společnosti. *Český časopis historický*, 2003, 1, s. 27-76.
40. TINKOVÁ, D.: Naděje a limity osvícenství. Dohlížet a trestat v josefínském Rakousku. *Kuděj*, 2002, 2, s. 33-42.

41. TINKOVÁ, D.: Ilegitimita a nová ekonomie života: svobodné matky a nemanželské děti mezi sociální péčí a kontrolou v osvícenském „Rakousku“. *Historická demografie*, 2003, 27, s. 133-172.
42. TINKOVÁ, D.: *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha 2004.
43. TINKOVÁ, D.: Osvícenství, revoluce a otázka absolutního trestu. *Dějiny a současnost*, 2000, 1, s. 14-19.
44. Van DÜLMEN, R.: *Bezectní lidé*. Praha 2003.
45. Van DÜLMEN, R.: *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001.
46. Van DÜLMEN, R.: *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Praha 2002.
47. Van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl I.: Dům a jeho lidé. Praha 1999.
48. Van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl II.: Vesnice a město. Praha 2006.
49. Van DÜLMEN, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*, díl III.: Náboženství, magie, osvícenství. Praha 2006.
50. VANĚČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu*. Praha 1964.
51. ZEMON-DAVIS, N.: Návrat Martina Guerra – historický výklad. Carrière, J.-C. – Zemon-Davis, N.: *Návrat pravého Sommersbyho*. Praha 1998.
52. ZEMON-DAVIS, N.: Women's history in Transition: The European Case. In: *Feminism and History*, s. 79-104.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Případ *cizoložství* a *incestu* Václava Táborského a jeho ovdovělé sestry Anny Vostalové projednávány u městského soudu ve Velké Bíteši roku 1713

Příloha č. 2: Případ *oboustranného cizoložství* a *soužití* ženatého Jana Plyšky a vdané Dorothy Dytrychové projednávány u městského soudu v Bystrém roku 1672

Příloha č. 3: Případ *cizoložství* ženatého Martina Kosteleckého a svobodné Kateřiny Famfrdové projednávány u městského soudu v Mladé Boleslavi roku 1603

Příloha č. 4: Případ *cizoložství* a *soužití* vdané Mandy Kubové a svobodného mlynáře Jíry Slezáka projednávány u městského soudu v Bojkovicích roku 1658

Příloha č. 5: Případ *oboustranného cizoložství* ženatého Jana Lukšova a vdané Mariány provázený dvojnásobnou vraždou novorozence projednávány u městského soudu v Bystrém roku 1629

PŘÍLOHA Č. 1

**Případ cizoložství a incestu Václava Táborského a
jeho ovdovělé sestry Anny Vostalové projednávaný
u městského soudu ve Velké Bíteši
roku 1713**

STRANA 130

ČERNÁ KNIHA MĚSTA VELKÉ BÍTEŠE

59b

ČERNÁ KNIHA MĚSTA VELKÉ BÍTEŠE

STRANA 131

60a

60b

(60b) Jesus Ma. Joseph
Zase jinší zpráva pro budoucí pamět z strany Mikuláše Svobody, rýchtáře, a Zuzany, manželky jeho, z dědiny Koněšína.²⁸
Pamět strany Václava Taborského, mlynáře záblat-

skýho, a Anny, pozůstalé vdovy po nebož. Janovi Vorského, někdejšího nádeníkovi města Třebíče, vlastní sestry jeho, v příčině spáchaného sprostého cizoložstva a sprzněni kve se tejkající.

Vejpis prvního psaní k slavné pražské apelaci:

Vysoce urození, urození, urození a stateční, urození a vysoce učení, milostiví páni, pánii

Před Vaší Vysoce hraběcí Excel. a Milostí poníženě poslušně netajíme, kterak pominulých časů od pana Jiřího Lamberta, ten čas hrabství náměšťského hejmana, nepochoybně milost. poručení naší milost. náměšťské vrchnosti, Václav Taborský, mlynář z dědiny Záblatí, hrabství náměšťského, se svou vlastní sestrou Annou, vdovou, poddanou města Třebíče, skrz své provinění, jakož bez našeho nehodného předpisování z předložených examínů sub. lit. A, a co on Václav Taborský svému bratrovi do (61a) Třebíče s svou vlastní rukou píše a se přiznává sub lit. B, milostivě vyzuměti ráci, k zdejšímu vejsadnímu právu, kdežto až posavad vězením zjištění zůstávají, dodání jsou. Při tom poníženě poslušně zprávu činíme, že dotknutá Anna, jsouce do domu radního předvolána, se vyznala, že dítě již živý nese. Z tej tehdy příčině Vaší Vysoce hr. Excel. a Mil., kterak v této případnosti dělejíc postupovati máme, za milostivě naučení poníženě poslušně prosíme. Vedle čehož V. V. h. Excel. a Mil. v protekci božskou pokorně a poníženě oddávajíc.

V. V. h. Excel. a Mil. poníženě poslušni
N. N. primátor, purgistr, rychtář a rada ibid., mp.
Z města Velký Biteše d. 2. Septembris 1713.

Examina hledej v palíku za primátorství p. Daniele Geble a spoluradních jeho.

Ze tyto examina, vyznání a svědectví tak skutečně vpravdě a nejníče se vykonaly, pro lepší důvěření pečeti naší obecní menší městskou toho potvrzujeme.

Jenž se stalo v domě radním města Velký Biteše léta a dnův nahoře psaných.

LS
N. N. primátor, purgistr, rychtář a rada ibid., mp.

61b

(61b) Následuje odpověď od sl. král. pražské apelaci: Opatrní přátelé milii! Dali jsme sobě hrdelní otázku vaší Václava Taborského a Anny, sestry jeho, in puncto incestus et simplicis adulterii se tejk., s dostatkem přednosti a po bedlivém povážení uznali, že spíše, nežli bychom k trestu jich přistoupili, z křtících kněh, že oni bratr a sestra jsou, hodnověrně attestatum in authentica forma vzdvíženo, aneb aspoň skrze dva neb tři pod přísahou vyslyšené svědky dobrou povědomost jejich krevnosti mající, to samé doličeno a nám odesláno býti musí.

Pročež podle toho se jak zachovati a našemu poručení co nejdřív zadosti učiníti věděti budete. Dán na hradě Pražsk. 22. dhe měsíce března léta Pane 1714.

J. A. hrabě z Ssafgotze, m. p.
K. J. Kupec z Bilenbergu, m. p.
Opatrným purgistru a konšelům města Velké Biteše, přátelům milým k d.
LS LS LS LS LS LS

(62a) Podepisování k třebickýmu ouřadu v též příčině, následuje odtud odpověď, totiž v příčině krevnosti: Počestní, opatrní a moudří, zvláště mnoho učení a přátelsky milii páni sousedi!

Podle přátelského a sousedského dožadání bylo vyslechnuto soudně několik svědků in puncto stávající pokrevní příbuznosti mezi Václavem Taborským a jeho sestrou Annou, jejichž výpovědi tímto in authentico rádi jsme pořídili a zaslali, přičemž se odporoučíme k dalšímu stálému dobrému sousedství a zůstáváme

62a

naším zvláště mnoho učeným a přátelsky milým pá-
nům sousedům k službám nejochotnější

N. N. purkmíř a zdejší rada.
Město Třebíč, d. 14. April 1714.

Početným; opatrným a moudrým pánům purkmistro-
vi a radním vysokého hraběcího werdenbergského
panství Velké Biteše, našim zvláště mnoho ctěným pá-
nům, Velká Biteš.²⁹

LS

62b

(62b) Dicta festium in causa consanguinitatis mezi Vá-
clavem Taborským a jeho sestře Anna, kteří in puncto
incestus et adulterii Velkým Bitešim arestirovani jsou:

Vyznání Jana Žáka, měštinína zdejšího

Int.

1. „Jak vám říkají, kolik máte let a ja-
kého ste řemesla?“
2. „Znáte-li Václava Taborského a
sestru jeho Annu, kteří v Biteši
v arestu jsou?“
3. „Znali ste také rodiče jejich, jak
se jmenovali a co byli zač?“
4. „Kolik měli spolu dětí?“
5. „Taký-li on Jan Taborský více nežli
jednu ženu měl?“
6. (63a) „Jsou-li Václav a Anna od
jednoho otce a matky, zplozeni a
jak to víte?“

63a

ještě neměli, potom ony jsou všech-
ny zplozeny na zdejším mlejně.“

Vyznání Jana Altmanna, měštinína zdejšího

Int.

Praestito juramento

1. „Jak vám říkají, kolik máte let a ja-
kého ste řemesla?“
2. „Znáte-li Václava Taborského a
sestru jeho Annu, který v Biteši
v arestu jsou?“
3. „Taký jsem rodiče jejich, jak se jme-
novali a co byli zač?“
4. (63b) „Kolik měli spolu dětí?“
5. „Jsou-li Václav a Anna mezi těma
dětmi?“
6. „Taký-li on Jan Taborský více měl
ženy, nežli jednu?“
7. „Jsou-li Václav a Anna od jednoho
otce a jedny matky?“
8. „Co v tý příčině více vám povědo-
me jest?“

Ze na představený otázky takový vyznání následo-

valo, to pečeti naši městskou potvrzujeme. Jenž se stalo in plena sessione senatus města Třebíče d. 12. Aprilis 1714.

Originál odeslán k sl. král. apelaci do Prahy.
L. S. N. N. purgmistr a rada ibid., mp.

64a

(64a) Následuje zpráva k sl. pražské apelaci: (titul) Milostiví páni, páni! Vedle Vaší Vysoce hraběcí Excel. a Mil. pod datum 22. dne pojmínulého měsíce března přítomného 1714 roku milostivého poručení, že Václav Taborský a Anna bratr a sestra jsou, dvouh pod přísahou vyslyšených svědkův dobrou povědomost jejich krevnosti majících, vyřčení a svědomí, pokorně poslušně odesíláme. Při tom před Vaší V. h. E. a Mil. pokorně poníženě netajíme, kterak nadjmenovaná Anna d. 3. Martii běžícího roku do šesti neděl se dostala a syna, jenž podnes v živobytosti jest, na svět zplodila. Pročež V. h. E. a Mil. kterak s nadejmenovaněma delikventy, též s plodem, dálejc se postupovati má za mil. naučení a poslední rezoluci poníženě pokorně prosíme. Vedle čehož V. h. E. a Mil. v protekci božskou pokorně poníženě oddávajíce, V. V. h. E. a Mil. poníženě poslušni

N. N. purgmistr a rada ibid., mp.
Z města Velké Biteše d. 17. Aprilis a. 1714

64b

(64b) Následuje odpověď od sl. apelací s ortelem: Opatrní přátelé milí! Dalí jsme sobě hrdeční otázku vaší Václava Taborského a Anny, sestry jeho, v příčině zaprznění krve u vás arestem zjištěných okolostojně předněstí, a jakož jsme příležitějí ortel nad nimi vynesli. Pročež jim takový při právé vašem publikovati a nad nimi v skutek uvědsti dáti, to pak od Anny zplomené dítě někomu z jejich přátel, aneb kdo by se nad ním smilovati chtěl, k vychování odevzdati věděti budete.

Dán hrade Pražsk. 22. dne měsíce dubna léta Páně 1714.

J. A. Graf Schafgotz. mp.

K. J. Kupec z Bilienbergu, mp.
Opatrným purgmistru a konselům města Velké Biteše, přátelům milým k d.
LS LS LS LS LS LS

(65a) Ortel:

Jménem a na místě Jeho Milosti římského císaře, v Germanii, Spanělich, Uhřích a Cechách krále, pána, pána nejmilostivějšího, president a rady Jeho Mil. nad apelacemi na hrade Pražsk. zřízené a usazené, měšve tu od práva města Velké Biteše Václava Taborského a Anny, sestry jeho, při téměř právé in puncto incestus et simplicis adulterii vězením zjištěných spolu s dobrovolným jich vyznáním se tejk. odeslanou žádostí a hrdeční otázkou v svém plném a bedlivém povážení, na ni toto naučení dávají a z práva nachazejí, že nadotčený Václav Taborský, též Anna, sestra jeho, pro tak těžké přčinění své jiném ku příkladu a ostrachu, sobě ale k zasloužilé pokuté, mečem na hrdele trestání býti mají podle práva.

Tomu na svědomí pečeti J. Mil. cis. a král. k tomuto soudu obzvláště zřízenou jest zapečetino. Actum na téměř hrade Praž. 27. měsíce dubna léta 1714.

J. A. hrabě z Ssafgotz, mp.

K. J. Kupec z Bilienbergu, mp.
A. 1714 d. 22. Junii v domě radním města Velké Biteše v plné radě nadepsaný ortel Václavovi Taborskému a Anně vyhlášen. Však učinil ohlášený recursus pro gratia k Jeho Mil. císař. a král. Trvalo to sistřování přes tři léta.

(65b) Následuje zpráva k sl. král. apelací:

(titul) Milostiví páni, páni! Před V. V. h. E. a Mil.

65b

ponižené poslušně netajíme, kterak po dosáhnutí d. 23. Junii přítomného 1714 na Václava Táborského a Annu, sestru jeho, při právě zdejším zjištěný, odeslaného ortele, takové sme d. 27. vejš dotknutého měsíce jim delikventům publikovati neopomenuli. Po které publikaci oni delikventi od Suam Majestatem recursum pro gratia ohlásili. Pročež J. V. h. E. (titul), vysoce urozeni p. Jan Filip, svatě římské říše hrabě z Werdnerbergu a na Náměšti, jakožto mil. vrchnost, jich se ujíti a při Jeho cis. a král. Mil. nás všech nejmilostivějším pánu, pánu o milost rekurrovati jest račil. Z téj tehdy příčiny V. V. h. E. a Mil. pokorně ponižené k zprávě činíme a mil. naučení, kterak v této případnosti dálejić postupovati máme, pokorně ponižené prosíme. Vedle čehož V. V. h. E. a Mil. v protekci božskou ponižené oddávajíc.

V. V. h. E. a Mil. poniženě poslušni
N. N. purgmistr a rada ibid., mp.
Z města Velké Biteše
d. 1. Julii 1714

66a

(66a) Následuje odpověď od sl. král. apelaci:

Opatrní přátelé milí! Jakož jsme zprávy vaši de praes. 15. běžícího měsíce a léta vyzoomeli, že ten v příčině krve zprzněni u vás arestem zjištěný a k meči odsouzený Václav Táborský a Anna, sestra jeho, k Jeho Mil. cis. a král. o milost se ucházeti oumyslu jsou a k tomu cíli a konci u vás ohlášení učinili.

Pročež zatím s exekuci proti nim pozdržeti a je k tomu, aby co nejdříve svůj spis o milost obyčejným způsobem k tomuto Jeho Mil. cis.-král. vrchnímu právu podali, míti věuěti budete. Dán na hradě Pražsk. d. 19. července léta Páně 1714.

J. A. hrabě Ssafkatz, mp.
K. J. Kupec z Bilenbergu, mp.

Opatrným purgmistru a konšelům města Veliké Biteše, přátelům milým, k d.

LS LS LS LS LS

Odeslaly se spisy jejich o milost k slavné apelaci 24. Julii 1714, odtud k Jeho Mil. cisar. a král. Trvalo to více nežli rok, takže se vědět nemohlo, kde by ta věc pohledována býti musela. Až po dvojm dopisování k sl. apelaci odtud nám missiva poslána jest, kde ta věc k pohledování jest, jakož na druhý straně na tomto listu uzřes.

(66b) Následuje odpověď od sl. král. apelaci:

Opatrní přátelé milí! Zprávu vaši, kdežto se nás, co tak nyní s těmi u vás arestem zjištěnými Václavem Táborským a sestrou jeho Annou činiti jest, se dotazujete, jsme sobě předněsti dali. Na kteroužto vaši otázku vám netajíme, že již hned měsíce března pojminulého 1715 léta naše zaání o milost strany dotčených dvouh osob k Jeho Milosti cis. odeslané jest a my již nyní nic dále s tím činiti nemáme. Pročež další Jeho Milosti cis. nejmilostivější resoluci při též Jeho Milosti cis. a král. kanceláři české dvorské povyhledávati věděti budete. Dán na hradě Pražsk. 9. dne měsíce ledna léta Páně 1716.

J. A. hrabě Ssafkatz, mp.
K. J. Kupec z Bilenbergu, mp.
Opatrným purgmistru a konšelům města Veliké Biteše, přátelům milým, k d.

LS LS LS LS LS
Biteš

Opět to trvalo více nežli rok, až po mnohém sem i tam jak do Vídně, též k mil. vrchnosti dopisování a od ní zase do Vídně, též poslu sem i tam posílání, následovala nejmilostivější císařská resoluci od sl. král. pražské apelaci, jakž naproti uzřes.

67a

(67a) Následuje nejmilostivější resoluci císařská od sl. apelaci:

Počestní, moudří! Protože Jeho císařský a královský Majestát nejmilostivěji udělil milost in puncto incestus u vás zailáovanému Václavu Taborskému a změnil mu zcela zasloužený trest smrti v pětileté opus publicum, a to podle reskriptu de dato Vídeň 10. Jan. běžného roku. Po odpykání má být relegován z kraje, kde tuto neřest spáchal. Bylo však poručeno exekvovat takový rozsudek na Anně Vostalové.

Budete tedy vědět, jak vyhlásit nejmilostivější Jeho císař. král. resoluci a nařízený trest náležitě dáti provést.

Dáno na královském hradě Pražském dne 28. Jan. anno 1716.

Václav hrabě z Kokořova, mp.

Počestným, moudrým, N. N. purkmistru a radě města Velké Biteše v markrabství Morava k doručení.

Velká Biteš

Praes. d. 16. Juli 1717³⁰

A. 1717 d. 17. Julii nadjmenovaném delikventům tato nejmilostivější resoluci v plně radě na rathouse jest oznámena i také exekuci by byla následovala, však mil. vrchnost náměšťská v to se vložila a exekuci stavila. Pročez právo ozavřené k J. hrab. pražské apolaci o vysvětlení další a naučení rekuriovati muselo. Venc Taborský ale od toho dne do díla obecního potržen.

67b

(67b) Následuje zpráva od práva zdejšího k sl. hrab. pražské apelaci:

(titul) Milostiví páni, páni! Po dosáhnutí d. 16. Julii běžícího 1717 roku Vasi V. h. E. a Mil. missiva, tu císařskou a král. nejmilostivější resoluci Václavovi Ta-

borskýmu a Anně Vostalkové, sestře jeho, in puncto incestus při právě zdejším zjištěném, d. 17. Julii nadjmenovaného léta oznámiti dáti sme nepominuli a nadjmenovanou Annou ten dne 27. měsíce dubna 1714 roku vynalezený ortel (tak rozumějice misivám) exekviovati dáti sme chtěli. Však ale jejich hraběcí Excel. (titul) z Werdnerbergu a na Náměšti ut lit. C a D skrze svého hejtmana p. Jirjka Lambertha dopisovati ráci, abychme s exekuci nepokračovali, nýbrž o další mil. naučení rekuriovati. Skrze což nám nemalou k pochybování příčinu dávaji, abychme my v něčem nepochybili. Z tej příčiny Vaší h. E. a Mil. pokorně ponížené prosíme, zdali již jmenovaná Anna Vostalová in conformitate toho dne 27. dubna 1714 roku vyneseného ortele mečem, aneb jen toliko jak Václav Taborský, bratr, trestána bejti má, též zdali my, jakožto poddáni, v takovém a tom podobném poručení na Mil. vrchnost budoucně ohlednutí máme a povinni jsme, by nám v tom milostivé naučení a vysvětlení dáti ráčili. Vedle čehož V. V. h. E. a Mil. do protekci božské poníženě poslušně oddávajice.

V. V. h. E. a Mil. poníženě poslušní
N. N. purgmistr a rada ibid., mp.

Z města Velký Biteše
d. 22. Julii 1717

(68a) Následuje poslední odpověď a naučení od sl. král. pražské apelaci:

Opatrní přátelé milí! Dali jsme sobě zářávu vaší de praes. 29. pojminulého měsíce běžícího léta, kdežto se nás, zdali ta u vás vézením zjištěná Anna Vostalova přece odpravena aneb pro to od vrchnosti vaší učiněné k vám připsání o ní do dalšího našeho poručení poodloženo býti má, dotazujete, s dostatkem přednésti. Načež vám za odpověď dáváme, že ta sama již prv vám odeslaná missiva, kterou ste dle zprávy

68a

vaši 16. dne měsíce července dostali, vám to sama, co učiniti máte, dosti zřetelně na ruku dala, neb považ J. M. cis. a král., pán náš nejmilostivější, v cestě milosti Václavovi Taborskému ten podle našeho ortele dobře zasloužený hrdelní trest³¹ v pětiletí obecní neb panské dílo nejmilostivěji proměnití, jeho sestře ale Anně Vostalové tu žádanou milost odeprítí jest ráčila, nic jiného následovati nemůže, než že on k vykonání takového díla přidržán, nad ní ale ten dle ortele jí vynalezený hrdelní trest v skutek uveden býti musí.

A protož byste byli dobře učinili, kdybyste bez dalšího ohledu na vaše vrchnosti připsání nad jedním i druhým ty tresty, které bezelstně podniknouti musejí, byli v skutek uváděti dali. Což i nyní učiniti a v budoucích příležitostech podobně pozorovati věděti budete. Dán na hradě Pražském 26. dne měsíce srpna léta Páně 1717.

Václav hrabě z Kokořova, mp.
K. J. Kupec z Bilenbergu, mp.
(68b) Opatrným purgmistru a konšelům města Velké Biteše, přátelům milým, k d.

LS LS LS LS LS
Velká Biteš

Dne 17. Septembris 1717 jest jmenovaný Anně smrt ohlášena, dne ale 22. Septembris téhož 1717 roku exekuci následovala a právu zadost učiněno.

Následuje zpráva k sl. apelaci pražské:
(titul) Milostivi páni! Páni! Ponižené poslušné netajíme, kterak vedle Vaší vysoce hraběcí Excel. a Mil. posledního milostivého nám odeslaného naučení a vysvětlení jsme postupovali a nad Annou Vostalovou ten dle ortele jí vynalezeného hrdelní trest ex capite incestus pojminulého d. 22. Septembris přítomného 1717 roku v skutek uváděti dali. Václava Taborského ale, bratra jejího, k vykonání pětiletého obecního neb pan-

ského díla přidržeti neopomineme. Což pro zpravu poníženě poslušně činíme. V. V. h. E. a Mil. do protekci božské poníženě poslušně oddávajíce.

V. V. h. E. a Mil. poniženě poslušní
N. N. Primas, purgmistri a rada ibid., mp.
Z města Velké Biteše
d. 25. Septembris a. 1717

PŘÍLOHA Č. 2

**Případ oboustranného cizoložství a soužití
ženatého Jana Plyšky a vdané Dorothy Dytrychové
projednávaný u městského soudu v Bystrém
roku 1672**

Fol. 18.

Vyznání bez trápení **Jana Plyška** Trutnovského, na puncta níže na něho podané, též **Pavla** krejčího **Hegera z Modrcze** a **Dorothy** kovářky **Dytrychovéj z Limberka** v čem se nesrovnávají, aby sobě do očí mluvili podle nařízení Vrchního práva z Hradu Pražského Anno 1672

Budouc týž Jan Plýšek předešle na Zámku i dole v rathause jako i Pavel Heger z Modrcze a Dorota Dytrychová kovářka z Limberka examinování a v některých punktech sobě na odporu: Jan Plýšek majice svou vlastní manželku a s ní již desatero dítek, ji opustil a chytil se potajemně Doroty kovářky, Simona Dytrycha manželky, ze vsi Limberka, s ní se v Chrastinách scházival a naposledy ji do Slezka do Nisi vloudil a s ní jako svou vlastní ženou mnoho neděl (žil), koně z a ovce též půl vozu ukradl a k tomu všemu Pavel Heger z Modrcze Janovi Plýškovi jak k tomu cizoložstvu, tak i krádeži napomáhal, svodníkem a jeho rádcem byl.

Puncta a otázky

1. Jan Plýšek praví a naříká na Pavla Hegera, že on mu nejprve touž Dorotu kovářku schválil, že on ji prvé neznal a na to mysliti neuměl a tam za ní choditi a ji sobě vyhlížeti měl, aby ihned umřiti měl náhle, kdyby Pavla Hegera z Modrcze ponuknutí a schválení jemu ji nebylo.

Odpovědi nato jejich

1. Proti tomu Pavel Heger, krejčí, ponejprve velmi tuze odporoval, ale potom, když mu Jan Plyška přece do očí mluvil, že mu týž Pavel kovářce psaní psával a sám je donášel, kovářky Janu Plyškovi a zase Jana Plyška kovářce; schvaloval, že jest roztomilej člověk; proti tomu Pavel odpovéděl, že jest žertem mohl mu některé slovo časem říci, ale že jest jemu ani jí kovářce nekázal zle činiti a spolu v přečin vcházeti.

36

37

řici, ale že to mluvil spássem, však že jest toho jak živ neudělal, aniž mni dokud živ bude žádnému to činiti.

5. V tomto punctu taktó se Pavel Heger priznává, že jest jednu sukni zelenou od Mathesa, chlátova syna, koupil a za ni mu 1 Reg peněz a něco peněz dal. Za ostatek rukavice a za čepičku témuž Mathesovi ušil.

jaké zkrácení učiní, že ho také vypáliti může proto, že jest se ho bál, aby mu také neuškodil

5. V tom se též nesrovnávali: Jan Plyška zase vyznává na Pavla, že od jedlovskéjch pašolky obilí kradené hospodářům i šaty kradené přijímal a za to jim zase palený nosil a dával, ale Pavel tomu na odporu jest.

Dorotha kovářka v prvním Examinatu v tom se s Janem Plyškem a Pavlem krejčím nesrovnávají:

1. Dorotha kovářka se priznává, že jest s Janem Plyškem prvé než do Slezka ušli 8 krátě toliko činiti měla a pokazde v poli a potom, když s nim do Slezka ušla a tam osum neděl byl, v tom čase ze všeho spamatováti a počísti že nemůže, kolikrát s nim činiti měla a zle živa byla, ale Jan Plyšek tomu odporoval a se priznával, že za tento všečen co se s ní seznámil i když s ní na Slezku byl toliko 8 krát činiti měl.

Fol. 20.

2. Potom, jsouce spolu puštění všichni tři: Jan Plyšek, Dorotha kovářka Pavlovi Hegerovi do uší mluvili, že jest on toho všeho zlého mezi nimi největší příčina, že je spolu sváděl, schvaloval, psaní psával, i sám je kovářce donášel, též po své matce poslal a jejího muže nanejvýš oškřivil a potupoval. Zato, že ona matce Pavlovej dala sukni soukenou a jednu knihu. Ittem, že toho koně pomáhal Plyškovi k ukradení, kterého Plyška jednomu sousedovi v Modřci, Tomášovi ukradl; témuž Pavlovi Hegerovi na poručení Jana Plyška, že mu trinkeltu 1 Ržisky Tolar dala.

39

2. Tak jak předešle, tak i nyní tomu Pavel krejčí velmi nejprve odporoval, že jest od Jana Plyška a od toho markytandra s pohružkou přinucen byl, ale Jan Plyška zase jemu do očí mluvil, že jest Pavel toho půl vozu prošpěhoval, proti nim v cestu šel, na ně čekal na polišskéjch polích a když dlouho nepřijeli nemohouc jich dočekati že domů šel a tím způsobem, že oni museli za nim do Modřce jeti neb sami nevěděli, kde ten vůz jest. Naposledy se Pavel přiten půl vozu ukradnou a pro něj že se zastávi.

3. Nemohouc odepřít, k tomu se Pavel Heger naposledy priznal, že jest pravda, že u něho Jan Plyška jednu noc a dva dni byl, než toho koně ukradl a do vsi Lauterbachu k Mittelwalde dovedouc, jednomu handlíři Winigerovi za 8... prodal; a nyní, když se to prodal, též sedláč z Modřce poroču šel, od toho handlíře vyplatil a jeho to vyplacení a cesta 10... 21 k stojí.

4. I budouc spolu svedeni, Pavel krejčí Janovi Plyškovi ve vsi mluvil, že jest pravda o tom bohatém tkalci, že se Jan Plyška jemu priznal, že jest jej vypálil a kdo by mu co v Modřci ublížil, že mu tolik udělati chce; Jan Plyška po nejprve tomu nanejvýše odporoval, ale když Pavel na svém stále stál i jednoho sedláka z Modřce, totiž Davida, mu představoval, tehdy na to odpovéděl, že i to mohl někdy

2. Jan Plyšek o tom půl vozu Jiržíkovi Nejbaurovi ze vsi Jedlověj ukradením na Pavla svádí, že on toho půl vozu prošpěhoval a do pole vytlačovati pomáhal a za to prošpěhování a vytlačování, že mu 45 krejč. dáno, ale Pavel tomu odpíral, že to z mušeni činiti musel a že mu nic dáno, nejmí a Jiržík Nejbaur a Andreesem rychtářem Jedlovským a Jakubem Kovářem prosvědčil, že jest mu vzat a že byl zánovní, kterejžto půl vozu, že jej 10 fl stál.

Fol. 19

3. Stran koně v Modřci ztraceného se nesrovnávali též; Jan Plyška pravi, že z navedení Pavlova téhož koně ukradl a číhajíc na téhož koně u Pavla, pokradmo 2 dni a 1 noc se zdržoval, až toho koně Pavlovi za 3... dal, ale Pavel všemu nejprve odpíral.

4. V tom se též nesrovnávají: Pavel vyznává na Jana Plyška, že jest se mu priznal sám, že jednoho bohatého tkalce na Slezku vypálil a potom o tom tak vyjádřil, že toho, kterému Jan Plyška svou živnost prodal a potom nepřejic mu té živnosti, že jej zase vypálil, s hrozným knutím mu odporuje ním. Dále Pavel více naň pravi, že Jan Plyška pohružku učinil, jestli mu kdo v Modřci

38

N á l e z : Jménem a na místě Jeho Milosti Římského Císaře, Uherského a Českého Krále Pána, Pána nás všech Nejmilostivějšího Vicepresidenta a rady Jeho milosti nad Apellacemi na Hradě Pražském zřízené a usazené, měvše sobě tu od Vysoce Urozeného Pána, Pana Maximiliana Walentina Svaté Římské Říše Hraběte z Martinic Pána na Hogensdorfě, Plánici, Prunnersdorfě, Bystrým, Widziczyczych a Gattersdorfě, Jeho Milosti Římského Císaře, Uherského a Českého Krále skutečně tajné rady komorníka Královského místodržícího a Nejvyššího Hoffmistra v Království Českém, Jana Plyška, Doroty Dytrychové kovářky a Pavla Hegera krejčího pro spáchané cizoložstvo, zlodějstvo a jiné nepravosti při právě městys Bystrého vězením zjištěných spolu s dobrovolným vyznáním jich se dotýkající, odeslanou žádost a otázku v mém pilném a bedlivém povážení, Vám toto naučení dávají a z práva nacházejí, že nadjmenovaný Jan Plyšek pro takové své rozdílné těžké přičinění předně třikrát až k místu popravivšímu na rozdílých místech metlami mrskán a potom jak on, tak i Dorota Dytrychová, kováře limberského žena, mečem na hrdle ztrestáni býti mají. Neměně Pavel Heger, krejčí, za půl léta v vězení zůstávati a v tom čase na obecním díle v poutech a železech pracovati povinen jest podle práva. Tomu na svědomí pečeti Jeho Milosti Císařskou a Královskou k tomu soudu obzvláště zřízenou jest zapečetěno.

Acctum na Hradě Pražském v auterý po neděli Jubilate 10. dne Měsíce Máje léta Páně šestnáctistého sedumdesátého druhého.

*Jan František Hrabě
z Wrzba, Vice President*

J. Wacslaw Sreppl m. p.

Fol. 21.

Slovůtný hejtmane a opatrní věrní milí.

Příležitě vám odsílám Ortel Apellace, kterýž Janovi Plyškovi zjevně přečten býti má. Já ale z Milosti a milosrdenství trestání jeho tak dalece, jak svědomí mé dopouští, znen-

40

suji a takto nazývají: aby dotčený Jan Plyšek bez mrskáni k místu popravivšímu veden byl, tu potom, bude-li chtíti, může se ještě jednou zpovídati a potom ať se mu mečem hlava setne.

Actum w Praze dne 7 Junii Anno 1672.

Maximilian Hrabě z Martinic

Druhé psaní

Slovůtný Hejtmane a opatrní věrní milí.

Příležitě vám odsílám Ortel Apellace, kterýž Dorotě Dytrychové, kovářce, v přítomnosti Šimona Dytrycha, manžela jejího, na place v městys Bystrým přečten býti má. I jestli po přečtení tétož Ortele dotčený její manžel, že těžké provinění její z gruntu srdce svého jí odpouští, aby pro vychování dítek jich jí život darován byl, zjevně a snažně prositi bude, tehdy buď jí z milosti mé život darován, však na místě hrdla ztracení ať nejmeněji jednu hodinu při pranýři, metlu v rukou držíc, stojí a potom ať biřic od ní metlu vezmouc spálí, nato ať ona kleče manžela svého co nejhorlivěji odprosí, jemu za zachované živobyti děkuje a polepšení co nejhorlivěji slíbí, potom ať manžel její jí za ruku vezme, s ní do kostela jde, tam ať se spolu Pánu Bohu pomodlí a potom ať sobě ji s Pánem Bohem domů vezme.

Acctum w Praze dne 7 Junii Anno 1672

Maximilian Hrabě z Martinic

Fol. 22.

41

PŘÍLOHA Č. 3

**Případ cizoložství ženatého Martina
Kosteleckého a svobodné Kateřiny Famfrdové
projednávaný
u městského soudu v Mladé Boleslavi
roku 1603**

činiti. A ještě sem toho času byla pannou. A zase mne potom vsadili a dali zmučiti na Novým městě Praze.

Svedená útoči na zapírajícího svůdce

SmolBol. 65^a–66^b.

Mladá Boleslav, 22. říjen 1603.

Léta 1603 v síředu po svatým Lukáši, evangelistě (psáno: -sty) Páně, Kateřina, dcera Famfrdova, v přítomnosti Martina Kosteckého vyznala před trápením:

„Jest tak, že sem zle živa byla s Martinem Kosteckým“ — prosíce ho pro Boha, aby toho nepopíral, nýbrž raději k tomu se přiznal a na přípověď svou se rozpomenul, kterak jest jí se zamlouval jednou i druhý, když jí k tomu skutku a vůli své přivésti chtěl, že jí sobě za manželku vezme, jak jen s svou ženou se rozvede. To k svý duši brala.

It.: „Chodil si za mnou a vyhaněl si dívku, která u tebe bejvala, kdyžs ten skutek se mnou činil na loži, že by uslyšela.“

It.: Činil si ještě se mnou ten skutek na lavici u kamen, když jsem z vězení vyšla.

It.: Říkával si mi vo svý ženě, že si s ní za noc třikrát i čtyřkrát činiti jměl; že jest nesytá žena.

It.: Slibovals mi, že mně sobě za svou vlastní manželku vezmeš, jak se s ní rozvedeš, a jestliže nám co Pán Bůh spolu dá, že toho nezaškodíme, ale to že chovati budeme.

It.: Vzkazoval si mi po šenkýři Srbovi, abych v své řeči stálá byla a na pacholka pravila.“

261

láše šikovali, kteréhož nyní za manžela mám. Jak pak, souc již tak velmi těhotná, vlezla sem na maštal, chtějc telatům sena nabratí, upadla sem z té maštale dolův a tak sem se urazila. A to dítě sem pak [35^a] před večerem měla mrtvý a chovala sem je v truhle v komoře až do 2 neděl. A muži svému sem o tom nesměla nic pověditi pro přátele jeho.

Zdání.

Poněvadž jest nadepsaná Kateřina Praunka pro ten hřích, kteréhož se tu proti přísné zápovědi božské (s Pavlem pacholkem cizoložně živa souce) dopustila, vězením šatlavním, v kterémž mnoho týhodněv trvá, dostatečně k vejstraze jiným vytrestána jest, z té příčiny, chce-li jí muž její to její provinění odpuštíti a jí k sobě přijmouce s ní v manželství bejti, právo jí toho přejí.

Vězněná žena a rychtář

SmolTáb. 78^a b.

K tomu se znám, že sem peníze pobrala v Praze na Novým městě. Vzala sem je s pytlíkem a seděla sem pro ně na Vyšehradě v kládě do třetího dne. A ten rychtář vyšehradský měl se mnou činiti tam v tom vězení a potom mne vypustil s toho vězení a kázal mi ujíti pryč.

[78^b] A já ušla sem. A na Novým městě tu v Praze žala sem. A voni mne vzali a ptali se mne, kterak sem vyšla z toho vězení. A já jim tak pravila, že jest mi kázal rychtář ujíti, měvši se mnou

260

Martin Kostelecký odpověděl na to, že jest jí vzka-
zoval, aby mluvila to, co pravda jest. „A já sem
(přej) nepostačil lotrův pryč od tebe honiti.“

Zase Káča řekla, že to pravda žádá není. „Zdali
nevíš a se nepamatuješ, že jest kuchař ležel a tys
chodil po mášauze z pokoje svýho, aby mohl vidět,
až kuchař vodejde, a nedals mi z pokoje vyjítí.

It.: Mezi vězněmi si mluvil, že na mně naložís
dvě libry svíček, budu-li na tě praviti, jináč ne-
mluvím, a že mně vopáliti [65 b] dás jako nákýho
špalka.“

Tomu Martin Kostelecký odepřel.

It.: „Ó ký si mně raději zabil, nežli si mně
k tomu přivéstí mě! Proč si to mi mluvil, že
upadnu pod kůň? Dokud sem pravdy nemluvila,
dotad si mi jísti dával zde u vězení, ale jakž již
pravdu mluvim, nic mi nedáváš.

It.: Víš, co si mi mluvil vo pacholkovi a navozo-
vals mně, abych řekla, že pacholek tím skutkem
jest vinen, kterej utekl pro sekuru vod pluhu. Ale
není žádnéj jinej tím skutkem vinen, než ty sám!
A neví také na mně žádnéj nic zlýho, než k čemu
si ty mně toliko přivedl. A mluvil si mi, že raději
svou manželku vopustíš, nežli by mně vopustil.
Však si ty (přej) dobrá hospodyně!“

Proti tomu Martin Kosteleckej to za odpověď
dal: „Lžeš zoumysla! Jak jedna, tak druhá, vobě
ste dobrý!“

It.: „Rozpomeň se na ta slova pro Boha a rozpo-
meň se na svou milou krev! Dej se na pokání a na
milost Pánu Bohu a pánům!“

Martin Kosteleckej k tomu řekl: „Dej mi pokoj!“
It.: „Viš vo tom dobře, můj milej Kosteleckej,

262

co si mluvil. Běda tvý duši bude! Ó ký siž ty mně
raději na tý posteli zabil nožem, což abych já jměla
pro tebe z světa sjítí! K jaký si ty mně hanbě i mou
milou sestru přivedl! Rozpomeň se na svou krev!
A co mluvim, pravdu mluvim, že sem s tebou, můj
milej Kosteleckej, toho skutku se dopustila a s žád-
nejm jinejm, to k svý duši беру, na tom i umřítí
chci. Rozpomeň se na to dětátko a krev svou!“

Martin Kosteleckej řekl: „Dej pokoj, kurvo! Já
sem nestačil vojákův a lotrův od tebe honiti.“

It.: „Není to žádná pravda! Raději rozpomeň se
na to, žes mi říkával, jestliže nám co Pán Bůh spolu
uadělí, [66 a] že budem říkati, bude-li syn, Jan,
pakli dcera bude, Anička, po tvejch ditkách, které
si s neboškou Salomenou, manželkou tvou prvnější,
jměl. Prosím tě pro Boha, nepřivozuj mně k takový
těžkosti! Však není žádného jímého krev než tvá!
To k svý duši беру, abych ihned umřítí jměla. Pro
Boha tě prosím!“

K tomu Martin Kosteleckej promluvil, že to
žádná pravda není.

I maje mistrem popravním trápena býti, k žá-
dosti její lhůta za dvě hodině k rozmyšlení obojí
straně jim dáno bylo s napomenutím, aby se roz-
myslili dříve, nežli by trápení na tu Kateřinu do-
czeno (!) bylo.

Zase při navrácení pánův dáno oběma napo-
menutí. Martin Kosteleckej dal za vodpověď: Co
se konati má, aby se konalo.

Na trápení k tomu ke všemu, co jest koliv mlu-
vila, znala se, že to pravda jest a jí skrze Martina
Kosteleckého pekelná křivda [se] děje, tak že skrze

263

něho třebaš i z světa sjíti musí, promluvíš k němu: „I k čemu si ty mně, Kostelecký, přivedl! Nenadála sem se tý hanby. Ó co ty máš srdce těžký a vočarováný od tý tvé děvečky! Nenadála sem se toho, smutná, nebohá žena! Již se vyznávám ze všech hříchův a na milost Pánu Bohu i pánům dávám, že s žádnějm jinejm toho sem skutku nedopustila se, než s tebou, Kosteleckej! Směla bych na to třeba i krev Páně přijímati, že to vpravdě tak jest. A to dítě vlastní že tvý jest, jináč není. A že tomu jeho odporu místa nedávám, toho tímto trápením dotvrzuji a dotvrđiti chci. Rozpomeň se pro Boha, Kosteleckej, ale na tu tvou vlastní krev, nebo tvá vlastní jest. Na tom i umříti chci.“

Po trápení, když jí již povodlehčeno od mistra popravního bylo, vyznala:

[66 b.] Že Zacharyáš Kotek jí k tomu navozoval, aby na pacholka toho pravila, tehdáž, když v šatlavě seděl. A jednou do příkopu že jesti přišel a ji tolikéž napomínal.

It. že jest věděl, že u Martina Kosteleckého, když z vězení na rukojmě puštěna byla, zůstávala a k němu chodila.

Každý po devětkrát

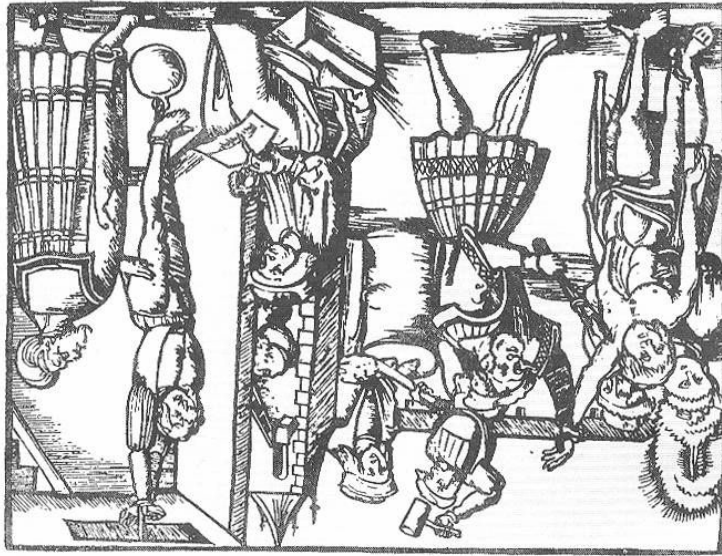
SmolTáb. 66 b.

Tábor, 17. leden 1571.

Jan Nádeníček, souc tázán na trápení, vyznal jest toto *):

*) Podáváme jen malou část obsírného vyznání.

Několik způsobů mučení.
Palení, utmání ruky, zavěšení. Dřevoryt z knihy Latenspiegel (Augsburg 1509), otištěný od H. Kienzle, Deutsches Leben in Vergangenheit in Bildern, Jena 1908, obr. 373.

PŘÍLOHA Č. 4

**Případ cizoložství a soužití vdané Mandy Kubové
a svobodného mlynáře Jíry Slezáka projednávaný
u městského soudu v Bojkovicích
roku 1658**

do potazu Vašich Milostí přikládáme a jsouce tomu od Vašich Milostí v létu 1651 a dne 26. Aprilis vynaučení, že trestání na cizoložníky právo světské ortelovatí a lehpovědi vynášeti má, k tomu těchto časů velice mnoho a často se děje, že z lehkých příčin manželky od muže a muž od ženy odcházejí. Tuto pak zjevný a makavý cizoložstvo jest, kteréž kdyby se tak lehce (46b) přehlídali bez trestání mělo, že by hřích proti Pánu Bohu a nemalá nečistá svátosti datí bez trestání činěna byla, pročž Vašnostech synovský a poslušně žádáme, že nám z podstaty práva vyššího naučení, jak bychom s tímž přestupníky božího přikázání (dle pořádku práva) procedírovati mohli, po tomto poslu odeslati sobě stížití nerátíte, tak abychom takový naučení ještě majíce, o tom obzvláštní poručení do svátku k rukám J. H. E. do Brna po schválení poslu odeslati mohli a za tím podle něho jaká rezolucí nám dané jak postupovati věděli. Čehož více Vaším Milostem svými poslušnými službami odsluhovati zamlouváme, k další lásce a přízni právní se poroučíme a očekávajíc oučinnlivé odpovědi, od Pána Boha na všem dobře a šťastně se jmiti vinšujeme. Datum v městečku Bojkovicích dne 5. Junii 1658.

Examen.

Léta 1658 dne 5. Junii examinováni dva věžnové při právě městečka Bojkovic u vězení příčinou patrného cizoložstva zůstávající, kteříž podle interrogatorií tázání jsouc, dobrovolně se vyznali.

Manda, manželka Jana Kuby v Mistříně.

1. Příčina rozloučení a odchodu od manžela svého toto oznámila. Že jí klnul zlymi slovy, když pravil, že má černý v hrdle. Item kdykoli se pěkně přistrojila, třebas i do kostela, jí vyčítal, že jiný muže po straně má.
2. Přiznala se, že dvakrát od něho odesla. Jednou do Čejče k švagrovi, kdež v cestě že jí sám druhý zhoneš pod pustými vinohrady a na týž cestě čtyřkrát jí obuškem udeřil a tak jí zase domů dohnal. Podruhé v tým dni dckonale se ho již zhostila a dosavad se k němu nenavrátila. A jak to učinila, že již tři leta minuly o velikonoci.
3. Odejdouc od něho, chočila po svý vůli. Nejprve za Vyškov do Švábenic, kdež půl druhého léta u Tomáše Lachovského byla v podružství. Odtud do Žeravic přišla na vazku, a tu se s ním seznámíc, jeho se přichytila a mužem svým jmenovala. A to že bylo lonského roku. O muži svým, aby živ býti měl, že mu nepověděla, až čtvrtý den když sebou byli, avšak doložila, že byl hrubě nemocen, když od něho šla, křlovi, neumřel-li jest. (47a) Za kteroužto řeči hned spolu z Žeravic odesli až do Bochoře za Kroměříž a tam jsouc nemocna, dal jí doviziti do Troubek k Tovačovu, kdež mu syna porodila, avšak že nebyl časný, ani křtu svatého nedošel. Odtud že šli do Němčiček k Hustopečím a tam se muž její o nich dověděl a do vězení oba vziti dal.
4. S manželem svým že málo něco přes 9 týhodně byla, avšak když tak jeden druhého proklínal, on jí a ona jeho, že raději od něho odesla. A že jeho v Němčičkách prosila, aby jí k sobě vzal a do vězení nedával. Protož nyní bude-li jí chťiti na milost přijíti, dobře že ho chce poslouchati, pakli její krve žádá, poručeno Pánu Bohu. Až potud její dobrovolné přiznání.

71

(46a) Žaloba na Mandu, ženu Jana Kuby z Mistřína, v příčině zrušení stavu manželského, odjiti od něho a hříchu cizoložstva provedení anno 1658.

Slovoutné a vzácné počtivosti moudří. Vašnostech tímto svým psaním ve dnech těchto předcházejících slavnost veřejně zaměštkáváme, synovský prosíme při Vašnostech omluvení býti, poněvadž opět příčina obzvláštní se nám poskytla, kteráž žádnými feriami se nezamezuje, totiž že dostanouce se do vězení našeho dva zoumyslní a vědeckí cizoložníci, v něm až dosavad zůstávají, totiž nějaký Jíra, syn Tomáše Vajdy ze Pšova, dvě míle za Ratiboří, a Manda, dcera Petrova a Davidova z Žarušic, manželka Jana Kuby, poddaného J. H. Ex. P. P. N. milostivého v dědině Mistříně, kteréž dvakrát od něho odesla. Jednou jí dohonic zase do domu svého jí přivedl, kdež toliko tejen při něm zůstávajíc zase pryč odesla, sem i tam se toulala a v Žeravických chlapa výš jmenovaného se chytíc, prostopás a cizoložství provodila a plod s ním měla (jakž dobrovolné přiznání jejich obou vysvětluje), takže tři leta v tom nešťastným způsobu manžela její minuly velikonoci zůstáváje, když se dozvěděl, že v Němčičkách u Hustopeč na panství čejkovským se nacházejí, jest tam šel a je vězením opatřiti dal. Kterážto jsouce odtud sem odeslaní (ačkoli soldáti, jenž u Vašnosti v městě Brodě ložňovali, odnětí jich vyslaným byli učinili) ku právu našemu s jistým vědomím a poručením J. H. Ex. pana hraběte našeho milostivého (titul) oddáni jsou. Kdež tak poslušně činíme a dobrovolně přiznání jejich, co tak o tom zoumyslným nenáležitým se sítí a obcování svým před námi oznámili, netajíce

70

Jíra Slezák, syn Tomáše Vajdy ze Pšova za Ratiboří.

1. Přiznal se, že když přišla samotářka na vazku do Žeravic, domníval, že je vdova svobodná, proto ji zamiloval.
2. Na čtvrtý den, když již spolu na jedny straně a tovarychu byli, pověděla, že jest muž její sice živ, ale že byl hrubě nemocný, když od něho odešla, protož že neví, jak s ním dosavad, poněvadž na třetí rok ho již neviděla.
3. Z Žeravic po zamluvení se sobě ihned odešli do Dědkovic, odtud do Bohoře, potom do Lověsic, cdtud do Troubek, kdež mu pachole porodila, však křtu nedošlo.
4. Omysl měli, když se dověděli, že by manžel její živ nebyl, aby se teprva spolu oddali a do smrti sebou byli, knězem katolickým.
5. Manžela jejího že neznal a nikdy ho neviděl a nemyslí na nic zlého, aby mu učinil, až když do Němčiček přišel a do vězení jich dal.
6. Z toho hrůchu že chce pokání činit a jeho hraběcí Exelenci žádat, aby jej za poddaného přijíti ráčil, že se chce spravedlivě žít, poněvadž k vrchnosti jeho jest se jemu daleko hlásit a neví, stála-li by o něj, nebo otec jeho byl svobodný a žádnýho pána neměl a již pět let na Moravě jest. A to všecko, že pravda jest, přijímá to k své duši.

Odpověď od vyššího práva na týž psaní.

Přízeň naši vzkazujeme slovutným páni přátel, od Pána Boha téhož zdraví a mnoho dobrého Vám žádáme. Co se žádosti Vaší v spisu i také s examenem inkludrovaním osob dvou v velikým cizoložství se nacházejícím tkne, tomu všemu dobře vyrozuměli. Kdežto ačkoli v tyto feriální před hodem božím předcházejícími dny nám se podává, však poněvadž zrozumíváme, že od J. V. hrab. Exelenci, vrchnosti Vaší milostivější (titul), poručení máte, že byste touž věc ještě před hedy božími v známost uvedli, protož Vám v tom za zlý nemajíc, zatím toto naučení dáváme. Předně nedokládá se v spisu Vašem nic, zdali Jan Kubů touž Mandu pannu, anebo vdovu sobě za manželku byl pojal, potřeby se vyzvěděti, jaký život ona taky (47b) přechtím vedla, nebyla-li nějaká smilnice. Pakli ne, poněvadž muže pořádného měla, proč hned tomuto, když jí v tom pohledával, neoznámila, až teprve 4. dne po jejich sňití. Jest v poděření, jakž se to mnoho stává, zdali skrze nějaká kouzla, vídouc jeho mladýho k sobě nepřivábila a potom, aby jí nemohl prázen býti, toho nespůsobila. Item neusilovala-li jest o muže svého vlastního bezhrdlí aneb zdali s tímto nikdy nenastrojvali aneb sama nějaké oklady jemu vztahující se k smrti nečinila. Item také, nebyli-li jsou pokoutně, třebaž od některého predikanta, oddávání, nebo podle práva jest rozdlí cizoložstva a rozdlí živýho muže s jiným se oddáti, ač to oboje protiv prikázání božím a všelijakému právu čelí, toliko že vždy jedno z těch tížeji trestáno býti má podle práva. Jako také, co se téhož Jíry dotýče, když jemu taž Manda oznámila, že má muže, zdali jí pofej zanechati a opustiti minul anebo z pouhého zoufalství a dobrovolně s ní takové cizoložstvo provozoval. Pokudž by se z těch věcí, které vyhledati mohly anebo v poděření upadly, bude potřeba, aby byli oba outprným právem tázáni, snad by se mohlo i na něm vyhledati, že již prve něco tomu podobného učinil anebo nemá-li také manželky své a tejtó proč byl neodešel. I ačkoli již podle tohoto dobrovolného jejich vyznání oba dva zasloužili mečem ztrestání, avšak jsouc

týž Jíra mládek, něco i v začátku v nevědomosti, že ona muže má, a něco z nedorozumění věku svého mohlo by se jemu přičísti, že by milostí dosáhnutí mohli, což vše, když se v podčanstí J. V. H. Exelenci uvede, v milostivý vůli zůstávati bude. Zatím pak, dá-li Pán Bůh, po svátčech, když se při nás ohlásíte, místnějšího naučení dosáhnutíi moci budete. Což Vás zatím k odpoutí netajíc, ochrana Pána Boha se všechněmi námi rač zůstávati. Datum v městě Brodě Uherským dne 6. Junii anno 1658.

Vám volní sousedé purkmistr a rada města Brodu Uherskýho.

Paměť stížností a zpráva Jana Kuby, manžela týž ženy 7. Junii.

1. Že jí nikdy neublížil, nebil ani neproklínal, a co se s ním zešla, neví, aby jednou v kostele byla a ani jaký život její přešle byl, nic nevěčiči, nežli zůstávající v stavu vdovským a potřebující manželky, s radou lid-skou, slyšice o ní, že vdovou jesti a svobodná, jí sobě k manželství zamyslul a panu faráři kyjovskému k týmuž manželství potvrditi dal, omyslu jsouce čó smrti jí neopouštíti.
2. Že s ním toliko od masopustu přes půst byla a dvakráte od něho odešla. Jednou jí k sobě zase obrátil a upadnouce (48a) v těžkou nemoc, z níž sobě netroufal vyjíti, jeho opustila a dokonce se zhostila, takže jej kdo opatrovati neměl, krom dětí jeho.
3. V tom času, chtějice jí pěkným způsobem chbrátiti, na rozdlílných místech jí hledal, do Švábenic i jinde chodil a nemalou outratu vynaložil, avšak se jí dopřati nemohl, až léta přitomného, když mu dobrí lidé oznámili, že v Němčičkách na gruntech hodoňských jsou, tam šel a je vězením stížil.
4. Ačkoli jej v Němčičkách prosila, aby jí na milost přijal a do vězení nedával, že ho chce poslušna býti, avšak na to že svědky má, přisezně osoby, že tcho Jíru trošovala, aby na její prosbu nic nebal, že mu slubuje, že zase od něho očejde a za ním, kdekoliv se ho bude moci dopřati, že přijde.
5. Že od ní pouští žádat, aby nebyl k tomu nucen, že by jí na milost přijal, nežli cokoliv právo podle sentencí a dobrého svědomí ortelcovati bude pro průchod spravedlnosti, na tom přestane a dosti jnití chce.

Manda, žena Jana Kubovýho, 12. Junii se přiznala dobrovolně.

1. V čas vpádu lidu švédského dostala se do Hluku a jsoucí pannou za Jana Zkulika se vdala a tam 4 léta s ním zůstávala, majice spolu dvě děti. Po smrti jeho šla do Damborčic, tam celý rok se zdržovala, při dle vino-hradním v létě, v zimě pak lidem přadla anebo šila. Odtud po roce se do Sobulek dostala k Kotličovi, kdež Jan Kubů přijel a skrze lidi jí k man-želství namluvil, kdež ačkoli hrubý mysli k němu neměla, však předece k zdávání do Kyjova k p. faráři s ním šla a oddati se dala.
2. Jedna žena Petra Míše z Malého Kunvaldu u Milotic že jí nějakými zelinami myla, ale neví, jaké jsou, po kterémžto zmytí již žádného místa v tem domě neměla, nežli chut k spíš bude moci, aby z něho vyběhla. Pročež vídouce, že nemocný jest muž její a za ní jíti moci nebude, od něho odešla.
4. Odejdouc od muže svého, šla do Žarušic, u starýho kostela za některý den se zdržovala, potom do Švábenic šla, tam dvě léta zůstávala, přádem

poslání. Pročez jsouce p. purkrabí milostky k examenu tomu vyslán, jako i p. ourředník zdejší a p. Samuel Polanský, vše z poručení J. H. Ex., a manžel její dne 7. Junii tolikž na zánek zdejší se dostavil a tu způsob, v jakém stavu jí sobě za manželku vzal a jak se k němu chovala, s žalostí vysvětlil, tolikž k čemu se oba v nynějším examenu přiznávají, to všecko na obzvláštní parti do potazu Vašnostem pro světlé vyrozumění odsíláme. Majíce pak to, co z dobrého svědomí a podstaty právní za naučení nám dáno bude, do Brna k rukám J. H. Ex. a vzhlídnuti se do toho po nashválním poslu odeslati. Vašnostech poslušně a synovsky žádati nepřestáváme, že nám (49a) z podstaty slavného vyššího práva (dle zámlavy Vašnostech) místné naučení uděliti sobě stíží neráčíte, tak abychom dostanouce rezoluci od J. H. Ex., mohli tej způsobem, poněvadž se s tím prodlužuje a sousedi při šerhovni ve dne i v noci vartu držeti musejí. Kdež jsouce tej doufálnivosti, že žádost naše místné oučinnosti česáhně pro naše povinné synovské poslušně a příjemně odsluhování, s tím Vašnosti v mocnou ochranu boží a sebe k další lásce a přízni právní poručena činíme, zůstávajíce

Vašností poslušní právní synové každého času k službám volní purkmistr a konselě městečka Bojkovic

Odpověď od vyššího práva na týž psaní, dané dne 18. Junii.

Přížen. Ačkoliv se v tom pamatujeme, že před božími svátky na žádost Vaši v příčině těch dvou osob z cizoložství nalezených naučení ste pohledávali, takže nyní znovu z examenu druhého obšírnějšího dorozumíváme, že muž vlastní tejž Mandy, dovědouce se, že s týmž souložníkem po světě se toulala, je vězením zaopatřiti dal a ku právu bojkovskému podání jsou. Kážežto podle práv J. M. C. a prikázání božho Nezemlíně to nacházíme a nalézáme, aby oba mečem ztrestání byli a zahrabáni, nebo na vlastní přiznání průvodů dokonalejších býti nemůže a potřebí není. A jakož v jejich obou vyznání patrně se nachází, že Jíra Slezák, domnívaje se, že vdova jest, jí k pořádnému manželství pohledával a od muže jejího neodloudil, avšak z pouhé všetečnosti před časem k skutku tělesnému jí přivedl a ani potom, když se jak od ní samy, tak i od její švagrový, že ještě muže živého má, jí nezanechal a neopustil, zasloužil oznámeného na hrdle ztrestání. Mohlo by poněkud jeho to vymlouvatí, když jí v skutku tělesném poznal, obzvláštně od ní zprávu dosáhnuce se dověděl, jestli umřel nebo né, tak aby se s ní oddati mohl za příčinou tou, byla-li již obtěžkána, aby potom i od něho opuštěna jsouc jakýmžkoli způsobem plodu z sebe nevychala, jí opustiti nechtěl, nýbrž sem i tam s ní se toulal, až by vždy se dověděl, zdali muž její živ jest. Z tej tehdy příčiny, poněvadž soudcům naučení právní dáno jest, aby byli vždycky náchylnější k milosrdcenství nežli k přisnosti, tento Jíra aby mohl z zpáchaného hříchu pokání činiti může-li od J. V. H. Exelenci milosti užiti, (49b) aby jemu hrdlo darovanc bylo, to vše při milostivý vůli a v moci její hraběcí Exelenci zůstávati a moc jmiti ráci. Čehož Vás k odpovědi netajíc, ochrana Pána Boha s námi ráci zůstávati. Datum v městě Brodě Uherským dne 18. Junii anno 1658.

Purkmistr a rada města Brodu Uherského

a štím se živila. Zatím do Žeravic přijdouc, asi tejen tam zůstávala, prve nežli se s Jírou seznámila, a když na tvrzi se s ním shledala, on že jí sobě namlouval, možná-li jest, aby jemu k vůli byla. Jemu hned dobrovolně svolila, žádných kouzli neužívajíc a tej noci skutek ten cizoložný spolu činili.

5. Měla švagra v Žeravicích, kterýž byl bratr n. muže jejího, jehožto manželka jí povídala, že muž její jistotně živ jest a odrazovala, aby se ho nepřidržela. Ona pak když se po 4 dnech jemu otevřela, že manželka tu blízko má, za tou příčinou z Žeravic odešli a obrátili se do Dědkovic, potom do Bochoře, odtud do Lovčic, až do Troubek se dostali, kdež mu pachole porodila, jenž křtu svatého nedošlo, nebo mrtvý se narodilo, a když baba na ně foukla, že by snad bylo živo.
6. Neusilovala nikdy o bezhrdí muže svého, nýbrž raději chtěla, aby co nejdáleji od něho byla, kdež by o nich věděti nemohli.
7. Předikantem žádným oddáni nebyli, nežli ten celý omysl měli, když by se byli dověděli, že muž její umřel, že by se katolickým kněží oddati dali. Protož že již neví tomu co říci, nežli žádá, aby se nad ní muž její sítouval, nařikajíc, že když na zámku Světlově byl, že k ní nepřišel a nenavštívil.

Jíra Slezák, řemesla mlynářského, souložník její.

1. Že nemůže říci, aby skrze nějaký kouzla se spolu sešli, nežli dobrovolně, myslíce, že jest svobodná a poctivá vdova.
2. Příčinu, proč se jí nezhostil, dostanouce od ní zprávy i od švagrový její, že muž má, ukazuje, že mu bylo líto, když již skutek spolu jméli, aby jí měl nechati, nýbrž obávajíce se, aby švagr její jich spolu nerozloučil a k těžkosti nepřivedl, raději z Žeravic poustoupil.
3. Dítě se mrtvý narodilo a on p. faráři tovačovskému 4 české dal. Že je v Troubkách pochovati dal, k tomu se zná.
4. Žádným predikantem že se neoddával přísahou tvrdí, jako tolikž, že s žádnou jinou osobou pohlaví ženského žádného činění neměl, nežli s tou jistou Mandou.
5. Že toho neslyšel a jistiti nesmí o Mandě, že v Němčičkách žádajíce manželka svého, aby jí na milost přital, mluvila: „Jíro, nestarej se, však já zase za tebou přijdu, kdekoli budeš.“
6. Že chce pokání z toho hříchu činiti a žádá o přímluvu k J. H. Exelenci za milost a aby za poddaného přijat byl.

Psaní druhé k vyššinu právu o místné naučení aneboližto ortel 17. Junii anno 1658.

Slououtné. Že ste ráčili z otcovské lásky a přízně právní v příčině těch dvou osob v patrném cizoložství postižených a k nám do vězení i ku právu dodaných, čeho pro dosažení místného naučení doložiti potřebí jest, v odpovědi na psaní naše vysvětliti, Vašnostem poslušně a synovsky děkujeme. A poněvadž od J. H. Ex. pána našeho milostivého takové poručení máme, aby to s dostatkem pro vyrozumění a infinitivě naučení dosažení deklarováno bylo, nebudouce my sami od sebe povědomí života obou dvou a toulajíc se oni sem i tam, s nemalec obtížností a outratou by nám to přišlo do těch míst, kteréž jmenuj,

PŘÍLOHA Č. 5

**Případ oboustranného cizoložství
ženatého Jana Lukšova a vdané Mariány
provázený dvojnásobnou vraždou novorozence
projednávaný u městského soudu v Bystrém
roku 1629**

Vyznání útrpné Jana Lukšova z Korouhve 1629.

Fol. 5.

Ve čtvrtek, den všech Svatých, vyznal před purkmistrem a pány: před posvícením korouhevským vzal jsem kozu Wáclawowi Petrasowi a tu jsem zabíel, maso jsem s čelád-kou snědl; když jsem to učinil manželka má mne z toho trestala, abych toho nečinil.

Druhou kozu vzal jsem témuž Wáclawowi Petrasowi v neděli pominulou a ji jsem též zabíel v nebytí manželky mé ode mě, byvše v Nedvězím na posvícení. Ty obě kozy vzal jsem Wá-clawowi Petrasowi na dvoře jeho v noci; jiného žádného zlodějství jak živ jsem se nedopustil.

Co se dotěče Mariány, manželky po nebožtíku Walentovi Na-vrátilovi, jak jsem se dostal do Korouhve za živobytí man-žela jejího, hned mne k své vůli přivedla. Od těch časů jak jsme mohli, jednak ona do mého domu a jednak já do její chalupy přicházejíc, svou vůli jsme proti Pánu Bohu pro-vozovali až dosavad. A když jest manželka má o tom, kdy co slejchala, mne jest z toho trestala, já pak s ní jsem se bijíval. Také rychtář s konšely mne jsou trestávali, abych toho přestal, já jsem ani na jejich napomenutí nic nedbal a pře-stati nechtěl. A v těch časech, aby měla se mnou ohrubnouti, o tom já nevím. S tímto pak dítětem, když na sobě čila, ke mně přišla a abych já k ní přišel mně pověděla. Přijdouce já k ní do chalupy již ona to dítě měla málo živé; já jsem je od ní vzal a vložice na ně peřinu do svého příbytku do-nesouc, do sena jsem je zakopal. Potom jsem je dal dceři své, když rychtář přehledával, aby je zatím někam vynesla, až by rychtář a konšelé zase odešli a potom, aby je zase při-

W Hartmanicích Kubovi Brázdovu vzali jsme ze dvora krávu nočně a prodali jsme ji do Jimramova. Wáclavovi Ptáčkovi. Vzal ji ode mne před večerem, dali jsme jí za 5 . . . , ale on nevěděl, aby byla kradena.

Duchkovi Sejkorovu v Korouhvi vzali jsme s Pátkem krávu v noci ze dvora. Prodali jsme ji přespolním řezníkům. Pátek pro ně chodil, jmenovali se z Kunštátu, byli dali jsme jí za 3 1/2.

Wáclavovi Petrasovi vzali jsme dva Ko ovsy v stodole v noci, prodali jsme je Jakubovi Ptáčkovi do Jimramova spolu s Pátkem.

Lorencovi Coufalovi vzali jsme též ovsy v stodole v noci s plevaní co jeho bylo. Potom bez plev dali jsme jej za sůl Jakubovi Ptáčkovi do Jimramova.

Co se dotejče těch dětí, k tomu se znám, že jsem je od týž Mariány obě na živu vzal; a jak první tak i poslední peřinu vhodil na ně, aby neplakalo, když jest mně táž Mariána kázala, jsem udušil; a první na krchové v kostnice jsem zakopal. A druhé z její chalupy do své jsem vnesl a do sena zakopal, na kteréž konšel při pitehlédávání trefili a kde jsou je poděly o tom nevím.

Co se dotejče toho dobytka kradeného ten jsme spolu všecken s Pátkem nočně brali a kradli. Žena mē z toho trestávala, abych toho nečinil.

Naposledy, kdež Mariána mně v uši mé mluví, že jsem s ní mocně ten skutek činil. K tomu se znám, že někdy mocně a někdy také dobrovole. A když jest nechtěla, mluvil jsem jí, že se oběsím anebo do sebe nůž vrazím, ale na myslí mé, abych to učiniti měl, toho nebylo. Více nevím.

Druhé útrpné vyznání Jana Lukšova na trápení.

Páni milí, co se dotejče Wáclava Ptáčkova z Jimramova, Pátek tam chodil do Jimramova na tu krávu jeho pobízeti a domů zase napřed přišel a potom Wáclav Ptáčků přišel za ním pohlídnouce na tu krávu, avšak nevěděl, aby byla

nesla. Však ona nic nevěděla, co jest to, nebo jsem ji poručil, aby tím nehejbala a nerozvínovala.

Vyznání Jana Lukšova při prvním trápení Mistrem Popravním

Co se dotejče těch kozej Petrasových: ty jsem sám nočně ze dvoru jeho bral a tovaryše jsem žádného neměl. Maso jsem snědl a kůže jsem chtěl dáti na boty a když rychtář s konšely přehledával, takové kůže vzali.

Před posvícením přišel ke mně chromej Saukal s Saučkem, tu jsme se spolu smlouvali, abychom šli někam na skopce do chlíva k posvícení na maso, ale oni potom nikde nešli, já jsem toliko sám šel na ty kozy Petrasovy v noci.

Jakub Pátek mne učil krásti a nato navozoval, abychom spolu kradli dobytek, krávy anebo voly, s nimiž jsem chodil a těmto jsme je brali;

Mikšovi v Hartmanicích v noci vzali jsme z chlíva 1 krávu, tu jsme prodali Janovi Pečenýho do Poličky za 3 1/2 . . . , bral ji sám od nás v noci;

Havlovi Sinůčkovi v Bystrým vzali jsme s týmž Pátkem krávu nočně, prodali jsme ji Janovi Pečenýho do Poličky za 5 1/2, bral ji též od nás sám nočně;

Pavlovi rychtáru v Miklovicích vzali jsme spolu s Pátkem krávu v noci, prodali jsme ji Martinovi, synu Giržika Worlickýho do Poličky. a když jest ji kupoval od nás, ptal se nás, jestli jista a svobodna. Pátek jemu pravil, že jest jeho spravedlivá, že jí dostal po ženě své. Dali jsme jí za 5 . . . 20 g; Pátek chodil na ní pobízeti do Poličky a on ji vzal na úsvitě.

Na tento artikul odvolání jest učinil z tej přičiny, poněvadž při kupování ptal se týž Martin jestli svobodna a oni, že jsou jí za svobodnou prodávali.

U Jiřka Soukala vzali jsme vola s týmž Pátkem v noci. Byl řezníka Adamcova. Prodali jsme jej řezníkovi do Kunštátu. Toho nepamatují, zač jsme jej dali. Bral jej též od nás nočně.

kradena, my jsme jemu také nepověděli, také on nás na to nenaváděl a když ji smluvil, poslal pro ni bratra svého, brál ji

Fol. 7.

ode mne na svítání a peníze něco nám dal v domě mém a něco v Jimramově u sebe. Však není jináč, že jsme jemu nepověděli, aby byla kradena.

Co se dotejče Jana Pečeného z Poličky, o tom jsme jemu tak daleko nepověděli o tej jednej krávě, totiž o Sírůčkové, aby měla být nejistá, nežli o druhéj, když Pátek na ni pobízel, mluvil témuž Janovi Pečeného, že není hrubě jistá. Pobízelí jsme jej na frejmark. Kupoval je od nás v noci a platil nám v domě mém nočně a ještě sebou přinesl 3 Peluwky páleného a vostaek nám doplácel spolu s Pátkem v Poličce v domě svém; i to jemu, Janovi Pečeného, ve vsi mluvil, jsouce na žebříku: „pane Jene Pečenej, vy byste tuším byli rádi, abychom vám více honili?“

Co se dotýče chromýho Soukalova a Součka stojíce oni oba před očima a jsouce týž Jan na žebříku na trápení mluvil jim oběma, že jsou se smlouvali všichni tři, aby šli někam na skopce, aby měli maso k posvícení; já jsem vám řekl, kde Souček řekl, že k Vondráčkovéj do Sedlist vlezem pozadu do chlíva. Oni k tomu odpověděli, že jsou to mluvili žertem. Ale že jsou nikdež nechodili.

Vyznal: vzal jsem z brány s hřebíky s Pátkem Adamcovi a z Hnátovi. Výtloukli jsme z nich hřebíky a Pátek je prodal na Sebraničích.

Vyznal: vzal jsem z brány Holýmu v Sadku z tej příčiny, že jsem jemu zjednal roli, aby mně ji zdělal a on nechtěl mi dodělati, jak náleželo. Hřebíky jsem prodal Markusovi, však on nevěděl, aby kradeny byly.

Vyznal: Součkem vzali jsme dvě husy Wenclovi Šestákovu. On Souček vlezl pro ně do dvora a mně jednu přehodil přes plot a druhou sobě vzal;

Více se mnou jak Souček, tak ani chromej Soukaltů nic nečinili ani nekradli; a já také od toho času, jak Pátek odešel, již více jsem nekradl od dobytka.

22

Třetí útrpné vyznání Jana Lukšova v sobotu po Všech Svatých

Páni milí, nic více jsem nevezl Duchkovi Sejkorovu, nežli jednu krávu. Jednoho času Pátek strojl jíti na panský a to do dvoru horního Jedlovského a mne naváděl, abych šel s ním, já jsem jíti nechtěl, on také tam nešel.

Co se dotejče těch dětí, k tomu se znám, že jsem jim přitlačil a tou příčinou jsem obě zadusil.

Naposledy i to, abych měl co více Mitašovi vzíti mimo toho kola, jak jsem prvé pověděl, toho není: A také nevím co více povídati. Na tom chci umřítí.

Fol. 8.

Vyznání před trápením Maryjánny, vdovy pozůtalé po N. Walentovi Navrátilovi z Kouruhve, ve čtvrtek, den Všech Svatých léta 1629.

Co se dotejče těch kozej, Wáclawovi Petrasovi vzatých, tu já nic o tom nevím.

Co se pak dotejče Jana Lukšova, hned za živobytí muže mého chodíval k nám, tu jsme se spolu seznámili. A po smrti muže mého podruhé s ním jsem ohrubla před dvěma léty. Majíce dítě, kteréž bylo živé, on přijdouce ke mně, ode mne je vzal a vezmouce, nevím, kam jest je poděl. A prosíce já jeho, aby mi pověděl, on mi pravil, že jest je na křchově zakopal; já jsem mnohokráte ženě jeho o tom povídala, že před ním pokoje nemohu mítí, ona říkala, že jemu nic říci nesmí, že se s ní hned bije.

Nyní pak, když jsem s tímto dítětem stonala, jemu jsem pověděla. A on ke mně přišel, a já jsem je již měla, bylo živé, on je ode mne vzal mltvíce mně, že je do své chalupy ponese. A před tím mnohokráte mě naváděl, abychom spolu šli pryč, já jsem nikdyž nechtěla toho učiniti. Jiného nic nevím.

Vyznání na trápení týž Maryjánny

Oznámila, že týž Jan Lukšů mocně s ní činiti mival a tak těch obou dětí ode mne živé jest bral, jak pak on s nimi činival

23

on dobře ví, že jest je před mýma očima zardousíval a také, když jsem jemu k vůli býti nechítvala, hrozil, že se oběsí anebo do sebe nůž vrazí; mocně mě k tomu pňinucoval. Nežli aby já věděla o jeho jakém zlodějství toho nevím. Více nevím, abych měla na prach spálena býti.

Druhé vyznání útrpné týž Mariány

Páni milí, co jsem předešle mluvila před trápením, na trápení, tak i nyní mluvím, že jsem těch dvou dětí s týmž Janem Lukšovým živě měla a on, Jan, ode mne živě bral a mordoval, že on mluví, abych já jemu měla rozkazovati, aby je zamordoval, toho není, ale aby na ně pětinu vhodil, aby neplakalo, což on tak učinil, vhodíc tu pětinu na ně je obě zadusil, ano i mně to mluvil, abych jim prsou nedávala. Jináč není, abych měla na prach spálena býti, nežli o těch dvou dětech, jak jsem již mnohokrát oznámila, na tom chci i umíťti.

Třetí vyznání útrpné týž Mariány

Páni milí, nevím co jiného pověděti nežli co jsem předešle mluvila to i nyní, že jináč není nežli to, že jsem já ty děti dvě živě měla a on, Jan, ode mne je také živě bral a pětinou je každé zadusil. Na tom chci umíťti.

Fol. 9. Ortel Jana Lukšova z Korouhve proti jeho útrpnému vyznání v sobotu po Všech Svatých r629.

Tu my purkmistr a rada měst. Bystrýho vzhlednouce v práva městská a v zřízení zemská i také vyznání jak před trápením, na trápení i po trápení Jana Lukšova z Korouhve takto z práva svého nalézáme, poněvadž týž Jan Lukšů zapomenuvše se nad Pánem Bohem všemohoucím a přikázáním jeho Svatých : cizoložstva hříchu těžkého s Marijánou, manželkou Valentína Navrátila, hned za živabytí manželka jejího od pěti let (se) dopustil, majíc manželku svou, za kteroužto příčinou podle práva městského M 29 hrdlo propadl, aby mečem ztrestán byl, druhou poněvadž jest se veliké

a mnohé krádeže dopustil a lidem chudým nemálo kusů krav a jiných věcí nočně pokradl a tudy škodil, jakž jeho vlastní vyznání ukazuje: za příčinou tou také podle práva městského: P + 4 hrdlo propadl, aby byl provazem ztrestán.

Třetí poněvadž jest se nejtěžšího hříchu dopustil zplodivše z dítek s touž Marijánou cizoložně, zapomenuvše se nad krví svou, je obě zadusil a zamordoval, za kteréžto všechny skutky jeho spáchané tuto smrt z milosti práva podstoupit má, aby předkem mečem ztrestán a potom podle práva městského N 30 od pravé ruky a nohy až do levé ruky a nohy hnátové jeho kolem zpřerážení jsouc do téhož kola vpleten a s týmž kolem vyzdvižen, a hlava jeho na špic nad kolo vystrčena, aby byla pro vejstrahu jiných, to z práva svého nalézáme; Actum v čtvrtek po Všech Svatých léta 1629 za purkmistra Jiříka Petrova, Pavla Tocháčka primátora, Jana Hanouska, Wáclava Žehle, Marka Kašparova, Wondřeje Myslivcova a té rady.

Ortel Maryjány po: N + Walentovi Navrátilovi z Korouhve r629. A poněvadž jest táž Maryjána, zapomenuvše se na Pána Boha všemohoucího a přikázání jeho svatá, majíc manželka svého, jak za živobytí jeho, tak po smrti manželka svého, skutku cizoložného přikázáním Pána Boha všemohoucího a právy městskými tuze zapovězeného, s Janem Lukšovým se dopustila a s ním z dětí cizoložně zplodila, i také téměř Janovi k tomu, aby od něho zamordován a zadušen byl povolila, s tej příčiny hodného na hrdle ztrestání podle práva městského pod literou M 29 zasloužila, aby mečem ztrestána byla. Však to z milosti práva, to z práva svého nalézáme. Actum v sobotu po všech Svatých za purkmistra Jiříka Petrova, Pavla Tocháčka primátora, Jana Hanouska, Wáclava Žehle, Marka Kašparova, Wondřeje Myslivcova. I. 6. 2. 9.

Léta 1629 ve čtvrtek po Všech Svatých, majíce Jan Lukšů za své zlé skutky konec života svého vzítí, jsouce ode práva napomenut, znalý se k tomu ke všemu, co jest tak před trápením, na trápení i po trápení mluvil a vyznal, tak aby věrnou pravdu ještě pověděl a jak své duši, tak ani jinému žádnému

Fol. 10.

neškodil, na kteréžto doptání týž Jan oznámil: „Páni milí, co jsem koliv prvé mluvil jináč není, na tom umírám.“ Proti kterémužto oznámení téhož Jana Lukšova Jan Pečenej skrze přítele svého doptání činíc Jene, poněvadž již viděl svou ostatní hodinu, pověz nyní ještě pověděli, jsi teď Janovi Pečenyho, že jsou ty krávy kradeny? K té řeči oznámil: „nic jsme nepověděli, že jsou kradeny, na tom umírám.“

Po vykonání exekuce, Jan Pečenej, jak vyznání Jana Lukšova, tak i posledního oznámení na čemž i umřel za vejpis žádal jest k tomu ode práva povoleno.

A majíce ručiti ku právu na místě rukojmí rukou dáním Panu purkmistrovi pod svou poctivostí připověděl, „když se jemu koliv ode práva věděti, že se chce dostaviti ku právu.“

Podobně Václav Ptáčků z Jimramova majíce ručiti ku právu na místě rukojmí rukou dáním, panu purkmistru pod svou poctivostí připověděl, když se jemu věděti zda že se ku právu dostaviti chce.

Actum ve čtvrtek před Svatým Martinem za purkmistra Jiříka Petrova a té rady 1629.

My purkmistr a rada Měst. Bystrého vzhlednouce v práva městská a zřízení zemské i také vyznání útrpné Jana Lukšova v příčině nějaké kradené krávy, kterouž jest Václav Ptáčků od dotčeného Jana Lukšova nevědomě, jak jedno i druhé přiznání jeho, kteréž jest i smrti svou při zkoncování potvrdil, vzkazuje: koupí toho všeho jsme bedlivě povážili i nacházejíc tu, že jmenovaný Václav Ptáčků slušně na poctivosti své obhájen bejti má, z té příčiny se ode práva upouští, a na poctivosti opatruje, kteréžto opatření a ode práva upuštění do knih městských zápisních vepsáno jest, a kdyby koli jemu Václavovi Ptáčkovu toho potřeba nastala, má jemu ode práva našeho vydáno býti. Actum za purkmistra Wondřeje Myslivcova, Pavla Tocháčka primátora, Jana Hanauska, Marka Kovářova a té rady léta 1. 6. 3. 0.

Fol. 11.

My purkmistr a rada města Bystrého známo činíme všem vůbec a jednomu každému zvláště tu, kdež by toho potřeba nastala jakož při právě našem v Smolných Knihách našich mezi jiným vyznáním Jana Lukšova někdy souseda ve vsi Korouhvi nachází se, že jest prodal krávu Martinovi synu pana Jiříka Worlického do města Poličky, tu kterou jest ukradl Pavlovi rychtářovu v Miklovicích za spravedlivou, svobodnou a jistou, Jakubovi Pátkovipo manželece jeho jemu připadlou, jakž při kupování týž Martin, syn Pana Jiříka Worlického, na nich se toho doptával, na čemž týž Jan Lukšů umírajíc, téhož Martina, syna pana Jiříka Worlického, před mnoha dobrými lidmi odvolal, ano i před osobami ode práva k němu do vězení, dříve nežli konec života svého vzíti měl s Martinem synem: P. Jiříka Worlického, vyslanými oznámil, že jest o tom nic nevěděl, aby měla kradena býti a oni, že jsou takovou krávu jemu za svobodnou prodávali, z té příčiny jmenovaný Martin často psaného: P. Jiříka Worlického syn ode práva se upouští a osvobozuje tak, že jemu nemá býti k žádné újmě jeho poctivosti nyní i na čas budoucí ani potomkům jeho; pro budoucí pak pamět: toť upuštění a osvobození v Knihy tyto vepsáno jest: kdyby koliv témuž Martinovi synu téhož: P. Jiříka Worlického jaká potřeba nastala, vejpis takového upuštění a osvobození slovo od slova vydán býti má. Stalo se na rat-hause v městě Bystrém za purkmistra: p. Jiříka Petrova, Pavla Tocháčka primátora, Jana Hanauska, Václava Žehle, Marka Kašparova, Tomáše Styxy, Wondřeje Myslivcova, Václava Pnišky, Šimona Findejsa, Mikuláše Hejtmána, Andresa Pejškana a té rady 13. dne měsíce Novembra Léta 1629.

Fol. 12.

My purkmistr a rada městečka Bystrého známo činíme tímto listem našim všem vůbec a zvláště tu kdež náleží, jakož jest zlé paměti Jan Lukšů ze vsi Korouhve při právě našem na trápení svém mezi jiným vyznáním vyznal na Jana Pečenyho, řečníka a souseda města Poličky, na újmu dobré pověsti a poctivosti jeho některé věci pravil a naproti tomu majíce za své zlé skutky konec života svého bráti na dle svrchu psaného Jana Pečenyho odvolal, kdež on pro lepší

toho na své cti jména dobrého a poctivosti obhájení po smrti téhož zlé paměti Jana Lukšova podle práva Království Českého: S: 30 průvodů a svědků při právě města Poličky pořádně zavedše, takové svědomí pečeti města Poličky upečetěné, a ku právu našemu městečka Bystrého k publikování dodané. Tomu všemu z téhož svědomí taková paná purkmistra a rady města Poličky pod pečeti jejich nám odeslané to v sobě obsahuje, že jest se vždycky ctně a chvalitebně týž Jan Pečenýho choval a nyní, že jest svou nevinu, což tak od zlé paměti Jana Lukšova na něj praveno bylo, svědky hodnověrnými odvedl, z té příčiny již často psaný Jan Pečenýho ode práva se upouští a před takovým z pohrůžky učiněným vyznáním proti dostatečnému odvodu se osvobozuje tak, že jemu samému, dědicům ani budoucím jeho k žádné újmě jména dobrého pověsti a poctivosti jeho býti nemá, proti kterémužto dostatečnému odvodu takové vyznání na osobu jeho při právě našem vykonšlováno jest. Na svědomí a pro lepší toho důvěření dali jsme k tomuto listu pečef naši, městečka Bystrého, přitisknouti vědomé. Stalo se na rathause městečka Bystrého za purkmajstra Tomáše Styxy, Pavla Tocháčka primátora a té rady 4. dne aprilis 1631.